جلد دوم
مؤید الفضلا

اطلاع۔ اس مطبع میں ہر علم و فن کی کتب کا ذخیرہ بسلسلہ وار موجود ہے جسکی فہرست مفصل ہر ایک شائق چھاپہ خانہ سے مل سکتی ہے جسکے ملاحظہ سے شائقان اصلی حالات کتب کے معلوم فرما سکتے ہیں قیمت بھی اس میں ہو اس کتاب کے ٹائٹل پیج کے تین صفحہ جو سادے ہیں انھین بعض کتب لغت عربی و فارسی و اردو وغیرہ کی دیتے ہیں تاکہ جس فن کی یہ کتاب ہے اُس فن کی اور بھی کتب موجودہ کارخانہ سے قدر دانوں کو آگاہی کا ذریعہ حاصل ہو

کتب لغت عربی

مجمع بحار الانوار مع تکملہ کے جسکی چھپائی بہت صاف خوشخط اعلیٰ درجہ کی صحت اور یہ اس رتبہ کی کتاب ہے کہ جیسی قاموس حاوی لغات عرب ہے ویسی ہی یہ کتاب جامع لغات و احادیث سرور دو عالم ہے مصنفہ عالم جلیل القدر شیخ طاہر پہلے قیمت اسکی زیادہ تھی تبدیل بیچ عام نفع کے لیے قیمت میں تخفیف کی گئی [illegible] مع تکملہ چار جلد ہیں۔

۱۔ جلد اول میں لغات ہمزہ سے تا حرف راے مہملہ یا حاے حطی ہیں۔

۲۔ جلد دوم میں لغات حرف راے مہملہ یا خاے معجمہ سے تا عین مہملہ یا یاے تحتانی ہیں۔

۳۔ جلد سوم میں لغات حرف غین معجمہ سے تا یاے تحتانی مع الیا ہیں اور اس جلد کے آخر میں علوم لغت اور انکی اصطلاح اور رواۃ و محدثین کے طبقات کا بیان اور وقعات غزوات کا بیان بتخصیص صراحت نام مقامات بقید ماہ و سال اور خاتمۃ الکتاب اور خاتمۃ الطبع ہے۔

۴۔ جلد چہارم میں تکملہ ہے جسمین لغات ہمزہ سے تا یاے تحتانی مرقوم ہیں اور آخر کتاب میں بجواب نام کتاب کے جو ماخذ لغات کا ہے بحروف مرموز تصریح کر دی ہے در حقیقت یہ کتاب کیا ہے ایک معدن لغات حدیث سرور کائنات ہے۔

قاموس۔ لغت عربی کی کتاب متعارف و متداول مستغنی الصفات ہے از مجد الدین محمد فیروزآبادی شیرازی دو جلد ہیں۔

۱۔ جلد اول۔ میں ہمزہ سے حرف سین مہملہ تک کے لغات کا بیان ہے

۲۔ جلد دوم میں لغات شین منقوطہ سے تا یاے تحتانی و حروف معنوی کے استعمال کا بیان ہے۔

صراح مع ضمیمہ و فرہنگ صراح مشاہیر کتب معتبرہ لغت سے ہے اسکے ہر صفحہ میں دو کالم ہیں و ہر لغت سر سطر سے آغاز ہے کہ ناظرین کو اس طرح سے نکالنا ہر لغت کا آسان ہے۔

منتخب اللغات۔ معروف کتاب ہے لغات عربی کی جسکا بیان معنی عبارت فارسی میں ہے مصنفہ مولوی عبد الرشید الحسینی المدنی۔

کتب لغت فارسی

لغات المنتہی۔ ردیف وار لغات کا بیان حرف اول و آخر کی رعایت ترتیب حروف تہجی مصنفہ مولوی سیف اللہ عظیم آبادی۔

نصاب الصبیان ہر قسم کے لغت منظوم ہیں مصنفہ ابو نصر فراہی

بعون صانع بیچون و فضل خلاق زمین و زمان
نادر کتاب مدار افاضل لغات حامل آداب شعرا یعنی مصطلحات که بر تشیید بنیاد اعتبار
سند تداول جهان گیریش اتفاق محققین برهان قاطع ست و دست آویز علمای سلف
جلد دوم
مدار الافاضل
مع خاتمة الکتاب
تو گوئی هفت قلزم لغات ست که از هر چشمه روانیش صد دریای کلمات متنوعه موج در موج
روانست از تصنیفات رشیقه بحر جواهر فنون نفیسه فاضل متبحر تحقیق بنیاد مولوی الهداد مرحوم
در مطبع نامی منشی نولکشور بطبع رنگین منطبع شد

بسم اللہ الرحمن الرحیم

مؤید الفضلا جلد دوم

کتاب الطاء

الطاء الرجل الکثیر الجماع یعنی مردیکه صحبت با زنان بسیار کند و بحساب ابجد نه عدد۔

باب الالف

فصل فی العربی

طرفا — درخت گز۔

طغرا — القاب پادشاه که بر لفافه‌ها بخط جلی نویسند کذا فی المؤید و در شرفنامه یعنی نشان پادشاه است۔

طلا — آهو بره و گوساله نو زاده و چیزی از قطران اندوده و رستنی که برای بره و بز غذا می بندند و هر قطران و آنچه بمالند و شرابی که دو سیر وی رفته باشد و یقال الطلا الاحمر و تیل طلا عیار زر که هندش تان نامند۔

طور سینا — کوهیست در حدود مصر نزد صحرای تیه و گویند آن کوهی اول خدای عز و جل را سجده کرد طور سینا بود

فصل فی الفارسی

طاق خضرا — آسمان۔

طوطی خضرا — سبزه۔

طیلسان مطرا — کنایه از شب۔

باب الباء

فصل فی العربی

طاب — خوشی و پاکی۔

طالب — جوینده و من اسماء الرجال۔

طبب — بالکسر پزشکی و جادوئی۔

طبیب — پزشک و جادوی و دانا۔

طبیب القلب — زهره۔

طحلب — بفتح یکم و سوم سبزی جامه تنوک کذا فی التاج و در شرح نصاب نقش جزوی اول صورت از صورت نبات پیدا میکند صورت طحلب است و این طحلب گیاهیست که از دریا بر آید و بر آب می آید صورت

طافح — خنب و مشک که پرشده باشد از شراب
طالح — بدکار و کردار —
طامح — زن نگرنده بمردان و کل مرتفع طامح شد
طرح — چیزی انداخته که کسی را بوی حاجت نباشد
و دوری کذا فی التاج و در تاج المصادر بمعنی
بیکسو شدن و در صراح است طرح بالتحریک جای دور
و در شرفنامه دوری آگندن و نیز فارسیان بمعنی
رشته بنا استعمال کرده اند و نیز آنچه نقاشان اول
نشانی میکشند بعده بران رنگ آمیزی میکنند —

فصل فی الفارسی

طرهٔ صبح — کنایه از اندک تاریکی صبح —

باب الخاء

فصل فی العربی

طباخ — خوالگیر و نان پز و فی التاج الطباخ
قوت و فربهی و بالتشدید خوالیگر —
طبخ — دیگ پختن —
طبیخ — هر چیزی که اندرون دیگ پزند بی توابل

باب الدال

فصل فی العربی

طبرزد — شکر است بغایت سفید کذا فی شرفنامه
طراد — بر یکدیگر حمله کردن —
طرید — رانده شدن —
طود — کوه بزرگ و بلند —

فصل فی الفارسی

طبع جامد — ای ناموزون —

کہ مغفت جوشن مانند قرص آفتاب راست میکنند
و بروز ملوک و سلاطین می آویزند و مرقع میزنند
تا مردمان دانند کہ ہشتم حصہ پاس گذشت در
یکپاس ہشت بار میزنند و یک پاس چہارم حصہ
روز را گویند۔

طاقوس ـ جانوریست معروف و الطاقوس
فی کلام اہل الشام الرجل الجمیل و فی کلام اہل الیمن
القمر کذا فی التاج و در شرفنامہ ہست و نیز نام
منزلی ست در کرمان زمین و نیز نام مردیست از
صحابہ رسول صلی اللہ علیہ وسلم و در حقیقت است
نام مخنثی کہ در مدینہ بود و نیز مخنثی کہ بعد رحلت
او را طاوس میگفتند بتصغیر و او در لہو و لعب مشہور
گفت از نہایت شومی در تاریخ خود چون
بیرون آمدن دجال را تا آنکہ من میان شما ام
چون من بمیرم از دجال ایمن شوید زیرا کہ شبی
کہ من زادہ شدم مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم
از جہان رحلت فرمود و روزی کہ مرا از شیر جدا کردند
آن روز امیر المؤمنین ابو بکر صدیق رضی اللہ عنہ
رحلت فرمود و روزی کہ بسن بلوغ رسیدم
امیر المؤمنین عمر رضی اللہ عنہ را کشتند و روزی
کہ مرا فرزندی زاد امیر المؤمنین علی کرم اللہ وجہہ
شربت شہادت چشیدند و او را عبد النعیم
یا طاوس الجحیم میگفتند۔

طرابلس ـ نام مقامی ست۔
طرسوس ـ بالضم نام موضعی ست۔

فصل فی الفارسی

طاقدیس ـ با قاف موقوف و دال و یاء فارسی
نام صفہ سلیمان علیہ السلام و نیز صفہ پادشاہان
و معنی ترکیبش طاق مانند است۔

طاق نقرس ـ صفہ سلیمان علیہ السلام
و نیز طاقی مدور و بلند و کنایہ از آسمان ہم ہست

طاوس زاغ نقش ـ انگشت نیم سوختہ

طبیعت شناس ـ طبیب۔

طرسیقوس ـ بالضم نام مردی از ملوک مسیحیان
و نام حکیمی کہ ترسا بود و دانشمند ایشان و بعضی
گویند کہ نام پادشاہ ایشانست۔

طرطوس ـ نام مبارز مرد لشکر روس

طناب سحری ـ یعنی طول امل یعنی آرزوی آینده
کذا فی السکندری۔

طور سیقوس ـ ہمان طرسیقوس۔

طوس ـ با واو فارسی نام شہریست حدود
خراسان و نیز نام پادشاہزادہ کہ پدر او نوذر
بود و را گرشاسب بنا کرد و او سر لشکر میکرد۔

باب الشین

فصل فی العربی

طرش ـ بالتحریک کر شدن و کری۔
طرمش ـ الطرش المرکب اندک یعنی نابینا شدن ہما
طشیش و طشاش ـ باران ضعیف باریدن
طغش ـ جماع کردن۔
طیش ـ بالفتح سبکی و بطلان تیر کردن از نشانہ

فصل فی الفارسی

طواف سرکش - یعنی آنکه میوه و جز آن بر سر کرده میگردد و می فروشد -

طوطیانوش - بالضم با واو و وصم فارسی نام مردی رومی که بعهد سکندر بود و چون ارسطالیس با نگار شاه گفت نیت بلبکاری وی را گشته و جنس خورد.

طیور سدره غشاش - یعنی فرشتگانی که مقام ایشان سدرة المنتهی ست -

باب الطاء

فصل فی العربی

طاطا - مرد دراز -

طوطا - پنبه -

طیوط - برانگیخته شدن -

باب العین

فصل فی العربی

طالع - برآینده و در اصطلاح منجمان طالع مولود آن برج باشد که ماه دران باشد مثلاً در وقت ولادت احمد ماه در برج حمل بود گویند احمد طالع حمل دارد و مثل هذا القیاس اگر ماه در منزل سعد باشد گویند طالع سعد دارد و اینجا

طایع - فرمانبردار -

طبع و طبائع یعنی خو و سرشت کذا فی التاج و در شرفنامه بجای طبع طبائع مذکور ست و آن تصحیف کاتب خواهد بود -

طبائع - جمع طبیعت ست یعنی چهار سرشت حرارت و برودت و رطوبت و یبوست و بدانکه حرارت آتش برودت باد رطوبت آب و یبوست خاک ا

طلوع - برآمدن آفتاب مانند آن

طمع - معروف یعنی طلب چیزی از کسی بر وجه

طوع - فرمانبرداری کردن -

فصل فی الفارسی

طشت شمع - لگن و آن طبقی ست که شمع دران نهند و دیوارش بلند باشد و آن از سیم و زر و روئین و جز آن باشد والله اعلم بالصواب

باب الغین

فصل فی العربی

طاغی - از حد درگذشته گناه و بیشتر پادشاه را گویند

باب الفاء

فصل فی العربی

طارف - مال نو یافته -

طائف - وسوسه از شیطان گوشه کنان و خیالی که بخواب آید و نام شهری طواف کنندگان

طرف - بالفتح چشم و منزلی از منازل قمر و بفتحتین پاره از چیزی و کرانه چیزی کریم الطرفین ای الابوین کذا فی التاج و در شرفنامه است و نیز فارسیان بمعنی شهر نقره و آهن و غیر آن که بر کمر بندند استعمال کنند -

طلف - هرزه -

طوف - گرد برآمدن -

طواف - سهر عشا -

باب الکاف

فصل فی العربی

طراک — همان طراق کذا فی شرفنامه

طنک — پوست چیزی کذا فی القنیه معلوم نیست که این هر دو لغت عربی است یا فارسی

طوبی لک — خنکی باد مر ترا

فصل فی الفارسی

طلک — مصحف تاس (?)

طشک — بالضم آن چنبر عمیق که یک طرفش سنجاب گرفته باشد بیشتر لشکریان دارند و کرباسی سپید که بپایش ابرق نامند

باب الکاف الفارسی

فصل فی الفارسی

طاق باز — بتقدیم زا مرکب — یعنی آسمان

باب اللام

فصل فی العربی

طائل — چیزی با حاصل

طبل — معروف که بدوال چرمی زنند

طحال — بالکسر سپرز

طفل — بالکسر کودک خرد

طفیل — بضم یکم و فتح دوم نام مردی که بطفیل دیگران در ضیافت و سور در خانه مردمان میرفت و طفیلی منسوب باوست فاما طفیل بمعنی طفیلی استعمال کرده اند

طل — باران نرم

طلل — بفتحتین شخص و نشان سرای که پیدا بود

طول — بالفتح قدرت و قوت و فضل و بالضم درازی

طویل — دراز و نام بحری مخصوص بعربی که اصلش فعولن مفاعیلن فعولن مفاعیلن است و در فارسی بازی ششم نرد را گویند و از جمله هفت بازی است و اسامی آن در لغت خانه گیر گفته شده است و بعضی بحر طویل آن را میگویند که بیتی بنویسند که در آن توالی اجزا از هشت بیش باشد هرچند که [illegible] باشد

فصل فی الترکی

طغرل — بالضم نام پادشاهی و نیز نام جانوری معروف از پرندگان که گویند که فارسیان شکل شاهباز نامند

طل — بالضم میوه

باب المیم

فصل فی العربی

طارم — بفتح را خانه چوبین چون قبه و خرگاه و خانه بلند و گنبد و سراپرده و بام این لغت عجمی است

طرم — بالکسر عسل و مسکه

طعم — بالفتح مزه

طعام — خورش

طلسم — بکسرتین حکمت ساختن و چیزی و نقشی انگیختن و تقبیه کذا فی زفانگویا

فصل فی الفارسی

طاق نرم — همان طراق و در زفانگویا بمعنی موی مانی (?) نیز نوشته

طیاره — کشتی تیزرو —

طیبه — خوشی و نام مدینه —

طیره — فال بد و فارسیان بمعنی غصه و خجالت استعمال کرده اند کذا فی القنیه —

طیسه — بالفتح نهالی بستر —

طینه — خلقت —

فصل فی الفارسی

طارم — قبه و غیره طاق خانه بمعنی طاق و غیره

طاقچه — با واو و جیم فارسی طاق خورد —

طاق شمسه رو — زوج الابرو —

طپانچه — ناگهانی —

طپانچه — طمانچه —

طپنچگاه — با کاف فارسی صیلنجه —

طراره — بالکسر جامه کشیده و ابریشمین که سپاهیان بسلاح بندند —

طراز گاه — کارگاه دیبا —

طلایه — بالفتح فوجی که پیش رو لشکر پیدا کنند تا از لشکر مخالف متفحص باشند و خبر لشکر بیگانه آرند و بتازیش طلیعه گویند —

طرازنده — بالفتح آرایش دهنده —

طرفه — بمعنی اول چیزی که بیند که فایده باشد و نظر شگفت

طشت خانه — یعنی آسمان و زمین و گویند آسمان و آفتاب و قیل نام بازیی و نام طلسمی و بمعنی الغیر از لسان الشعرا است —

طفل چهار روزه — آدم علیه السلام —

طلایه — بالفتح همان طلایة مذکور —

طمانچه — بر روی زدن از دست درین حال که انگشتان گشاده باشند —

طمغاج خانه — نام پادشاه سمرقند —

طوق ماه — خرمن ماه —

باب الیاء

فصل فی العربی

طاوی — ثابت —

طاغی — از حد در گذشته در گناه —

طالی — به سرخی آراینده —

طاوی — گرسنه —

طاهی — خوالیگر —

طری — تازه —

طفیلی — منسوب بطفیل و هو طفیل رجل من بنی عبد الله بن غطفان یقال له طفیل الاعراس کذا فی التاج و در شرح نصاب است طفیلی مهمان

طفیلی را — طفیلی نیز نامند

طلحی — بفتحتین صحیفه که در طول بود کذا فی المنتقا

طوبی — فعلی من طاب المعنی العیش الطیب لهم و قیل الخیر لهم و قیل هو اسم شجرة من الجنة و فارسیان با باله استعمال کرده اند —

طی — در نوردیدن چیزی و قبیلهٔ از یمن حاتم طائی منسوب بدوست —

فصل فی الفارسی

طاق آتش پیرای — آفتاب —

وسمت تاریکی شام باهی —
ظلماکاه — بامیم موقوف کاهنده ظلم

باب الیاء
فصل فی العربی

ظامی — تشنه —
ظهری — پس پشت —
ظبی — آهو —

کتاب العین

العین چشم و چشمه و نقش سر چیزی و کوهان
و بحساب ابجد هفتاد عدد بود —

باب الالف
فصل فی العربی

عبا — بالفتح و المد گلیم —
عذرا — کنیزک دوشیزه عذاره بالضم جمع آن
و نیز نام معشوقه وامق که در عهد سکندر بود
و برج سنبله و آشکارا و نیز مهره که تدبیر تو بازده ضرب
برداز حدیث آن بازی را گویند که عذرا بوده
از حدیث یکی بسته گرو بستاند و کیفیت این بازی
مشرح در لغت نرد گفته آید —
عرا — بالکسر مهره که میان رخ و شاه شطرنج
حایل بود و اصل این عرا ست یعنی زمین که در وی
درخت و پوشش نباشد لیکن آن مهره که عرا
میگویند بدین که مقام عرا ست از قبیل تسمیه الشی
باسم محله لیکن صحیح آنکسر و واو تا دراز است
بر تغیر لفظ و تغیر معنی —

عرق النساء — بالفتح نام زحمتی که از غلبه باد
پیدا شود و آنرا بسنه باد و نگاهن گویند —
عروق الصفرا — زرد چوبه —
غرا — سال تنگی و سختی و صبر کردن بر مصیبت
عشا — از نماز شام تا نماز خفتن —
عصا — چوب دستی —
عضبا — نام ناقه رسول الله صلی الله علیه وسلم
عطا — بخشش —
عفا — خاک که آنرا بپوشند —
علا — بالضم بزرگواری —
علیا — بلند و سرگاه بلند —
عما — ابر تنک —
عنا — فروتنی و خواری نمودن —
عنقا — سیمرغ و نیز نام نوائی که آنرا الغنه عنقا گویند
و در زبان نگریا یعنی پلنگ نیز آمده است —
عوا — منزلی از منازل قمر —
عیشا — آن اسباب که چنین بدان در رسم
موجود کرده —
عین الصفا — چشمه روشنائی —

فصل فی الفارسی

عاشیا — چیزی از طعام ترش ست —
عاقرقرحا — اکرکرا ای طرخون و رقمنیت آ
بیخ طرخون ست نبات او را انکیلی باشد چون
درشنه طعم و او زبان را بسوزد هندش اکرکره گویند
عامل صابر را — ای حضرت عزت را ثقیل

عروسان درخت - یعنی شاخهای نوخیز

علم کائنات - بکسر میم آسمان کذا فی اصطلاحات

علم انداخت عنان تافت - یعنی منهزم شد و گریخت -

عنان کوسپک گشت - ای حمله کردی و سفر و رحلت فرمودی -

باب الثاء

فصل فی العربی

عبث - بازی بی فائده -

عثعث - فساد -

عشاعث - شدت -

عمرو لیث - نام پادشاهی که شیراز آبادان کرده اوست و بعضی گویند آبادان کرده سلیمان علیه السلام

باب الجیم

فصل فی العربی

عاج - استخوان پیل و لا یسمی بحاب الفیل عاجا و یقال للمسک عاج کذا فی التاج -

عجاج - گرد و غبار -

علاج - دارو -

علج - شتری سرخ که میانه و سپید باشد کذا فی [illegible]

عوج - بکسر یکم و فتح دوم کژی و بالضم نام پسر عنق مادر او دختر آدم علیه السلام [illegible] سه هزار و پانصد سال عمر داشت [illegible] تا روزگار موسی علیه السلام [illegible] از تیه قصد کرد او کوهی بمقدار دو فرسنگ بر سر گرفته تا بر لشکر موسی زند حق تعالی هدهد را فرستاد تا آن سنگ را سوراخ کرد و آن سنگ در گردن عوج افتاد و کلیم موسی علیه السلام عصا بر کعب او زد عوج بیفتاد و جان بداد کذا فی عجائب البلدان

عوسج - بفتح یکم و سوم نوعی از خار یا درخت بسیار خار کذا فی الصراح و در قنیه نوشته گیاهی که چون خشک شود آنرا ضریع گویند و در نسخه [illegible] بپارسی اشترخار گویند بهندوی انگیاره نامند -

باب الحاء

فصل فی العربی

عمود الصبح - صبح صادق کذا فی [illegible] اما عمود عبارتست از سپیدی که چون ستون بر آید و آن علامت صبح کاذبست زیرا چه در صبح صادق سپیدی پهنائی ظاهر میشود -

فصل فی الفارسی

علم چهل صباح - یعنی آن علم که در چهل صباح بتخمیر طینت آدم علیه السلام مخمر کردند -

عید مسیح - یعنی آن روز که خوان بهشتی بدعوت عیسی علیه السلام از آسمان فرود آمد -

باب الخاء

فصل فی الفارسی

عروس چرخ - با جیم فارسی آفتاب -

باب الدال

فصل فی العربی

عاد - [illegible] قوم هود پیغمبر علیه السلام -

عابد — پرستندهٔ حق —
عاند — گردنکش —
عبد — بنده —
عباد — قبائل چند از عرب اند که جمله ترسا باشند
عبید — جماعت —
عتاد — ساز راه و فی التاج آمادگی —
عتید — آماده —
عد — شمردن —
عدد — شمار —
عسجد — زر —
عضد — بازو و نام مردی —
عطارد — تیر
عقد — بالفتح گره و طاق خانه و پیمان و جمع آن عقود است و ده عدد را یعنی ده عدد را که اعقد گویند و نیز نکاح را عقد گویند و بالکسر گردن بند زنان و فی شرفنامه سلک مروارید و قیل عقد آنکه هندش یار نامند —
عماد — ستون و بناهای بلند —
عمود — ستون و چوب خیمه و فی القنیه گرز آهنین کذا فی زفانگویا —
عمید — مهتر —
عنجد — ابدان کشمش و فی القنیه مویز و بعضی تخم مویز را گویند —
عنید — ستیزه کار —
عود — چوبی ست معروف که به سوختن آن بوی خوش آید و بربط که سازیست بالفتح باز گشت
عهد — وصلت و منزل هر جا که بر وقتها باز آیند و باران سپس باران و امان و یمین و ذمه و موثق و قیل ولی العهد لانه ولی المیثاق الذی یوجد علی من بایع الخلیفة اکنون عهد بمعنی زمان مستعمل شده اما ماخذ آن همین ست زیرا چه گفته میشود در عهد فلان خلیفه چنین شد در شرفنامه بیجای وصلت وصیت ست والله اعلم
عهید — معروف و در زفانگویا نام سرودی ست که در عشق زردشت ست و فی القنیه نام مغنی

فصل فی الفارسی

عالی مرد — چیزیست که بهندوی سیکهه گویند و در حکایت بندگی شیخ مخدوم مرقوم ست مسی که یک دو روز زر گردد و باز همان مس شود و چه کار آید تا که اکسیر اصلی در هر ذره نیفتد و از حقیقت او را نگرداند هیچ نبود مقصود درین بود هم که اکسیر سکیه چگونه بدست آید —
عالم کون و فساد — دنیا این هر دو لغت از آن تقسیم است —
عجب رود — با واو فارسی آواز مزامیر مثل چنگ و رباب کذا فی شرفنامه و در قنیه است سازیست که می نوازند یعنی جهره —
عروسان خلد — حوران بهشتی —
عطسهٔ عنبرین دهر — یعنی بوی خوش ازو شایع و منتشر گردد کذا فی المؤید —

عمر در سر شد — ای عمر تمام شد —
عنان باز کشید — اسپ را باز ماند —
عنان بان رود — بفتح و او یعنی شتاب رود —
عیسی خورد — بضم یعنی خوشهٔ انگور —
عیسی پرورد — یعنی می —

باب الذال
فصل فی العین

عاذیر — بچهٔ نوزاده را تا هفت روز گویند —
عوذ و عیاذ — ملجا کذا فی شرفنامه و قیل عوذ پناه و پناه کردن بکسی —

باب الراء
فصل فی العین

عار — آنچه بدان سرزنش کنند —
عازر — نام مردی که کافر مرده بود و بعد قرنها بدعای موسی علیه السلام زنده شد و ایمان آورد و همان نام بازمرد این لغت عجمی ست —
عاقر — زن نازاینده و فی شرفنامه زن و مرد نازاینده
عامر — آبادان —
عاهر — زانی —
عاسر — خاشاک بچشم در افتاده —
عبقر — برد و فی الشمل پدر ابر و من عبقره و قیل اسم موضع فی الحجاز کثیر الجن —
عبهر — نرگس و بوستان افروز یا خیری و یا نرگس و مرد فربه اصل آگنده گوشت —
عبیر — زعفران و یقال هو اخلاط تجمع بالزعفران اما دیین و یا عبیر از آن صندل ست که از گل پرورده میکنند —
عذر — پوزش امی بهانه —
عذار — بالکسر رخسار و افسار اسپ کذا فی القنیه و یک سوی ریش —
عرار — بالفتح حال کسی یا چیزی و گل گاو چشم و گاو چشم دشتی که آنرا گاو چشم خوانند —
عرعر — سرو و نام شخصی —
عسار — درویشی —
عسر — بالضم دشواری و بفتحتین و کسر دوم و تشدید —
عسیر — مثله —
عسکر — لشکر و نام مقامی ست منسوب باو عسکری —
عشار — بالفتح والتشدید ده یکستان باج گیرنده —
عشر — بالضم ده یک و بفتحتین ده و در اصطلاح الشعرا بمعنی ده آیت است و بکسر دوم هم عشر است —
عشیر — مثله بمعنی اول و آخر و در طب نام گیاهی درخت آکست —
عصر — فشاریدن و آخر روز وقت نماز دیگر و زمانه و فی شرفنامه آخر روزگار و پناه و زمانه و بمعنی اعصار نیز آید —
عصار — بالتشدید روغن گر —
عصفر — معصفر کذا فی بعض لغات العصفر —
عصفور — گنجشک ملک کتاب و میخ کشتی و استخوان سرون بر آمده بر چهار مرکاه است و پاره از دماغ و گرسنگی و لوحی از درختان که

وبرگرویدن از چیزی و قول حق تعالی۔

عطوف ۔ مهربان۔

عفاف ۔ شگفتگی۔

عفیف ۔ شگفته۔

علف ۔ معروف یعنی خورش ستور جمع آن اعلاف

علاف ۔ جمع علوفه است خلاف قیاس

عنیف ۔ مرد درشت۔

باب القاف
فصل فی العربی

عارق ۔ براء مهمله نام شاعری۔

عاشق ۔ شیفته شدن بدوستی و شیفته و دیوانه

عتق ۔ آزادی۔

عتیق ۔ امیر المؤمنین ابا بکر را گویند و نیز آزاد کرده و برگزیده و نام گوهری و مرد شریف و کریم و کعبة الله و قدیم از هر چیزی عتیق الطیر هو البازی۔

عرق ۔ بفتحتین خوی و بالکسر بیخ درخت و رگ

عراق بالکسر نام ولایتی و نام پرده سرود۔

عروق ۔ بالفتح بار درخت پسته چون مغز درو نباشد کذا فی القنیه۔

عشرق ۔ بکسرتین بفصل شین معجمه گیاهی است

عشق ۔ معروف و قیل فرط محبت و عاشق [illegible]

عشاق ۔ بالضم و التشدید جمع عاشق و نام پرده سرود

عشعق ۔ اللزمة فی التاج عشعق بفتحتین نباتی مشهور که آنرا اسپرک نیز گویند و آنرا عشقه هم خوانند

کذا فی زفانگویا۔

عقوق ۔ بضمتین نافرمانی کردن کسی را که حق او گزاردن واجب باشد۔

عقیق ۔ کوهی ست در یمن که از آن عقیق آرند و عقیق سنگی ست چون مهره انگشتری کنند اندوه از دل ببرد و در خبر است تختموا بالعقیق فانه مبارک و در حقائق الاشیاء مذکور است عقیق انواع ست از همه زرد و سیاه و سماق شفاف بهتر بود و فی التاج العقیق اسم موضع العز یقول لکل مسیل شقه السیل و وسعه عقیق۔

علق ۔ بفتحتین خونی که نیک سرخ باشد و خون بسته و شکلة جانه و در اجمال حسینی هی این چکله جانه نوشته است و فی التاج خون بسته و شکل چاه و دلو و چرخ آبی و چرخ چاه با جمله آلا بها و بالکسر نفیس از هر چیزی۔

علوق ۔ بالفتح مرگ کذا فی القنیه۔

عفلق ۔ بالفتح فرج زن۔

عمق ۔ بالضم مغاکی۔

عمیق ۔ مغاک و فی الشرفنامه جوی رود و غرد مرده

عنیق ۔ بالفتح الت مرد۔

عیوق ۔ نام ستاره ایست و در عجائب البلدان است که چون عیوق در آید همه آبها را بکاهد یکدره ذیل

باب الکاف التازی
فصل فی العربی

عاتک ۔ بتا شیر ترش۔

عین العجل - همان عین البقر

عین الکمال - چشم زخم

فصل فی الفارسی

عام اول - پارسال -

عقل اول و عقل کل - عرش را گویند کذا فی شرفنامه و قیل عقل اول مهتر جبرئیل علیه السلام در کشف اللغات گوید [illegible] عقل اول همان روح اعظم است و آن کنایت از نور محمدی والیه اشار بقوله علیه السلام اول ما خلق الله نوری و اول ما خلق الله العقل و آنرا عقل کل نیز گویند -

عکس هلال - یعنی لاله -

عنبر سنبل - با شین [illegible] موی سیاه خوشبو

باب المیم

فصل فی العربی

عام - ضد خاص -

عالم - بفتح لام آن جهان و این جهان آنچه آفریده است اندر آن و بکسر لام دانا و اهل زبان -

عجم - بالفتح نقطه و اعراب حروف و بفتحتین غیر عربی و دانه خرما -

عدم - بفتحتین نیستی و درویشی -

عدیم - درویش -

عزم - آهنگ کاری -

عظم - بالفتح استخوان و بالضم بزرگی -

عظام - بالفتح عظیم بزرگ و عظام [illegible]

عقام - بالفتح و الضم زنان بدخلق که نگاه اورا

فرزند نشود و جنگ سخت و دردی دوا -

عقم - بالفتح جامه سرخ و نازاینده گی و عقم بالضم زنان نازاینده -

عقیم - بالفتح نازاینده و پایان یعنی فرزند و بی نیاز

عکام - بالکسر رسن که بآن چیزی را بار بندند

علقم - درخت حنظل و فی القنیه هر چیز تلخ -

علم - بالکسر دانستن و علوم جمع آن و علم بفتحتین نشان که اندر بیابان بود و کوه بلند و جامه و جائی که در لب بالا شکافته باشد و نشان

علم الثوب - سیلی که بر جامه می اندازند و نقش بافته

علیم - دانا -

عم - برادر پدر -

عموم - ضد خصوص -

عمیم - وارد و تمام -

عندم - بالفتح اسپرک و فی التاج خون سیاوشان و دار پرنیان -

عوام - ضد خواص -

فصل فی الفارسی

عذر قدم - یعنی آن تواضع که آینده را کنند تا در رسانیدن آینده و شکر قدم -

عزم - خوشه انگور -

علم - بالتحریک نیزه -

علم ماتم - علمها که پیش تابوت برند -

عندم - بقم را گویند -

عنم - گلنار را گویند -

عیتاهم - درخت چنار -

باب النون
فصل فی العین

عاین - بچشم خود معاینه کننده -
عثمان - نام خلیفه سوم حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم و نام برادر اوحد خاقانی شرح خاقانی بمعنی بچه مار پیل هم آمده است -
عجین - سرشته خمیر -
عدان - نام شهریست یمن که عقیق آنجا ای شود و جنت عدن نام بهشتی ست
عدوان - بالضم ظلم -
عراقین - عراق عرب ازان سوی دجله است یعنی بغداد و عراق عجم ازین سوی ست یعنی شیراز و فی الصراح عراقین کوفه و بصره است و نیز نام کتابی ست -
عرقوتان با تثنیه [illegible] کذا فی القنیه
عرین - بالفتح بیشه یعنی جنگل و نیستان و دتاج ست خانه شیر -
عریان - بالضم برهنه -
عریض البطان - توانگر -
عصیان - نافرمانی کردن و گناه کردن
عطن - بفتحتین و کسر دوم آنکه در هوای برشکال ازین سرگین ناک و امثال آن برآید هندش اچهاند گویند کذا فی فرهنگ مخترع قیاس اما عطن صفت شین نیز واقع میشود

میگویند زبان عفن در صراح ست عفن مصدر است معفن ست و آن رگابیری ... پوشیدگی ا
عقدتین یعنی اسپ و پیل -
علن - آشکارا -
علویین - زحل و مشتری -
علیون - بالکسر با لام و یا مشدد و علیین بکسرتین و با یا مشدد جاهای بلند اند در بهشت و گویند زیر هفتم آسمان لا واحد له و در تفسیر زاهدی مذکور ست که علیین جمع واحد علی و قیل لفی علیین ای فی الملاء الاعلی وفی الموضع العالیه و هم در تفسیر زاهدی مذکور ست که علیین موضع جان و نیز کتاب اعمال مومنان ابرار در زیر هفت آسمان و هم در تفسیر مذکور ست که نامه نیکوکاران در پایه عرش بود و در تفسیر بحر المواج ست که علیین بالای هفت آسمانست -
عمّان - بالضم و التشدید نام مقامی ست و در عجائب البلدان قصبه ایست که وی را صحار خوانند و آن کناره دریاست و در فرهنگی ست که دریائی ست که دران مروارید میشود -
عنان - آن هر دو دوال که سوار بدست گیرد
عنفوان - بضم یکم و سوم اول جوانی و اول نباتات و فی شرفنامه اول هر چیز -
عنوان - بالضم نامه و فی القنیه نشان و سر نامه
عنین - بالکسر و التشدید آنکه با زن صحبت نتواند کرد
عون - بالفتح یاری -

عوان - بالفتح والتشدید سخت گیر و بتخفیف زن میانه سال -

عهن - بالکسر پشم رنگین ریزه شده -

عیان - ظاهر -

عین - بالفتح چشم و چشم زخم و چشمه آب و چشمه آفتاب و چشمه ترازو و چشمه زانو و دینار زر و درم نقد و دیدبان و جاسوس و بهتر و برگزیده هر چیزی و ذات و نفس هر چیزی و ابر پیوسته و دست راست رو بقبله عراق و ابری که از روی قبله عراق برآید و حرفی یک پاره از و فنا و فساد و الم و حیرانی و هستی چیزی منظر و مشاهده و شکلی که آنها را کرده باشند و در بدن و عین الیقین چشم الیبت و نیز نام کتابی است و بالکسر صفت و جمع عیناء

فصل فی الفارسی

عالم جان - ای عالم ارواح -

عامل دریا و کان - آفتاب -

عباسیان - یعنی خلفائی که از آل امیر المؤمنین عباس رضی الله عنه بوده اند -

عبهر لبان - گیسوی حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم کذا فی القنیه -

عجوزه خشک پستان - ای دنیا -

عده داران زنان - کنایه از چهار پیمانه شراب که هنوز سر آنها را نکشوده باشند -

عراق اخوان - خانه پدر را گویند -

عروس ارغنون - زهره کذا فی القنیه -

عرش روان - انبیا علیهم السلام و اولیا رحمهم الله بالروح القلب و اهل دل -

عرش آشیان - که بیابان و جای خراب شده -

عرصه کون - عرصه عالم -

عرق کردن - کنایه از دلیری و اوقات خجالت -

عرق چین - بجیم فارسی رومالی که بدان عرق از اندام بچینند و چیننده خوی و در فارسی جامه که فرد و جامه بپوشند تا خوی اندام در آن گیرد و جامه بدان سلامت ماند -

عروسان بیابان - شتران را گویند -

عروس چمن - درخت گل و میوه دار و شاخ نو از درخت بیرون زده و میان چمن -

عروس ارغنون - زهره -

عروس خشک پستان - زن پیر و نازاینده که شیر در پستان او نباشد و نیز اشارت از دنیاست -

عروس عدن - شبی که دران ستارگان بسیار باشند و نیز اشارت از دنیا -

عروه ژیان - شیر خشمگین -

عسل لبن - نوعی از صمغ باشد که مانند کندر سوزانند بعربی صمغه ماطه خوانند -

عسقلان - نام بلده ایست که در آنجا آثار قبه بسیار باشند بطرف دریا و پایین آن و غیره سه فرسخ راه است و دورین زمان

عشره - اسم من المباشرة و لذت -
عشقه - لبلاب -
عشوه - گذاشتن امری غیر مبین -
عشیره - خویشاوندان -
عصابه - سربند و دستار -
عصاره - گنجاره و نیز چیزی که از فشاریدن بچکد و قیل آب حنا -
عصبه - پی سپردن و خویشان پدر از جانب پدر
عصمه - بالکسر نگاهداشتن و باز داشتن از معصیت و از خوف کسی را و رسن و کل شیء اعتصمت به و تعلقت به فهو عصمة و بمعنی عفت و پارسائی نیز آید -
عصیده - معروف یعنی کاچی -
عضله - گوشت ساق -
عطسه - معروف که بتری دماغ پدید آید و آن علامت صحت است -
عطله - بیکاری -
عطیه - عطا یعنی بخشش -
عظمه - بزرگی و سطبری و ساق دست
عفه - بالکسر والتشدید پارسائی و نهفتگی
عفیفه - مستوره و فی شرفنامه زن پرهیزگار پاکدامن -
عقبه - معروف یعنی امری عظیم و دشوار و سخت که پیش آید عقبات جمع آن -
عقده - بالضم گره -

عقوبه - بالضم معروف یعنی پاداش بدی و فی شرفنامه شکنجه -
عقیده - بالفتح در دل گرفته -
عقیقه - بالفتح پوستین بره کذا فی القنیه و فی التاج موی کودک چون بزاید و همانجی گوشت که بموی برداشتن کودک کنند و شمشیر کوته و آب اندک و شعاع برق و بدانکه عقیقه است که چون فرزند تولد شود بهفتم روز سر حلق کنند و بوزن آن نقره فقرا را بدهند و یک گوسفند ذبح کنند اگر دختر بود و اگر پسر باشد دو و مردمان را تخفیف کرده بدهند و استخوانش نشکنند و بزیر زمین دفن کنند حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم عقیقه خود کرده بود بعد نبوت -
عقیله - چیزی گرامی و بمعنی پای بند نیز آید -
عکه - بالضم والتشدید جانوریست که بتازیش عقعق گویند و گفته اند که آن زاغ دشتی است کذا فی زفانگویا و فی التاج جنجک وعن ماده عکا
عکاشه - بالضم عنکبوت و نام صحابه از بنی اسد که و عامی عکاشیه منسوب بدوست -
عکنه - لفره شکم و فی زفانگویا شکن اندام و شکن هر دو پهلو از فربهی -
عله - بالکسر والتشدید بیماری و کل حدث شاغل علة کذا فی التاج و در اصطلاح اصولیان و منطقیان علت چیزیست که موجب باشد وجود آن وجود چیزی دیگر را من غیر تاخیر همانچه وجود شمس موجب است

در ایام بهار که آفتاب در نقطهٔ حمل آید بار گرفته باشد
چون آفتاب در برج میزان در آید آن میوه ها
شش ماهه گردد و پخته شود۔

عیسی کده ۔ آسمان چهارم و خانهٔ عیسی علیه السلام و آنرا صومعه و معبد نیز گویند
و خانهٔ مریم رضی الله عنها۔

عیسی نباهه ۔ یعنی خوشهٔ انگور که از آن [illegible]
می سازند۔

عیش ده روزه ۔ یعنی زندگانی اندک۔

باب الیاء

فصل فی العربی

عادی ۔ دشمن و چیزی قدیم و نیز عادی مرد
دراز قد را گویند۔

عاری ۔ برهنه و فارسیان بمعنی جاهل نیز
استعمال کرده اند۔

عاسی ۔ بابخت و خوشهٔ خرما۔

عاصی ۔ بی فرمان و گناهگار چنانچه گویند
فلان درین کار عاصی است یعنی گناهگار است

عالی ۔ بلند و بزرگوار و برتر و هم بدین صفت
خدای تعالی واقع میشود۔

عانی ۔ اسیر۔

عبری ۔ بالکسر زبانی است۔

عبقری ۔ مردی که ازوی افضل تر
نباشد و بساط نیکو و گرانمایه۔

عبهری ۔ نام کتابی است۔

عتابی ۔ بالتشدید جامه ایست مخطط ابریشمی
که آنرا عتابی نیز گویند۔

عجمی ۔ معروف یعنی غیر عربی۔

عدنی ۔ منسوب به عدن۔

عربی ۔ تازی زبان۔

عدوی ۔ [illegible] فی شرفنامه
سرایت کردن [illegible] آن۔

عزی ۔ بالضم اسم بتی [illegible] وقیل صنم

عسری ۔ دشواری و تنگی۔

عسکری ۔ جنسی از شراب که از شکر سازند و آنرا
ازان چاشنی [illegible]
شیره کذا فی القنیه و نیز لشکری۔

عسلی ۔ معروف و فی شرفنامه لسان یهود [illegible]

عصافیر الرا ۔ گیاهی است که او را اصابع [illegible]
گویند کذا فی القنیه۔

عقبی ۔ سرانجام و پاداش فی شرفنامه آخرت

علی ۔ بالضم بلندی و جمع آوازی و علی بالفتح
بلند پایه و نام پدر امیر المؤمنین حسن و حسین رضی الله عنهما

عنصری ۔ نام شاعریست که ندیم سلطان محمود
سبکتگین بود۔

عنکبوتی ۔ نام پرده ایست از پرده های چشم

فصل فی الفارسی

عمارت سرای دنیا۔

عالم علوی ۔ آن جهان۔

عالم سفلی ۔ در اصطلاح متصوفه عبارت از

ذات وصفات واست و و بلغت بمعنی قصد کردن باشد۔

عرش سبائی - کنایه از تخت بلقیس ملکه شهر سبا و حرم مهتر سلیمان علیه السلام بود۔

عروس خاوری - آفتاب۔

عقرب نیلوفری - برج عقرب۔

علک رومی - مصطگی۔

عماری - هودج۔

عود قماری - جنسے از عود است۔

عوری - با واو فارسی برهنگی۔

عید اضحی - عید گوسفند کشان۔

کتاب الغین

الغین الابل الوارد علی الماء و ابری که همه آسمان بپوشد و بحساب ابجد هزار عدد۔

باب الالف

فصل فی العربی

غبرا - زمین۔

غدایا - بالفتح والمد آنکه بامداد چیزی خورد۔

غذا - بالکسر خورش۔

غرا - بالضم و بالفتح چشمهٔ آفتاب و در زبانگو بمعنی روشنی است و غباری که عرقی آمیز باشد آنرا نیز بعبارت غرا نامند۔

غشا - بالکسر پوشیدن و پوشش دل۔ غشاوه مثله و در [?] غشاوه بمعنی پوشش چشم

غلوا - بالفتح والمد اول جوانی و تیزی آن

غمیضا - بضم یکم و فتح دوم ستاره ایست از شعری معروف و هو علی من الغلوب۔

غنا - بتخفیف بسندگی و بالفتح والمد سرود در نصاب است ع چون غنا دان [?] نوائی سرود

غوغا - ملخ که پیش پر آمده باشد و نیز بانگ بسیار که از مردمان گشته بر خیزد و فی التاج والغوغا شیء شبیه بالبعوض۔

فصل فی الفارسی

غرغنا - با زای فارسی بمان غرغنا و بمعنی غرغنا در فرهنگ یافت گونه از گیاه و آن وحشی و آن در زمین بدخشان در جان [?] بسیار بود و در غرغنا بمعنی قلاده بر چم مذکور است۔

غوریا - با واو فارسی و سرار موقوف قلیه انگور خام

غوشا - بالضم با واو فارسی باجلیت و شتی۔

باب الباء

فصل فی العربی

غاب - بیشهٔ شیر و در ادات است که غابه بیهوده و چیزی از کار باز مانده که بتازی لیش خوانند۔

غائب - ناپیدا ضد حاضر۔

غب - بالکسر آخر کار و سرانجام چیزی که یکروز بیاید و یک روز نی و شب ایستادن و شب گذاشتن و گنده شدن۔

غبغب - غبغب پوست آویخته از گلو گاو و زنخ و کلنگو جای

غراب - زاغ و نام کوسپه و غراب البین

زاغ سرخ نول -

غرب - دلو بزرگ و جای رفتن آب چشم و جای فرو شدن آفتاب -

غریب - معروف و الغریب من الکلام الغامض و فارسیان بمعنی لطیف و عجیب استعمال کرده اند و بمعنی نادر هم آمده است -

غضب - سخت سرخ و بفتحتین خشم -

غضوب - بالفتح نیک خشمگین ج الحجبة

غیاب - بالکسر جای ناپدید -

غیب - زمین پست و جای ناپدید و ناپیدائی خدای تعالی و قیل قرآن قیل آخره

غیهب - تاریکی و در شب شب تاریک -

فصل فی الفارسی

غژب - بالضم با زاء فارسی انگور دانه‌دار کشیده و تخم انار روان او بود و نیم آمدن و در لسان الشعرا بمعنی خوشه خرما است کذا فی شرفنامه لیکن در نسخه لسان الشعرا که نزد کاتب است در آن خوشه انگور هم قوم است و برای آن … بیان نکرده است بلکه بوزن سبب گفته اما در ادات بعد معانی نخست گفته و بزاء عربی نیز

غوک چوب - با بای مجهول و بجیم فارسی آن چوب که بچگان بدان بازی کنند یکی دراز بود بمقدار گز دوم مقدار یک شبر تا نیمش مقلا بالضم و التخفیف خوانند و مقلاة بالکسر و المد گویند هندی گلی ڈنڈا نامند و آن را زمین نیز گویند و صراح ترجمه مقلا غوک چوب نوشته است -

غیوران شب - شب بیداران از عباد و عشاق

باب التاء

فصل فی العربی

غافت - داروئیست که آن را غافث هم گویند

غلت - بضمتین سهو و غلط کردن -

غمت - گران آمدن طعام بر دل -

غمرات - سختیها -

غوایت - گمراه شدن -

غیبت - ناپیدا -

فصل فی الفارسی

غت - بضم اول و سکون ثانی جاهل و احمق و ابله و نادان -

غرشت - بضم یکم و کسر دوم آواز اسب -

غلت - غلط کردن در حساب در شعر اند بمعنی آن غلطیدن است -

غوشت - با واو فارسی و شین … قوف برهنه

باب الثاء

فصل فی العربی

غث - بالفتح لاغر شدن و لاغر گوشت

غرث - بالفتح گرسنگی -

غوث - فریادرس -

غیث - بالفتح باران بی هنگام -

غیاث - بالکسر فریادرس و چیزی که بدان خلاص یابند و آواز فریادرسی -

و با چیزی دیگر چیزه که محکم فرو رفته باشد در چیزی

فصل فی الفارسی

غنگرس — بالفتح با رای موقوف نوعی از زنبور بود مانند نرگس کبود چشم سبز رنگ که او را طرف هم نیش بود و تنبارشی بغره گویند۔

باب الشین المعجمة

فصل فی العربی

غشش — بالکسر تیره و در شرفنامه بمعنی بالفتح است و نیز بمعنی خیانت کردن آمده و در قنیه بکسر بمعنی کدورت است۔

فصل فی الفارسی

غاوش — بوزن چاوش خوشه انگور که هنوز خرد بود و خیار که برای تخم دارندش۔

غاش — شور و غوغا و سخت و نیز کسیکه عاشق سخت بود و گویند که عاشق غاش ست و فتنه عاشق ست و قیل بلند طبع۔

غراش غرش — کلاهما بالفتح خشم و غراش کذا فی الشرفنامه و در وفا نگویا غراش بالفتح خشم و خیره شدن و خشم آلوده۔

غرانوش — بالضم با واو فارسی طرخون۔

غنج ریش — یعنی اوزج و غوک ست۔

غنجیش — بنشه۔

غندش — پنبه زده و گرد کرده را گویند۔

غوش — با واو فارسی چوبی ست که از آن سلاحداران نیزه سازند و مطربان زخمه درست کنند

غهش — با یای فارسی غم و اندوه بسیار و هر چیزی انبوه و بدحال و بیشه جنگل۔

باب الصاد

فصل فی العربی

غموص — ستاره ایست معروف۔

غوص — مقامی که از آن مروارید برآید۔

باب الضاد

فصل فی العربی

غامض — زمین مغاک و چیزی پوشیده و مشکل

غرض — بفتحتین نشانه و آرزومند گشتن و تنگدل گشتن

غیض — بالفتح یقال ما عنده غیض و لا فیض ای اعطاء و منع۔

باب الطاء

فصل فی العربی

غائط — زمین مغاک و در قرآن کنایت از حدث است

غطیط — آواز خفته و خرخر کردن۔

غلط — فی المنطق و الامر و غلت فی الحساب و بعضهم جعلهما بمعنی۔

باب الظاء

فصل فی العربی

غاظ — ستبر شدن۔

غلیظ — ستبر و درشت و نیز بمعنی ستبر و غلیظ شدن

غیظ — بالفتح اندوه لازم و یقال الغیظ اشد الکظم و خشم و بخشم آوردن۔

باب العین

غشوم — ستم

غشمشم — بالضم بغایت شجاع و دلاور کذا فی شرفنامه

غلام — فارسیان غنبر را گویند یا عنبر بالای مرده را غلام گویند خواه مرد باشد خواه سپید

غم — اندوه و فراشیدن و غمگین کردن

غمام — بالفتح ابری که آفاق را بپوشد

غنم — گوسپندان و در شرفنامه است که اسم جنس است و بالضم غنیمت یافتن و غنیمت

غیم — بالفتح ابری که آسمان را بپوشد

فصل فی الفارسی

غرم — بازار فارسی خشم آمدن و خوشه انگور و دانه انگور که شیره و تخم اندر آن بود کذا فی الادات و در لسان الشعرا بالزای هوز است

باب النون

فصل فی العربی

غبین — ضعیف رای

غث و سمین — یعنی اندک و بسیار و توانگر و فقیر و نیک و بد و فربه و ضعیف و بیش بها و کم ارز

غرثان — گرسنه

غسلین — بالکسر سوزان بغایت و آنچه از اندام کافران پالاید چون صدید و جز آن در دوزخ

غصن — بالفتح شاخ درخت و شکن پیشانی

غضبان — خشمگین و فارسیان بمعنی منجنیق نیز استعمال کرده اند

غضون — بالضم شکنج

غلمان — طفلان صغیر سن کافران که مرده اند و می میرند در بهشت قرار کرده اند و میمانند تا انقلاب شانه بعد قیامت بمهمانان الخ برای خدمت بهشت

غمیان — بالفتح پیری و جوانی

غین — بالفتح ابر که بر آسمان را بپوشد فی الادات و نیز ابر گرفتن آسمان و تشنه شدن و پرده و فراموش شیدن چیزی در دل او و بالکسر درختان بسیار

فصل فی الفارسی

غارشیدن — تاراج کردن لغت تازی را بطور فارسی کرده اند مثل طلبیدن و فهمیدن

غاریقون — بالراء مهمله گیاهی ست چون او را بشکنند چیزی مانند هوا بیرون آید و گویند از چیز بود کذا فی زفانگویا و بالزاء معجمه داروئی ست که برای اطلاق شکم بکار آید

غاژ کردن — بالزاء فارسی یعنی دانه پنبه بیرون آوردن و صاف کردن پنبه برای ریسیدن

غراب زمین — کنایه از شب است

غراشیدن — بالفتح خشمگین شدن کذا فی زفانگویا

غرجستان — نام ولایتی ست و در شرفنامه مذکور است بالسوم فارسی ولایت غرجستان

غرشیدن — بالفتح همان غراشیدن

غرنبیدن — یعنی آواز بلند بر آوردن در کوه کذا فی شرفنامه و در زفانگویا ست بانگ سخت بخشم زدن و آواز دادن بخشم شیدن

غرویدن — بیوزن بمعنی پژویدن ست

غرخشمان - بالفتح بایای فارسی مشکله و در اداة لغت بمعنی خلاب سیاه که در بن حوض و تالابها و ته جوبها سیاه باشد مسطور ست و در لسان الشعرا لغت اخیر به و دون کشیدن ست بمعنی غربال و جنبانیدن که پرویزن گشاده یعنی غربال ست و در ... غرزیان بالف مرقوم ست -

غرّیدن - بالفتح والتشدید غرنبیدن -

غرزن - بالکسر بای راء اول ...

غرپوان - بالفتح بای فارسی فریاد کنان با گریه -

غرپویدن - با سوم فارسی غریو کردن و کنانیدن -

غزنین - نام شهری در غایت شهرت و ولایتی در حد و هندوستان که دوازده هزار مدرسه داشتی و سر حد اهل الهند ست -

غلبکن - بودن سر ... باشد سنگ و ... که در پیش دریا نصب کنند -

غلتان و غلطان - غلتیده امر غلطانیدن و غلتیدن -

غله دان - آنجا که اهل دکان سیم نهند کذا فی وفا نامه یا و نیز چیزی که غله در آن دارند چون انبچه کندو و جز آن -

غلیون - بایای فارسی گل سیاه که زیر پیش آب باشد کذا فی شرف نامه و در قنیه عکس این ست یعنی گل سیاه که در زیر آب بود و در اداة ست گل سیاه که در آب بود و همچنین از قنیه نیز ست -

غمزه نسرین - ای شگفتن گل نسرین -

غمگین - بکاف فارسی غمگن و غمگین -

غمّن - بالفتح والتشدید چیزی گرد ... که عصاران از بیخ هندش لاچه خوانند -

غنودن - خواب سبک کردن -

غنچه ارغوان - ای شراره آتشین -

غوغا ... سندگان - استغفار تاکسان و غیره ترسندگان و نادمان -

غولان - بالضم جمع غول یعنی دیو و سیه بالفتح گیاهی ست -

غولین - سبوی سر فراخ -

غیژیدن - با دوم و سوم فارسی بزانو و دو دست رفتن کودک خرد و جز آن و در کشاف مسطور ست که بسرین رفتن کودک تا زیش ترجمه خوانند والله اعلم

باب الواو

فصل فی العربی

غاو - گوی که در زمین باشد مسموع از درویشی سیاح ست کذا فی القنیه -

غالو - گروه یکسان و گوشه یکسان ... کذا فی فانامه

غشو - بالفتح بردن سیل حلاوت خوشی چراگاه را

غدو - بامداد کردن یا بامداد بجائی رفتن -

غذو - بالفتح غذا دادن -

غرو - بفتحتین شگفت داشتن و بمعنی چیزی چسپانیدن و فارسیان فی میانه نی را گویند و نیز ... قصد که سوی دشمن ... -

غلو - از حد در گذشتن -

فصل فی الفارسی

غرلو ـ بالفتح بایاء فارسی آواز نرم در گلو با گریه و زاری باکریه گشت ـ

غرغاو و غرگاو ـ کلاهما بالفتح با زار فارسی ثانی با ثالث نیز فارسی قطاوه سیم که آشنا اگنگاو نیز گویند کذا فی شرفنامه و در زفانگویا مذکورست که نه از گاوان وحشی و آن در زمین بدخشان و دژان و فرگگان بسیار بود ـ

غنچه تو ـ ای دهان تو ـ

غو ـ بالفتح غلبه و آواز و صدای بلند ـ

غیو ـ بایاء فارسی مثله ـ

باب الهاء

فصل فی العربی

غابه ـ بیشه و نیستان ـ

غاره ـ بازار کاسد و تاراج و خیل غارت کنندها و تافتن ریسمان و در قنیه است نوعی از ساز گفتگران ـ

غاشیه ـ زین پوش و روز قیامت ـ

غالیه ـ عطریست بغایت لطیف و در زفانگویا روغنی ست خوشبوی و سیاه و گویند که مجموع خوشبوی از مشک و عود و کافور و دهن البان ترتیب دهند و در صراح ست که سیاهی خوشبوست که موی را بوی خضاب کنند ـ

غانه ـ شهریست در حد و دمین هر روز بوقت بامداد خانها بر و بند و خاک آن بگیرانند از آن زر بگیرند از دانگی تا دیناری به قدر فراخی سرای کذا فی عجایب البلدان ـ

غانیه ـ زنی که بشوی خود بسنده باشد و نیز زنی که بی نیاز باشد از زیور و مستغنی باشد بحسن خود ـ

غایه ـ علم که در دکان خمار زنند نشان را و کرانه چیزی و پایان کار و نیز آخر اجزا مصراع ثانی که ضرب و عجز نیز نامندش ـ

غائله ـ دشمنائی و شر و عیب و بدی و سختی ـ

غباته ـ ضعیف رای ـ

غبطه ـ حسن الحال ـ

غداه و غداوه ـ میان نماز بامداد و برآمدن آفتاب کذا فی التاج ـ

غرابه ـ سخن غریب آوردن و این معنی از اسباب کلام ـ

غرامه ـ تاوان ـ

غربه ـ بالضم معروف یعنی تنهائی و بیکسی ـ

غره ـ بالضم سپیدی ست زیاده از درم مردم شریف و غرة الشی اکرمه و غرة الهلال روز اول ماهی و اول هر چیزی کذا فی التاج و در قنیه اطلاق بر روی جوانی نیز کرده اند و بالکسر غفلت و زن کارنا آزموده و بالفتح مغروری و فی المؤید غره بالفتح و التشدید فریفته و زنی کارنا آزموده ـ

غرفه ـ بالضم بالاخانه که بر بام خانه باشد و بالفتح مقدار یک کف دست آب و باده خوری ـ

غزه ـ موزون معنی از بیت برآمده ـ

غزاه ـ معروف و فی الشرفنامه قصد کسی کر

غائب بدین سبب غائبی که او در حضور حاضر نباشد گویند
غائبانه است یعنی از غائب است۔
غباره۔ بالفتح وقیل بالضم چوب سستی که در باران نهند
غبغبه۔ بالفتح وقیل بالضم بلبله گند طبع و زبون
گرفتن و زبون گیر و آبله گیر۔
غداره۔ بالفتح پیکان بزرگ و در قنیه بمعنی دبه
برنجین خبر است و نوعی از پوشش سلاحی چون خود
کذا فی الادات۔
غراره۔ بالفتح بوزن کناره آبی آهن کردن
وجنبانیدن باشد برای پاک کردن دهن و آنرا
بعربی مضمضه گویند و در شرفنامه بمعنی غافل شدن و
غفلت ورزیدن و ناآزموده گشتن از روزگار
و بالکسر نجم از ریسمان مانند جوال رست میکنند که کاه
و امثال آن دران پر کرده می آرند و نوعی از
سلاح جنگ است که آنرا در روز جنگ پوشند و بعضی
گویند غراده بدال است و آن خود آهنین باشد۔
غراشیده۔ بالفتح خشم آلوده۔
غرچه۔ بالفتح با جیم فارسی نادان و نامرد و مخنث
و نیز اصلی است و یک لفظ غرچه چنانچه فی رانیه غرچه
غرمیلنه۔ بضمتین بانگ تشنیع و چشم زدن
کذا فی زفانگویا۔
غروینه۔ شله کذا فی اشرفنامه۔
غرواشه۔ بالفتح گیاهی است که جولاهگان و
امثال ایشان ازان پلس سازند۔
غزاره۔ بالفتح با زاء معجمه پیکان بزرگ و

دبه برنجین و چیزی مانند شریطه و در تاج بمعنی شریطه
جامه که بر سن افگنند۔
غلبه۔ بوزن کلبه جانوریست پرنده که آنرا سبزک
نیز گویند۔
غلغله۔ غمزه مژه چشم برهم زدن بناز و حرکت چشم
غمکاه۔ نقصان کننده غم و آنکه درد یا غم
اندوه از دل ببرد۔
غمکده۔ بفتح کاف و سوم غمخانه یعنی خانه غم۔
غمنده۔ بفتحتین غمگین و دلگیر شونده۔
غناوه۔ بالضم سازیست مطربان را و در زفانگویا
مسطور است که نام سازیست که تار آن از زه گویند
غنچه۔ گل ناشگفته وقیل با جیم فارسی۔
غنده۔ بالضم عنکبوت و نیز پنبه بر زده و گرد کرده
رسیدن را هندش گاله خوانند۔
غنوده۔ نیم خفته۔
غنوته۔ ... کذا فی الادات۔
غوبهشته۔ بالفتح با زاء موقوف ... غرواشه
غوره۔ بالضم انگور نارسیده که هنوز ترش بود۔
غوژه۔ با واو فارسی گیاهی است که ترشی بخورد
و بشکلیش اشنان سازند ... شوی۔
غول۔ اژدها و دیو صحرا۔
غیشه۔ بالکسر گیاهی است که آنرا تبا بند و جوال
بافند و ستوران نیز خورند آنرا لخ نیز گویند
بتازیش طرفا خوانند و نیز بیشه باشد که آنجا شیر
و قبل باشد و در قنیه مذکور است جوال کاهکشان

باب الیاء

فصل فی العربی

غاثی — معروف یعنی غژ کننده و نیز بانگیر کرپاسی چوبین بسته آید —

غاوی — بیراه —

غبی — نادان بکاره —

غرهی — بالکسر بالف مقصوره سرش مهیج و نوعی از غبار و نوعی از پوست گاو و نوعی از ماهی که آنرا غری السمک گویند —

غشی — بیهوشی —

غمی — پوشیدگی و بیهوشی —

غنی — بالکسر بالف مقصوره توانگری بی نیاز شدن و مقیم شدن و زندگانی کردن و توانگری و بفتح یکم و کسر دوم مالدار و بی نیازی و نیز نام قبیله —

غوی — بیراه —

غی — بیراهی و نام موضعی در دوزخ —

غیلانی — تیری ست سخت که از سنگ گذرد منسوب بغیلان که نام مقامی ست —

فصل فی الفارسی

غارجی غادجی — بفتح یکم و را مهمله موقوف و دوم باواو موقوف صبوحی لغت ایست از زفان گرگان —

غربت گرامی — باکاف فارسی کسوره اسیر کننده بغربت —

غرچی — باجیم فارسی در عراق سرما را گویند —

غچی — با رای مهمله و جیم فارسی مشک —

غوشامی — با واو فارسی مرگ کمین ستوران که بدشت خشک شود —

کتاب الفاء

الفاء زیر بدالبحر یعنی گفت دریا و فا بحساب ابجد هشتاد ۸۰

باب الالف

فصل فی العربی

فافا — آنکه زبانش با فا گردد —

فتا — جوانی و در شرح قشامه بمعنی جوان و بالغ و جوان —

فحشاء — معصیت زشت —

فحوا و فحوی — معنی سخن —

فدا — بکسر باز خریدن و در شرح نصاب است باز رهانیدن کسی که محبوس شده باشد آنرا بدان سر بازستاند —

فضا — زمین فراخ و گشاده —

فنا — بالفتح والمد نیست شدن —

فجا — بالکسر مفاجات و بالفتح فراخیش دو ران —

فنجار — بالفتح برعت که آنرا ادمه نیز گویند و بالکسر و مه که آن زحمت است نعوذ بالله منها و فی الکافی فنجار حالتی ست که آدمی از خود رفته و برآمدن تپ واقع شود و آن خمیازه و کشش اعضا و کمان کشی بدن باشد و بعربی قشعریره و تمطی خوانند

فصل فی الفارسی

فاشرا — باشین موقوف هزار چشمان —

فاوا — اشارمنده —

فرا — بالفتح بالا و پیش چنانچه گویند فرا تر شو یعنی بالاتر و پیشتر و در میان و سطر را هم گویند و نیز بمعنی قریب و بعید یعنی نزدیک و دور و تیز آمده شود و نیز بمعنی هر دو در و میان و نزدیک نیز هم آمده چنانکه

گویند فراهم آمد یعنی در هم آورده هم آمده و بمعنی گنج و مقیم نیز
آید و مقیم زائده را گویند و بمعنی نشانیدن هم آمده است
و با تشدید ثانی بلغت عربی بمعنی گریختن و گریزان
شدن باشد و مختصر فراخ نیز گویند و فراکن بحذف
خا نیز آید چنانچه گویند فراپوشند و بمعنی تمام نیز
آید چنانکه گویند فراپوش یعنی تمام پوشش و فرا در شرفنامه
بتخفیف و فتح را خرد و تشی یعنی گوهر و فرا بتشدید را نام
یک ستوری که او پیشین روز بوده و فرا بالکسر و المد گوهر آن
و پیشینها و جمع فرد و فراهر دو آمده است کاتش
رت نگویا۔

فراخا۔ کشادگی سرای۔

فردا۔ صند روز آینده و ضد دوسی و بمعنی فرد نام کتابست

فرمانروا۔ بادشاه و نافذ الامر۔

فزا۔ بالکسر همان افزا بحذف همزه که معنی آن
افزاینده و افزودن ست۔

فیروزه گون دریا۔ بکاف فارسی آسمان۔

فگنده سرش را۔ بدوم فارسی اسمی در مراقبه
نشسته را و ماتم زده را۔

باب الباء

فصل فی العربی

فتح الباب۔ نام شهریست۔

فم الکلب۔ نام ستاره ایست۔

فصل فی الفارسی

فاریاب۔ نام موضعی که ظهیر منسوب بدوست۔

فتح باب۔ آغاز بشکال کذا فی الاصطلاح

اما معنی ترکیب کشادگی درست۔

فراسیاب۔ همان افراسیاب۔

فرسب۔ بفتحتین جامه که بدان بام را پوشند
و در شرفنامه بدین معنی با بای فارسی ست و در
زفانگویا هر دو لغت آمده است۔

فرزند آفتاب۔ لعل و جواهر نفیس۔

فریب۔ با بای فارسی غافل گردانیدن کسی را بدغا

فلک کوکب۔ کرسی۔

باب الباء الفارسی

فصل فی الفارسی

فرسپ۔ همان فرسب مذکور و آن چوب ستبر
که بدان سقف کنند و بمعنی نزدیک شد و نیز آید۔

باب التاء

فصل فی العربی

فتات۔ ریزه هر چیزی۔

فخت۔ بالفتح ماهتاب۔

فرات۔ بالضم آب خوش و نام رود آب کوفه

فوت۔ بالفتح از دست شدن و فی التاج
هر انگشته میان دو راز و فی الصراح درگذشتن۔

فصل فی الفارسی

فتنه خفت۔ اسمی فتنه فرو نشست۔

فراخ دست۔ با خای موقوف یعنی سخی جوانمرد

فرت۔ بالضم گیاهی ست که در شکم را سوده
دارد و بالفتح تار که ضد پود است و قیل بهم آمده بمعنی
ایضا بالضم۔

شده و فنج ماده نامند و بعضی هم بدین معنی فنج بانقطه قرشت و خاء معجمه گویند —

فیروزه تاج — یعنی تاج کیخسرو —

فیلزهرج — درخت حضض را گویند و ثمرش که مثل فلفل است و حضض عصارهٔ اوست کذا فی الفتحیه

باب الجیم الفارسی

فصل فی الفارسی

فرنج — بفتحتین کفل اسپ و درشت —

فرشج — بفتحتین و قیل بضمتین همان فرنج بمعنی سخت

فصل فی الترکی

فرغاج — بالفتح ماده گاو کرنیک فربه باشد —

باب الحاء

فصل فی العربی

فالج — گشاینده ...

فتح — گشایش و فیروزی و آبی که از جائی بیرون آید و یا از چشمه و بالضم در فراخ گشاده —

فتوح — بضمتین گشایشها و فیروزیها و این جمع فتح است و فتوح بالفتح بکم و ضم و ... ماده که شیر از پستانش گشاده باشد و نیز هر چیز فتوح نامند

فصاح — بالفتح نام جوئی به بهشت —

فرح — شادی و در شرفنامه بمعنی شاد و شادمان است و در فرهنگ فرح بفتحتین نام نوائی ست از تنگی بیرون آید

فراح و در شرفنامه بمعنی شادمانی ست —

فصیح — تیز زبان —

فلنج — بالضم گیاهی ست و بعضی گل آن را گویند

فلاح — رستگاری و پایندگی در چیزی —

باب الخاء

فصل فی العربی

فتخ — انگشتری بی نگین کذا فی التاج و در ... بمعنی فتخ ست فتخ وام را گویند —

فرخ — بالفتح و التشدید مبارک و همایون و شاخ زرع که از دانه بر آمده باشد و نیز یک شاخ که شاخ شاخ شود و چوزه مرغ و در قنیه است اصلش فرخ بود و بمعنی فربه بود —

فنخ — بالفتح آن شیر که بر خوردنی بریزند کذا فی التاج و در لسان الشعرا بالضم صحیح است —

فرسخ — فرسنگ که سه میل باشد —

فصل فی الفارسی

فراخ — بالفتح بسیار و بمعنی گشادن نیز هست —

باب الدال

فصل فی العربی

فارد — تنها و گاو وحشی و نیز بازی یکی از هفت بازی نرد و اسامی هر هفت در لغت خانه گیر گفته شده است —

فرد — تنها —

فرصاد — بالکسر درخت توت —

فرقد — گوساله و یکی از دو ستاره بنات النعش صغری همان فرقدان و فرقدان یعنی دو برادر نیز آمده است

فرند — بالکسر ... فرنگ گوهر تیغ —

فرید — تنها و میانه قلاده و نیز نام درویشی معروف

فساد — بدکاری و تباهی و تاراج است یوم الفساد من ایام العرب یقال الیه زمن الفساد و عام الفساد —

فصاد — بالفتح رگ زن —

فصد — رگ گشودن —

فم الاسد — نام مقامی خطرناک در دریا —

فهد — یوز —

فید — بالفتح خرامیدن و زیاده شدن ضد الفائدة و مهی لب است و منزلی است در راه مکه و در قنیه است زعفران سوده —

فصل فی الفارسی

فترد — بالفتح درنده و دریده و دریدن کذا فی شرفنامه

فراوند — بالفتح چوبی که پس در نهند تا دیگری باز نکند —

فرتود — بروزن فرسود پیر سخت بسیار سالخورده کذا فی القنیه منقول از صراح —

فرجد — پدر جد —

فرجمند — بوزن دردمند جدا و تنها و باقی و شکوه

فرزد — بوزن فشرد سبزه ایست که اکثر در آب روید و سبز باشد و تازیش ... خوانند —

فرسود — بوزن فرتوت سخت کهنه و ریزنده گردیده و سخت کهنه و ریزیده ساخته —

فرشید — بالفتح و با بار فارسی نام برادر پیران بن ویسه که در جنگ دوازده رخ بعد کشته شدن پیران با مبارزان گرفتار شد و گرزی زده چون از آنجایگاه بایک گریخته گرد از لشکر ایران گستهم بن نوذر شاه را نام در گرده گستهم ایشان را از عقب تعاقب نموده چون بدیشان رسید هر دو را علف تیغ گردانید و کیفیت جنگ دوازده رخ در شرفنامه مرقوم است —

فرغند — بالفتح گیاهی است که بیخ ندارد و بر درخت گرد پیچد خشک کند و نیز بمعنی گند بدی آید که کو گنده

فرکند — بالفتح جای گذر آب چه بر دیوار و چه بر زمین باشد

فرمود — بالفتح یکم و دوم و چهارم یعنی فرماید چنانکه سلام و دعا از فلان مطالعه فرمود بدین جا این بسیار موجود است —

فرود — فریفته و غره شده و در قنیه است فرود بالضم با واو فارسی زیر که تازیش تحت خوانند —

فروشیده — ای فروشته و نیز پیش رفت

فرهاد — نام پهلوان کیکاوس شاه ایران و نیز نام پسر گودرز شاه که تازیانه در جنگ اشکبوس افتاده چون رهام سبب آن رفته کشته گشته و نیز نام پسر برزین که مبارز لشکر ایران بود و نیز نام سنگتراشی که عاشق شیرین معشوقه خسرو شده بود چون او مهیا و با جوئی شیرین درمیان کوه راه کرده بود خسرو کسی را فرستاد او بدروغ بفرهاد گفته که شیرین مرد چون استماع این خبر ناخوش نمود خود را از کوه انداخته جان شیرین بیاد شیرین داده —

فرمند — یعنی خداوند و قبیل یعنی دانا و فهمیده

فسرده — بمعنیین شکاری و منجمد شده —

فشرد — جان فشرده یعنی سخت کذا فی زفان گویا

فرع - شاخ و معنی سر و اولین بچه شتر و نیز ...
فزع - ترسیدن و پناه بردن و بفریاد رسیدن و بیم و ترس -

فصل فی الفارسی

فضل ربیع در ادات الفضلات نام وزیر هارون رشید و فی المؤید نام حاجب امیر المؤمنین منصور بن علی بن عبد الله بن عباس که در فراست و کیاست یگانهٔ روزگار بود -
فقاع - بالضم و التشدید نوعی ست از شراب که از جو سازند -
فقافیع - حبابهای آب روان -

باب الغین
فصل فی العربی

فارغ - پرداخته ای خالی -
فراغ - فرصت و خوشی دل و باد سرد و نهر و آب خانه ریخته شده کذا فی شرفنامه و در تاج بیت الفراغ آبخانه الفراغ الناحیة التی تصب الماء من الدلو و کل انا عند العرب فرغ -

فصل فی الفارسی

فروغ - با واو فارسی روشنائی -
فغ - بالضم آن دوست که بجای معشوقه دارندش و نیز صورت تراشیده و بزبان فرغانه بت را گویند و بستان مرکب از بن ست ...

باب الفاء
فصل فی العربی

فاف - یعنی پس -
فوف - چیز سپید یست که در ناخن پدید آید و ابیض سپید که اندرون استخوان دانهٔ خرما باشد و خط سپید که بر چیزی باشد
فیف - بالفتح جای هموار فیوف جمع و
فیف الریح نام یک روز ست نزد عرب -

فصل فی الفارسی

فصل خریف - آن وقت که آفتاب در میزان و عقرب و قوس باشد -
فف - بالضم معروف ای و میدان دم -
فیلسوف - بالفتح و با لام مضموم زیرک و دانا و استوار و بتازی حکیم گویند و گویند فیلا دوستدار است و سوف حکمت بود و معنی ترکیب دوستدار حکمت باشد و جمع فلسفه آید و فلسفی منسوب بدوست -

باب القاف
فصل فی العربی

فالق - در ایام جاهلیت ماه رمضان را گفتند
فاروق لقب عمر بن الخطاب رضی الله عنه و ابر جدا شده از ابرها -
فارق - جدا کننده -
فاسق - بدکاران و در شرفنامه بمعنی ...
فالوذق - معرب پالوده -
فالق - شگافنده -
فایق - پیوندگاه گردن با سر و آنچه بالا ازان بیشتر می باشد -
فتق - بالفتح از هم جدا شدن و کردن ...

فراشتنگ — بالفتح با شین موقوف مرغکی ست سیاه و سپید که بخانه و در آشیانه سازد و به بانگ کنار ستاره ریش خطاطمی نامند و بهندوی چمرک کذا فی الادات و در تحفه لغت فرستوک گفته است که مرغی سیاه بلند پرنده باشد.

فراشتوک — بالفتح بمعنی فراشتنگ.

فرانک — نام مادر فریدون شاه بن آبتین.

فرخاک — بالفتح موی فروهشته و در لسان الشعرا فرخال بالام ست بمعنی موی راست.

فرخواک — بوزن درخواب گوشتابه و در فرهنگ با قاف آورده است.

فرسنک — نوعی از شفتالو.

فرش خاک — زمین.

فرع خواران خاک — آدمیان.

فرغوک — بالفتح با واو فارسی تا خیر در کار و رفتن نمودن.

فرمجشک — بفتحتین با جیم مضموم رستنی ست که بوی خوش دارد و آنرا پلنگ مشک نیز گویند و بهندیش سکسی نامند.

فرموک — آنچه از چوب تراشیده کودکان رسن پیچیده گردانند و بهندیش لتو خوانند.

فرنجک — بکسر تین و فرونجک بضمتین ابرو دهان.

فغاک — بوزن مغاک ابله و حرام زاده کذا فی لسان الشعرا و در شرفنامه بالضم ست و در ادات بالکسر مرقوم ست.

فورک — بوزن بورک نام دختر پادشاهی ست که بهرام گور در حبالهٔ خویش آورده.

فیلک — بوزن پیاک کفچه بزرگ شبانیست و نام مقامی ست براه کعبه الله کذا فی شرفنامه از بن معلوم می شود که بهر دو معنی بوزن پیلک ست زیرا که نام مقام فیلک ست بکسر کم و فتح سوم اما در لسان الشعرا و ننوشته که بهر دو بمعنی اول ست و در غیاث بدخشانی که پیکان دو شاخه دارد.

باب الکاف الفارسی
و فصل فی الفارسی

فدرنگ — بالفتح و قیل بالکسر چوبی که در پس در نهند تا دیگر باز نکنند کذا فی شرفنامه و در لسان الشعرا و ادات الفضلا بمعنی ستور زیر است.

فراچنگ — با جیم فارسی یعنی در چنگ و قیل بمعنی تیز کردن کذا فی شرفنامه.

فرشنگ — گروه زمین.

فرنگ — بالکسر نام ولایتی ست در دنیا بیشتر شهرت بیشتر کافران دارند.

فرهنگ — ادب و دانش و بزرگی و نیز کتابی در علم لغت و او اکثر فارسی باشد.

فرتنگ — بفتح یکم و دوم و چهارم چوبی آنکه در از ارکمره نیدازند.

فیروز جنگ — با جیم موقوف و ششم فارسی آنکه بر دشمن پیچ و ستمشی ظفر یابد کذا فی الفتنه و در اصطلاح آنکه همیشه مظفر و منصور بود.

باب اللام

فصل فی العربی

فال — معروف و مرد ضعیف الرای۔
فاضل — صاحب فضل و دانا و هم بچه سگ کذا فی حواشی زفانگویا۔
فحل — شب فحیل بالضم فحل گشنی و پیل و نخل و مانند آن
فصل — یکی از چهار فصل سال و فیصل کنایه از حکم و قضا
فصیل — شتر بچه از شیر باز کرده و دیوار و دیوار حصار و قلعه۔
فضل — افزونی و نام پسر یحیی برمکی که از جمله برمکیان کرم تر بود و نام برادرش حسن تر بود
فضل سهل — نام وزیر امیر المومنین هارون رشید
فضل — بضم یکم و فتح دوم مرد بی کار المعال۔
فضل — بکسر یکم و فتح دوم و دوم چیزی که از پیش از خلقت آدم بود۔
فعل — کردار و فعال کردارها۔
فلفل — بضم یکم و سوم پلپل و بکسر نیز دارو پلپل و آن دو قسم است یکی دراز و دوم گرد۔
فول — بالفتح باقلا۔
فیل — پیل۔
فیصل — حاکم۔

فصل فی الفارسی

فال — بالفتح درخت نوشانده و برای زیره ؟ بیدن و بیدن آن از هم شکستن چیزی باز گشتن
فرفال — بالفتح موی فرو هشته و در لسان الشعرا موی بار است۔

فرغول — بالفتح همان فرغوک مذکور که در باب کاف گذشت اما صحیح باللام است۔
فریبرل — بالضم با واو فارسی نام مبارز ایرانی در لشکر کیخسرو شاه که در جنگ دوازده رخ زنگله مبارز توارانی را در میدان کشته و امر فریبرز میدان
فشرده دل — مرده دل و سخت دل و بی درد و نامهربان۔
فل — چوب درخت آبی و نیلوفر
فلفل — بالفتح پلپل۔

باب المیم
فصل فی العربی

فطیم — آنچه از شیر باز شده باشد۔
فهم — دریافتن
فلک الافلاک — یعنی عرش
فلک المستقیم — اشاره به فلک کرسی۔
فهم — دریافتن قبیله از قیس۔
فهیم — دریابنده۔

فصل فی الفارسی

فام — مانند و گونه و وام که بنا از پیش وی خواهد
فدم — بالفتح چادری که بنا رچینیان نشا را از مهر پیران کهنه
فراکم — بالفتح یکم و دوم و چهارم یکجا دیگر آمده
فرجام — نیکوی آخر کار۔
فرسام — بالفتح فرو ماندگی و درماندگی۔
فرو بردن دندان بکام — یعنی کامیاب

حکمت خوانند۔

فرزندگان ـ با کاف تازی لفظا جمع فرزندک که مصغر فرزند است و آنکه بکاف فارسی خوانند خطاست زیرا که جمع بزیادت لفظ گان درآخر مخصوص است بالفاظی که درآخرش ها باشد چنانچه فرشتگان جمع فرشته است و نیکان جمع نیک۔

فرزین ـ از بندگی شیخ واحدی بکسر فا صحیح مهره معروف شطرنج که آنرا وزیر نیز گویند و قیل بالفتح

فرسائیدن و فرسودن ـ کلاهما بالفتح سخت کهنه و ریزیده شدن و کردن و کاهیدن و خلل پذیر کذا فی الشرفنامه و در زفانگویا فرسائیدن بمعنی مانده شدن است۔

فرستادگان ـ پیغمبران و رسولان۔

فرسطون ـ بفتحتین کپان۔

فرشته تنان ـ درویشان و خوب صورتان و صاحب عفت و پاک دامن و روحانیان

فرغاریدن ـ بالفتح چیزی سخت تر کردن چون آب و امثال آن۔

فرفتن ـ مختصر فریفتن۔

فرفیون ـ بفتح اول و کسر سوم و قیل بفتح صمغ یا فربیون کذا فی الشرفنامه و در زفانگویا میگوید که نام داروئی است۔

فرکن ـ بفتح یکم و سوم جوی کذا فی لسان الشعرا

فرگشن ـ بالفتح با کاف فارسی بکسر لنگ و فرومانده کذا فی الاداة و در شرفنامه نیز

همچنین است اما معنی اخیر تصحیف کاتب است فرومانده را خورومانده نوشته است زیرا که این لفظ مرکب است از فرم که معنی آن فرومانده گی و زبونی

فروختن ـ بیع کردن و مختصر افروختن۔

فروردین ـ بالفتح مدت ماندن آفتاب در برج حمل که فارسیان نام ماه دانند و فروردین ماه گویند۔

فروتن ـ یعنی متواضع۔

فروهیدن یا فهیدن ـ با واو فارسی یعنی بازگونه یافتن و آن آنست که دست راست را وقت تافتن بسوی اندام خود بکشی۔

فروزان ـ بالضم با واو فارسی سوزان و تابان

فروشاندن ـ دور کردن۔

فروگسستن ـ ناپدید شدن۔

فروکوفتن ـ زدن سخت۔

فروماندن ـ یعنی سرگشته و متحیر شدن۔

فروهلیدن ـ یعنی فروگذاشتن و بیفکندن

فرهیختن ـ نیکو و با ادب شدن کذا فی زفانگویا

فرهنگیان ـ با کاف فارسی ادب آموزان و اهل ادبان۔

فریدون ـ با یای فارسی نام پادشاه ایران زمین که ضحاک را کشته بموافقت کاوه آهنگر که از ضحاک رو گردانیده بود و بسبب کشته شدن پسرش با بسیاران با او موافقت کردند بسبب ظلم او و اول روز مهرگان بر تخت ملک نشسته است خلائق آن روز را مبارک گرفتند و جشنها کردند

وعلم شعر و نیز او حکیم پیشه بود و بسیار انگوری
و حکمتهای دیگر ساخته و پادشاهی او مدت
پانصد سال بود۔
فرشکردن ۔ بالکسر با بای فارسی ستردن پشم
پوستین و مانند آن و نیز نوعی از دارو که بتازیش
مرج گویند۔
فرنیقون ۔ با بای فارسی نام مردی ۔
فریفتن ۔ فریب دادن یعنی نمودن چیزی بکسی
و کردن چیزی دیگر تا خصم غافل ماند۔
فرمودین ۔ بالفتح با بای فارسی یعنی راست بین
فزودن ۔ زیادت و بسیار و افزودن بزیادت
همزه نیز لغت است۔
فسان ۔ بالکسر آن سنگ که از آن چرخ سازند
برای تیز کردن تیغ و کارد و امثال آن و
حکایت گذشتگان یعنی افسانه۔
فسانیدن ۔ بالکسر لغتی است در افسانیدن
کذا فی زفانگویا۔
فسردپستان ۔ با شین معجمه زن عقیم
و زن پیر که از زادن باز مانده باشد۔
فسردن ۔ بضمتین بربسته و منجمد کردن آب
و امثال آن۔
فسن ۔ بالکسر همان فسان مذکور۔
فسون ۔ بالضم کلماتی که ساحران بکار برند
برای حصول اغراض۔
فشاردن ۔ با رای مفتوحه همان افشاردن
یعنی شپلیدن۔
فشان ۔ بالکسر ریزنده و ریزان۔
فشانیدن ۔ همان افشانیدن۔
فشردن ۔ بضمتین شپلیدن و با هم محکم داشتن
فشنجیان ۔ بکسر یکم و ضم دوم قومی اند از
ترکان صحرانشینان که از جایگاه به جایگاه
روند کذا فی زفانگویا۔
فضل مروان ۔ نام وزیر امیر المؤمنین معتصم که
در غایت عقل و نهایت کیاست بود بینای بود
در درایت قصب السبق از اقران خود ربوده
کذا فی القنیه۔
فطراسالیون ۔ نوعی از سمارروغ است۔
فغان ۔ بالکسر فریاد و بانگ و نعره۔
فغستان ۔ بضم یکم و کسر دوم حرم خانه فغ آن
درست باشد که او را بجای معشوقه دارند و صورت
تراشیده فغ بزبان فرغانه بت را گویند۔
فغفوریان ۔ چینیان را گویند۔
فلاخان و فلاخن ۔ چیزیست که بهنگام جنگ
سنگ و کلوخ بدان اندازند بهندش گوپهن گویند
فلاطن و فلاطون ۔ همان افلاطون مذکور
فلخمیدن ۔ پنبه برزدن کذا فی زفانگویا۔
فلخودن ۔ بالفتح پنبه از پنبه دانه
جدا کردن کذا فی الادات۔
فلسطین ۔ شهریست در شام۔
فلاخن و سنگ انگندن یعنی بقرار گردانیدن

فلک تیز عنان — ای تیز رو۔

فنودن بالضم و فنودین بالفتح مرد باعزت و فریفته شدن۔

فوران — شهری قنوج۔

فوروردین — بالضم با را موقوف همان فروردین

فوروپایان — بالضم با را موقوف و دال مکسور پنج روز آخر از ماه آبان که آفتاب در برج عقرب بود و آن روز جشن مغان است۔

فوریان — شمعجیان۔

فوطه نان — یعنی جامه که بالای خوان اندازند

فهیدن — بوزن رهیدن پر نعمت شدن و افسوس و استهزا کردن۔

باب الواو

فصل فی العربی

فتوه — جوانان و جوانمردان۔

فجوه — کشاده سینه شدن کمان از زه۔

فرو — پوستین۔

فصل فی الفارسی

فراخ رو — بالفتح و با خا موقوف یعنی شتاب رو

فراشتو — با شین موقوف همان فراشتک مذکور یعنی شیرک که در هند آنرا بابو رکه مینه گویند کذا فی القنیه

فرستو — بفتحتین با سین مهمله مرغکی ست سیاه منسوب بزلف شاهدان کذا فی القنیه و در شرفنامه یعنی فراشتک مذکور است و در ادات بهمین معنی با شین معجمه است۔

باب الهاء

فصل فی العربی

فاتحه — اول کار و نام سوره الحمد لله رب العالمین و در قنیه مذکور است نام زمینی است مخصوص در کاغذی که بندگی والد مرحوم فقار پسندیدگی قاضی علاء الدین طوسی نوشته بود و بنده را ستی سه رنجور همین یعنی و سبب فاتحه می خوانی ای دوست نمیدانی که فاتحه رنجوریم و در کاغذ معنی بدین طریق نوشته بود یکی همین که نام زمینی مخصوص دوم معنی آنکه هر که در مقام طریقت خوبی بلا و زحمت گرفته است و عطا و نعمت سبب بلا میداند و از فاتحه خواندن مستغنی میگردد و تم الفظها و این را سوره وداع نیز گویند زیرا چه هنگام وداع دوستان برای خیریت ایشان می خوانند۔

فاحشه — معصیت و زن بدکاره۔

فاره — موش و نافه مشک۔

فاصله — آخر آیات در قرآن و فاصله عروض در جمع شدن سه حرف متحرک و چهارم ساکن مثل فعلن و چون پنجم ساکن بود آنرا فاصله ایضا فا معجمه خوانند۔

فاغره — نوعی از عطر است که دانه آن مقدار نخود و دهن شگافته و سخت۔

فاقه — درویشی و در قنیه بمعنی حاجت نیز و در عرف چون شب شخصی گرسنه ماند گویند فاقه شد۔

شم یعنی چون یک شبانه روز نخورد گویند فاقه شد ـ
فاکهه ـ میوه ـ
فائده ـ معروف یعنی نفع ـ
فترہ ـ سستی و مدتی که میان دو رسول علیهما السلام بود آنرا ایام فترت گویند ـ
فتنه ـ آزمایش و بمعنی واهمه و بلا و عشق نیز آمده و فی شرح قسامه مفتون فتنه معروف نام کنیزک بهرام گور که در شکار همراهی نمود روزی بهرام بیک تیر سم و سر گور دوخت او گفت که کار بکثرت است بهرام رنجید و بکشتنش فرمود سرهنگ او را نکشت در خانه نگاه داشت بخانهٔ که شصت پایه داشت و آن کنیزک یک گوساله پرورید و هر روز گرفته بالای بام رفیع می برد تا که آن گوساله گاو شد آن کنیزک سرهنگ را گفت که سلطان را مهمان کن سلطان چون بامش رفیع دید گفت خوش جای ست لیکن هنگام پیری بکار نشاید سرهنگ گفت مرا کنیزکی ست که گاو را گردن گرفته بالای آن می برد سلطان تعجب نمود و احضارش فرمود چون دید فرمود که کار بکثرت است آن کنیزک سر بزمین نهاد که خداوند عالم برین سخن مرا کشتن فرمود سلطان بدین سخن خوش شد و او را نواخت و سرهنگ را انعام داد
فتیله ـ بالفتح پلیته که بدان چراغ افروزند ـ
فجره ـ بیرون روندگان از فرمان خدای تعالی
فدیه ـ بالکسر بدلی که خویشتن را بدان باز خرند

فدره ـ بالکسر و بذال منقوطه پارهٔ گوشت ـ
فراحله ـ بر هم بسته و باهم کرده ـ
فراسته ـ بالکسر زیرکیست ـ
فراغه ـ بالفتح واپرداخته شدن از چیزی و فرصت و خوشی دل ـ
فرافصه ـ بالضم شیر درنده ـ
فراهه و فراهیه ـ کلاهما بالفتح زیرک شدن
فرجه ـ بالضم کشادگی میان دو چیز ـ
فرحه ـ بالفتح شادی و فرح و مژدگانی ـ
فرضه ـ بالضم معروف و نوبت آب خورد و رخنه که بر آب جوی باشد و دوازده بیت [illegible] که سپاهی در وی بود ـ
فرقه ـ بالضم جدائی و بالکسر گروه جدا کرده
فریضه ـ معروف یعنی آنچه بر ذمه لازم بود مانند صلوٰة خمس و صیام رمضان حج و زکوٰة ـ
فسحه ـ بالضم فراخی ـ
فصیله ـ بصاد مهمله خون دندان نزدیک ـ
فضیحه ـ رسوائی ـ
فضیله ـ افزون آمدن چیزی بوجه بزرگی در فضل و طاعتی که نه فریضه باشد و نه سنتی
فطره ـ بالکسر آفرینش ـ
فطنه ـ بالکسر زیرکی ـ
فقاهه ـ دانش ـ
فقره ـ حفرهٔ که اندر زمین باشد و بیت مانند و نیز علامتی که در دیوان [illegible] و مصرع بود ـ

فلک ساده - عرش و کرسی -

فغووه - بمعنی فریفته و مغرور -

فواره - چیزی که درمیان حوض خرد بقد آدمی ستونی از سنگ و یا از چوب و یا از مس میان خالی برپای کنند و از زیر آن آب جاری آرند و از غلبهٔ آب از میان آن ستون آب بالا جهد و در حوض افتد -

فوته - با واو فارسی و یای موقوف ازار نادوخته

فیلافه - بالفتح نام زنی که امیر ولایت برزع بود و آنرا نوشابه نیز گویند -

فیروزه - جوهریست مبارک قیمتی سبز و در نامیت شهرت و باد و که چشم بران آید روشنی بیفزاید و کیفیت آن در لغت فیروزج گذشته است

فیله - بالفتح رخساره و پایه نیز گویند کذا فی شرفنامه

باب الیاء

فصل فی العربی

فالی - فال گوی -

فانی - بی سخت و بمعنی معدوم نیز استعمال کرده اند چنانچه میگویند دنیا و آنچه درو هست فانی ست

فتوی - با الف مقصوره معروف با الف نیز خوانند

فحوی - بمعنی سخن -

فرحی - معروف -

فی - بالفتح سایه پیش از زوال خراج و غنیمت

فدائی - کسی و چیزی که آنرا فدا کرده باشند و فدا استی کذا فی شرفنامه و در قنیه ذکر یست

فدائی بالکسر آن دزد که نفس را بهلاک جان کسی در آرد و ایشان را آن گویند -

فصل فی الفارسی

فری - بالفتح با یای فارسی فربه و تنومند لاغر

فرزانگی - با کاف فارسی حکمت -

فرسامی - امر فرسودن چیزیکه سوده و ریزیده کنند

فرشته صوری - اسرافیل علیه السلام سبک اضافت و بفتح واو چون ثنائی بمعنی فرشته صورت نیز

فرموشی - تخفیف فراموشی -

فروتنی - تواضع -

فرو مانی - بالفتح با واو و یای فارسی یعنی درمانی و بسته زبان گردی و متحیر و عاجز شوی -

فرهی - افزونی -

فره ایزدی - یعنی شکوه خداوندی -

فستقطی - ساز و سازیان -

فش کردن باهی - یعنی فشردن پای و اندر آنچه درون آنست و چیاسی گویی فلک سخن کرده است -

و درین از لغت بابی پراگندن ست -

فیروزی - روائی حاجت و ظفر و فتح -

کتاب القاف

القاف المستغنی من الرجال یعنی توانگر از مردمان و بحساب ابجد صد عدد -

باب الالف

فصل فی العربی

قُقار - بالضم گوسپند گشتن کذا فی القنیه -
قَدر - بالفتح اندازه و لیلة القدر معروف ست
و هی التی یقدر فیه الاشیاء و نظر و قدر بمعنی
مرتبه نیز مستعمل ست و بفتحتین اندازهٔ هر چیزی که
در ازل شده و بعضی گویند حکم کلی ازلی را قضا
گویند و حکم جزئیات را قدر یعنی قضا در مرتبه
اجمال و قدر در مرتبه تفصیل استعمال کرده اند
و بالکسر دیگ -
قُدار - بالضم و تخفیف دال مهمله نام مردی
از قوم ثمود که ناقه صالح علیه السلام را پی
کرده بود و او را قمر ثمود نیز گفته اند -
قرار - آرامگاه کذا فی التاج اما مستعمل
بمعنی آرام ست -
قَرقار - بالفتح شتر روشن آواز و در شرفنامه
بمعنی کبوتر بغدادی مسطور ست -
قِشر - بالکسر پوست هر چیزی و جامه -
قَصیر - کوتاه -
قِطار - بالفتح گروه شتر -
قِطمیر - بالکسر پوستی که بر استخوان خرما باشد و
نام سگ اصحاب کهف -
قَعر - بالفتح مغاک -
قِمار - بالکسر بازی کردن و بازی و چیزی
باختن و گرو که در برد و جز آن میان شد و در
شرفنامه است قمار شهریست اما در هند متاع و
عود و قمری و طاؤس و عنبر بود و هم در شرفنامه
و هم بمعنی قیر هم آمده است -
قَمر - ماه کذا فی التاج و در قنیه نام کوهیست قمر
نام چشمهٔ آبی که در ولایت خرگوشان بود و پیلان
آنجا برای آب خوردن می آیند و در صراح است
که از سه روز تا آخر ماه قمر ست و پیش از سه هلال
و در شرفنامه است از شب چهارم تا سیزدهم
قمر گویند و نام غلامان -
قِمطر - بوزن احمر آنچه خطها در وی نهند کذا فی القنیه
قِنطار - پوست گاو پر از زر -
قوار - شکسته شدهٔ کاسه -
قهر - شکستن کام و در صراح بمعنی قیر و شده ست
قیصر - بالفتح پادشاه روم را گویند -
قیمور - بالفتح شهریست ورای چین و یک
دریای اخضر کذا فی الادات و در عجائب البلدان
مرقوم ست که دریای هند کوهی ست اگرچه
این لغت عربی یافته نشده است لیکن مرقوم
صاد در فارسی نیامده است هم در فصل عربی آورده
قِیر - بالکسر معروف کذا فی الصراح و در شرفنامه
قیر سیاه و غیره یعنی ست که در شتر گیرند بالنفط

فصل فی الفارسی

قراقصر - نوعی از پرندگان شده که بدان شکار کنند
رنگ سیاه دارد و نام شهر حریت ملک قطاه پادشاه
کذا فی الاصطلاح اشعرا و اورا قره شتر هم میگویند
و کنایه از شب هم ست که در مقابل روز ست -
قرص زر - آفتاب ست -
قراچور - بمعنی شمشیر ست و گویند شمشیر دراز

کذا فی عجائب البلدان و فی التاج جبل بنی اسد.

قوس ـ بالفتح کمان و نام برجی و بالضم صومعه ترسایان.

قیاس ـ بالکسر اندازه کردن و برابر کردن یکی را با دیگری و گمانها.

قسیس ـ بالکسر دانای ترسایان و دانشمند و قسیس نام ترسایان.

قیس ـ بالفتح اندازه و نام عاشق لیلی که او را مجنون خوانند و نیز کرسی که اکثر قیس مثل او گفتندی کذا فی شرفنامه اما در تاج بمعنی سخت بکسر قاف مکتوب است و در قنیه قیس بالفتح نام عاشق

فصل فی الفارسی

قباس ـ بالضم آفتاب.

قبله‌گاه مجوس یعنی آتش.

ققنس ـ همان ققنس.

ققنس و ققنوس ـ بضم یکم و سوم نام جانوریست خوش آواز که در منقار صد و شصت سوراخ دارد و هزار سال زید چون هنگام موت قریب برسد هزار پشتواره هیزم جمع کند و منقار بادو شنید از هر سوراخ آوازی لطیف و دیگرگون برآید و از سماع آن آوازها مست گردد و از غایت مستی پر زدن گیرد چندانکه از پرهای او آتش خیزد و در آن هیزم افتد و با هیزم بهم سوخته گردد و خاکستر شود و چون باران بارد حق تعالی از آن خاکستر بیضه پیدا آرد و از آن بیضه باز مثل آن جانور بیرون آید و آنرا هزار آواز نیز گویند و در منطق الطیر مندرج است که مرا از صدا گرفته آمد صد سوراخ در منقار او ست و طاق ماده ندارد و علم موسیقی از آواز او گرفته اند چون موتش رسد مرا از صد پشتواره هیزم جمع کند و از آن نغمها می منقار آوازهای لطیف بر دارد بسیار جانوران از آواز او حاضر آیند و اکثری از آنجمله بمیرند آخر الامر از بال او آتش جهد و در آن هیزم افتد با هیزم بهم سوخته خاک شود و از آن خاکستر بیضه پدید آید باز مثل آن جانور شود.

قلقدیس ـ زاک سرخ.

قامیدس ـ همان اقامیدس که گذشت.

قندس ـ قنزان که بهندوی قندائی نامند.

قیندروس ـ نام مردیست.

قیلموس ـ هوشیاری.

باب الشین
فصل فی العربی

قریش ـ نام قبیله‌ایست از عرب که حضرت رسالت صلی الله علیه و سلم منسوب بدوست.

قلاش ـ مجرد از هر دو عالم و قلندر و بی ننگ و نام.

قماش ـ بالضم رخت و متاع خانه.

قوش ـ بالضم مرد خرد اندام کذا فی الصراح و در شرح اللغات مذکور است اسپ و شتر که هیکلوی سوار کشند و آنرا جنیبت نیز خوانند.

فصل فی الفارسی

قط — هرگز —

قطط — بضم یکم و فتح دوم موی جعد کذا فی شرفنامه
و فی التاج القطط مرد سخت جعد موی و شعر
و گویند که مذکر و مونث درین برابر است —

قماط — بالکسر خرقه که بچه خرد را دران پیچند
و گاه هیاره بند و پای بند بز و گوسفند وقت کشتن

قیراط — نیم دانگ و در قنیه شش نیم حبه جو —

باب الظا
فصل فی العربی

قرظ — برگ سلم که بدان پوست پیرایند
و در طب حقائق الاشیا مسطورست [illegible]
بعضی قرظ همین ام غیلان ست —

باب العین
فصل فی العربی

قاع — زمین هموار و نرم —

قاطع — برنده و قاطع طریق راهزن —

قاطع — بیخ برکننده —

قامع — کوبنده —

قانع — خرسند —

قرع — کوفتن —

قطع — بریدن —

قطاع — بالضم والتشدید راهزن —

قلع — از بیخ برکندن —

قمع — کوفتن —

قناع — بالکسر طبق بدیه و مقنعه زن ای اوامنی
و طبق که در وی طعام خورند —

باب الغین
فصل فی الفارسی

قلب مغ — یعنی مغ قیمت و تخم مزع یعنی
طعامی ست کذا فی شرفنامه

فصل فی الترکی

قبغ — در —

قتغ — سخت —

قپلغ — پشمینه و بزرگ —

قدغ — کناره —

قدلغ — بضم یکم و سوم قبیله ایست از ترکان

قیلغلغ — غمناک —

باب الفا
فصل فی العربی

قاف — یکی از حروف معجمه کوه محیط دنیا
از زبرجد و فی عجائب البلدان پانصد فرسنگ
بالاوست گرد برگرد آب دارد و چون آفتاب
بران تابد شعاع سبزی برآب آید و منعکس شود
و آسمان لاجوردی نماید و الا رنگ آسمان
کبود نیست بلکه در نهایت صفا ست و در قنیه
قاف زدن زنند —

قحف — کاسه دماغ باشد کذا فی التاج
و در شرفنامه ست القحف استخوان بالای دماغ

قذف — نکوهیدن و سخت گفتن

قرقف — بفتح هر دو قاف [illegible] کذا فی التاج

بتو فرزند شایسته ارزانی خواهد فرمود که سید اولاد آدم صلعم را پیدا او باشد بعد از انقضای مدت پنج سال از قتل هابیل بقول جمهور شیث متولد شد و بعد قتل هابیل صد سال آدم علیه السلام زیست و همیشه غمگین می بود گاهی خنده نکرد۔

قاقل ۔ بضم سوم دارویی که از آن هیل پیدا شود۔

قال و قیل ۔ مشابه۔

قال و دال ۔ یعنی قولی و دلیلی۔

قابل ۔ سال آینده و نیز هر که صلاحیت داشته باشد گویند که قابل ست یعنی شایسته است و نکبخت است۔

قابیل ۔ گوینده و نام دریایی ست که از آنجا مروارید بسیار آرند کذا فی القنیه و قبیل بفتحتین انبوهی از شباهی مردم و زنان و بالفتح پیش و بکسر یکم و فتح دوم بمعنی نزدیکی و طرف چنانچه گویی از قبیل فلان چنین گفتم۔

قبول ۔ بادی که از پس پشت آید چون روی بقبله کنی و بمعنی قصد خوب و نیز پذیرفتن۔

قبیل ۔ جماعت مردان از کرده مختلف که از سه کس زیاده باشد۔

قتل ۔ دشمن را کشتن و بالکسر دشمن که جنگ کند۔

قتال ۔ بالکسر جنگ و بالفتح والتشدید بسیار کشنده۔

قتیل ۔ کشته۔

قرنفل ۔ بفتحتین و ضم چارم نوعی از خوشبوی باشد بلغت هند لونگ گویند ازینها شکوفه درختی ست که از قصار بلاد هند آرند۔

قفل ۔ معروف۔

قل ۔ بالضم شراب کذا فی فرهنگ علی بیگی و معنی لغوی بگوست و نیز آواز ریختن شراب از صراحی و هر که این را بمعنی شراب گفته است هم بدین مناسبت۔

فصل فی الفارسی

قلب اقبال لا ایقال

قلقل ۔ بضم هر دو قاف مرغیست خطر لیث و اسب سریع رفتار و نیز آواز صراحی که هنگام صراحی در پیاله ریختن آید و معنی قل بگو باشد پس قل قل ای بگو بگو و در زبان نگویاست قلقل بضم اول کشمش و بمعنی شراب نیز آمده۔

قنبیل بوزن زنبیل دارویی ست که هندوی کنبیله گویند۔

قندیل ۔ بالکسر معروف که برای روشنائی در مساجد و جز آن فروزند از آن شیشه صاف شود و درون آن فتیله بسوزند و باد کشته نمیشود۔

قنطال ۔ بالکسر نام پادشاه روس که اسکندر او را اسیر کرد و باز نواخت و ولایت بوی داد۔

قیل ۔ یعنی آن قوم که برای تخریب کعبه فیل آورده بود و قیل گفتار و در شرفنامه بمعنی بیابانی۔

قیفال ۔ رگی ست در دست که فصد کرده شود۔

فصل فی الترکی

قزل بفتح یکم و کسر دوم شیر و نیز نام پادشاهی که ممدوح ظهیر فاریابی بود که آنرا قزل ارسلان گویند۔

تجانبست —

قرین — یار و مصاحب و لقب قرنیان امیر المؤمنین ابو بکر و عمر رضی الله عنهما —

قُوطُن — بالضم پنبه —

قطران — بفتح اول و کسر سوم جامه سیاه و روغنیان کذا فی القنیه و در تاج ست آنچه در شتران گرگین مالند و قد تحقیق پارسیان بلغت گوینده بالکسر و مثل بالفتح نام شاعریست و در شرفنامه مذکوریست قطران مدینه بود عظیم در مغرب بنای شیث بن آدم علیهما السلام و در آنجا گروهی بت پرست بودند و همچنی گفته اند که چون سلیمان علیه السلام دیوی را فرستاد و که نام وی قنطس بود تا آن قلعه را برکند و بر دوش گرفته پیش حضرت سلیمان آورد —

قندران — بفتحتین خریطه عطار —

قهقان — عدد بسیار و دریا و مهتر و کار و گر و گنده و بیش ریزه و خرده —

قیروان — کاروان کذا فی التاج و در شرفنامه است نام شهریست در مغرب و هم مشرق را گویند و هم مغرب را —

قیطون — نام مردی کذا فی القنیه و در تاج گفته کنجینه خانه است —

فصل فی الفارسی

قاآن — پادشاه چین را گویند و قاان نیز خوانند و از امیر شهاب الدین حکیم کرمانی سماع است که یکی از فرزندان چنگیز خان کذا فی شرفنامه —

قابون — سیرین داشتن —

قاضی صاحب طیلسان — قاضی گردون مشتری —

قافیه سنجان — شعرا —

قاان — همان قاآن —

قانون — اصل و رسم و نام کتابی در علم طب از مصنفات ابو علی سینا و نیز نوعی از مزامیر که بغدادیان و اندیسه گوشه است این لفظ اگرچه در عربی مستعمل ست اما عربی نیست —

قانون نجم آسمان — مریخ —

قبا تنگ شدن — کنایه از بیطاقت شدن —

قبه زرین — آفتاب —

قبله زردشتیان بمعنی قبله دهقان ست که کنایه از قبله زردشتیان ست —

قبله زردشتیان — بمشعله —

قدر خان — نام پادشاه سمرقند و چین —

قدسیان — روحانیان —

قد الف چون میم کردن — کنایه از مراقبه —

قدم از جان پیش آوردن — کنایه از ترک جان گرفتن —

قدم افشردن — کنایه از ثابت قدم بودن —

قدم بر سر کار خود نهادن — کنایه از مطلب و مقصد و مراد خود گذاشتن باشد —

قد گفتن — کنایه از تنبیه ساختن و باز آمدن از کار —

قراخان — نام پادشاه هند که معاصر اسکندر بود و نیز نام مبارزی از آل افراسیاب —

پدید آید کذا فی الصراح۔

قیدو۔ پادشاه مغلان۔

قیدو۔ فرزده والله اعلم۔

باب الهاء
فصل القاف

قوه۔ طاقت۔

قابله۔ پازاج

قاروره۔ شیشه۔

قاعده۔ پایگاه و بنیاد و دستور و زن نشسته کذا فی التاج والشرفنامه و بمعنی قاعدین نیز آمده

قافله۔ کاروان آینده۔

قافیه۔ قفا و قافیه شعر و سمیت قافیة لانها تقفو سائر الکلام والعرب یسمی البیت من الشعر قافیة و بسا یسمی القصیدة اخری ای هر حرفی که بتکرار می آید در آخر مصراع و یا آخر بیت و در فارسی بالای ردیف نیز قافیه می آید و اگر ردیف بغیر قافیه آید معیوب باشد۔

قامه۔ بالای مردم ایستاده و نیز تکبیر که مؤذن گوید بهای فریضه۔

قائمه۔ یکی از پایهای ستور۔

قبض الخارجه۔ شکل چهارم علم رمل۔

قبض الداخله۔ شکل سوئین آن۔

قبه۔ خرگاه۔

قبضه۔ چندانکه در کف بگنجد۔

قبله۔ بالکسر کعبه سمیت لان الناس یقبلون الیها فی صلوتهم و جهت و بالضم بوسه

قبیصه۔ بضم یکم و فتح دوم حلوای نشاسته۔

قبیله۔ جماعتی از یک پدر۔

قتاده۔ بالفتح درختی خارناک و نام مردی و در قنیه هست خار مغیلان۔

قحبه۔ زن بدکاره بلغت اهل یمن یقال امرأة قحبة ای فاجرة کذا فی التاج و در قنیه هست قحبه روسپی

قدره۔ توانائی و رجل ذو قدرة ای بسیار قدرت

قره۔ بالضم والتشدید روشنائی چشم کذا فی شرفنامه و در تاج هست القرة کل شئی قرت به عینک و نیز در تاج هست در لغة القدرة تصغیر القوة و هی ما توخذ من المقسم قبل قسمة الغنائم فتنحی و یصلح بها کلما الناس یقال لها قرة العین۔

قرابه۔ خویشان و خویشاوندی و هو فی الاصل مصدر القرابة مدرقه کذا فی التاج و در شرفنامه بمعنی معروف مشدد مرقوم هست و نیز قرابه آوند شراب را گویند۔

قراضه۔ ریزه زر و در تاج هست القراضه آرایش پاره و زرهی از آن زرگر۔

قربه۔ بالضم خویشی و نزدیکی۔

قرطه۔ بالضم معرب کرته۔

قرعه۔ زننده او را باشد و در قنیه هست قرعه چوب فال از شیخ محمد غضری سماع هست قرعه از آن استخوان هیشو باشد و دران قبهائی کشند هر رقم که بسیر آن پدید قرعه رمال از آن اشکال رمل میکشند

وازآن چوب هم می باشد و در عرب قرعه بطریقی دیگر اندازند جماعتی که نشسته باشند چند کسان از ایشان مشت بندند و انگشتان خود همه یکبارگی بگشایند کسی یک کشاید کسی دو کسی سه کسی چار کسی پنج هر پنج آن همه را جمع کنند و بر مردمان حاضر مجلس بشمارند به هر که عدد منتهی شود قرعه بنام او شود و این نیز از میان محمد خضری سماع ست۔

قرفه۔ پوست چیزی و پوستی که در دارو کنند کذا فی التاج و در قنیه است درختی که طعم او چون قرنفل باشد بعضی گویند پوست درختی که بدار چینی ماند۔

قرپه۔ ده و خانهٔ زنبوران۔

قریحه۔ طبیعت و آبی که از چاه بدر آورده باشد

قرینه۔ راه نمای و زن منکوحه و بمعنی علامت نیز مستعمل ست۔

قساوه۔ سختی دل۔

قسمه۔ چهره۔

قصه۔ بالکسر التشدید امر و حال و سختی که در دل آدمی بود و میخواهد اظهار آن و در استعمال حکایت دراز را گویند۔

قصیده۔ شعر که از جهت کسی گفته باشند کذا فی التاج و در اصطلاح فضلا شعری مطول را گویند تا بیست یک بیت را شعر نامند چون از آن زیادت باشد قصیده خوانند۔

قضیه۔ خبر و حکم کذا فی التاج و در اصطلاح بمعنی حادثه آید۔

قضاعه۔ سگ آبی یعنی قندز کذا فی زفانگویا

قطره۔ معروف یعنی سرشک باران و مانند آن هندش بوند نامند۔

قطعه۔ پاره از چیزی و نیز دو بیت بیش یا بیشتر که دران مطلع نباشد همچو غزل سر بریده نماید۔

قطیفه۔ گلیم شب پوش کذا فی شرفنامه و در زفانگویا و بمعنی مخمل و آن پشمینی ست که در یمن سازند اما اینجا قطیفه از شهر و بلاد ولایت می آید فرنجی و فرنگی نیک باشد قطیفه یک رویه یعنی باشد نیز رگهای ریشم که دران می باشد بدان واسطه بغایت نرم میشود و آن بر رگها چسپیده می باشد و هموار۔

قعده۔ نشستن و مرکب بمعنی اخیر در بعضی نسخه بالضم ست و در تاج ست القعده بسیار نشیننده

قفه۔ کالادان کذا فی القنیه و در تاج ست سبد گرد کرده بر مثال کدو۔

قفاخیره۔ بر وزن سراسیمه روی که تا زیش وجه خوانند این معنی از بیان ابن قاضی نظیر الدین گفته می نقل میگردند کذا فی القنیه و در فرهنگ علی بیگی با ها ره هوز ندکور ست بمعنی خوبروی و در فرهنگ فخر قواس بدین معنی قفا هیر بوزن تباشیر با ها ره هوز و بغیر ها ره اخیره است اما در نصاب بعضی گویند که خیره بزبان بخارا بمعنی قفا ست مجموع یک لغت نیست و بعضی

گویند که مجموع یک لغت ست یعنی رومی اما باین وزن لفظ عربی نیامده است مگر آنکه بگویند عجمی ست لیکن در عربی مستعمل شده است —

قفازه — دست موزه —

قله — بالضم والتشدید سر کوه و سر مردم و برتر چیزی و سبوی بزرگ و در فرهنگ نخر قوس قله بهت را گویند اما اعراب اهیچ بیان نکرده —

قلانه — بالضم والتشدید و بتخفیف کنیزک که بهندوی بردہ نامند —

قلاده — معروف یعنی آنچه در گردن بندند —

قلعه — بالفتح معروف یعنی حصاریکه بالای کوه بود

قلقله — بفتح هر دو قاف آوازی که هنگام پختن از دیگ قلیه برنج و امثال آن آید و بعضها آواز صراحی شراب کذا فی شرفنامه و در تاج ست القلقله بانگ قفل و کلید —

قلیه — معروف و بمعنی شنخار نیز آید اما در تاج بمعنی شنخار قلی نیز آمده است و در قنیه است بعضی گویند که کنایت از مسکرات ست —

قمره — یعنی قمار —

قمه — زیر سر مردم —

قناعه — معروف یعنی راضی شدن بهره برسد

قنه — بالضم سر کوه —

قنیه — بالکسر مایه و قنیه بوزن و قنینه آوند شراب کذا فی شرفنامه و در فواید بمعنی صراحی و جام ست و در صراح قنینه بالکسر والتشدید شیشه —

قوه — نیروی —

قواره — آنچه برکاوند وجیب کذا فی شرفنامه و در تاج ست القواره البطیخ پیه کاه و خربزه ازین معلوم میشود که آنچه می برند از جیب آنرا قواره نامند و در تاج ست بالضم والتشدید معرب ست اما در شرفنامه اعراب اهیچ بیان نکرده است لیکن خاقانی محقق استعمال نکرده جائی که گفته ع سر سرده قواره را ز هر گنبد بساحری + در موائد الفوائد معنی این چنین گفته یعنی ده ناخن خود را در کمال خوشنوازی مانند زهره سازد ازین بیتی دیگر معلوم میشود که قواره انگشتان را گویند چنانچه گفت ع ماه شب چهارده بر سر هلال شمین + بر شکمش قرارها در حرکات زیر و بم ازین ماه شب چهارده ولیره خوبسته است و از ده هلال جلاجل که دران می اندازند آن مراد و از آن جلاجل دیده نمیشود مانند هلال مینماید چنانچه در دوشیان در دف وصل میکنند و ازین قوارها انگشتان مراد دارند کذا سمع من الخراسانی و در قنیه مذکور ست قواره پاره قواره قواره یعنی پاره پاره —

قوصره — بالفتح مثل تنگی از برگ خرما سازند و خرما پر کرده بدریاها می برند کذا فی شرفنامه و در تاج ست القوصره جای خرما از نی و کاک —

قهوه — بالفتح شراب —

قهقهه — خنده با آواز بلند —

قیس صاعده — نام یکی از مردمان عرب —

قرمی — و نیز پیر شیر شکار۔
قیرتقی — کوفته نفس همسایه۔
قیقی — کبک۔
قیزمی — پاره شیر شکار
قوزمی — گوسپند۔
قینی — کدام۔

کتاب الکاف التازی

الکاف اصلاح الامور یعنی باصلاح آرنده کار ها و یکی از حروف تهجی که بحساب ابجد بیست باشد و کاف ساکن برای تصغیر آید چنانچه مردک و برگک۔

باب الالف

فصل فی العربی

کتان لماء — بالفتح والتشدید جامهٔ [illegible] هندش سوال نامند۔
کرا — حبشی۔
کسا — گلیم۔
کشوثا — بالفتح نباتی ست که بیخ ندارد و بر درخت خار دار و امثال آن که کوتاه ساق باشد تعلق کند۔
کعب الغزا — لغتی ست در کعب الغزال۔
کلا — حرفی ست برای ردع یعنی نشین را لیس الامر کما زعمت او ردع و تنبیه علی الخطاء و نیز بمعنی حقا بود۔

فصل فی الفارسی

کارگیا — بالکاف دوم فارسی کارفرما۔
کالا — متاع خانه۔

کانا — ابله و نادان و چوب چین خوشهٔ خرما و گویند کانا پارهٔ از خوشهٔ خرما و انگور است کذا فی الادات۔
کاسهٔ سرنگون مینا — آسمان۔
کاسهٔ مینا — مثله۔
کاه ربا — صمغی ست از آن درخت و چون بسته میشود آن را سیب الکهربا می خوانند آتش در وی نرود و در گیرد و خاشاک را بخود جذب کند و هر که کاه ربا را با خود دارد از یرقان ایمن بود و بطبع گرم ست چون آن را بگدازند یا نسوزند روغن شود و گویند در روغن روس چشمه ایست که می جوشد و باد بر وی می آید و بسته میشود کذا فی شرفنامه و در ادات میگوید سنگی ست زرد۔
کپاما — بالکسر با و میم فارسی خواجهٔ ده و [illegible] مقدم ده کذا فی شرفنامه۔
کبدا — بالفتح کفشیر که بتازیش لحام گویند و هندش کهور نامند۔
کلما — بضم کاف و فتح دوم نوعی از نانی ست که از شکر و گلبن پزند و قسمی حلوایی ست که بتازیش ناطق خوانند و در لسان الشعرا کلما با کاف مضموم و با مکسور بمعنی حلوا ست۔
کجا — کدام جای و هر کدام مقام و فردوسی در شاهنامه در اکثر مقام و جا بجا بمعنی جز استعمال کرده است و در قنیه است کجا مختصر هر کجا ست۔
کدخدا — خداوند خانه۔

ازگزیدن سگ مجنون کذا فی مجمع البحرین و
این سنگ که بطریق مجنون میگردد و از خوردن
گوشت آدمی شود کذا فی حواشی الضیا نجید
که پیدا و را دوائی نیست تا آنکه قطره خون از
انگشت پسپا از پای مردی شریف لیسانند
و برخسیانی شوند او را آبخیزدن و هند باذن الله
بهتر شود و در شرفنامه بمعنی خونخوار مرغان نیز آمده
و بدین معنی با بای فارسی نیز هست —

کلّاب — بالفتح والتشدید صاحب سگ
و دو شیشه بمعنی خواره و آهن ست که سر با شد
معوج را الصق باشد که تهیگاه ستور بن بوقت
راندن و بالضم والتخفیف نام شهریست در
عراق ستام آب —

کوکب — ستاره و نقطه سپید که در سیاهی چشم
و گروهی سواران و عمامه مردان و شکنه
مسمار و کوکبه آتش معظم کواکب جمع آن —

فصل فی الفارسی

کاراب — یعنی شراب با فراط خوردن —

کارچوب — با رای موقوف و جیم فارسی
آن چوبها و آلتها که بران جامه قرار کرده باشند
تا بازی ضیع بکسر میم گویند —

کامیاب — با میم موقوف آنکه حاجتش
بر آمده باشد و از یافتن کام —

کب — بالفتح اندرون دهن —

کبود تراب — ای پایاب —

کحلی شب — ای تاریکی شب —

کرم شب تاب — و کرم شب تاب آنرا کرم
که در شب مانند انگشت سوزان روشن می نماید
اکثر در صحرا و بیابانها می باشد بهندی جگنو نامند

کرداب — بالضم موج آب بتخفیف موج آب
کذا فی الکنز اقول اگر با تشدید بود این معنی
باشد زیرا چه کرد بمعنی ستور را میگردد موج آب را
گرد همچو راست و اگر کرد بالضم والتخفیف بود
آن جز گام فلک آب مراد بود چنانچه از کره آتش
فلک آتش مراد است چه کره [illegible] را کویند همچنین
کوی را میگویند و کره چهار است یکی کره خاک
دوم کره باد سوم کره آب چهارم کره آتش —

کرنب — همان [illegible] —

کشکاب — بالفتح آب جو که بجهت بیماران کنند

کعبه چهار روب — نام حق تعالی کذا فی الاصطلاح

کمخواب — جامه ایست معروف کذا فی زفان گویا

کهر آفتاب — کوه و تجربات آن کذا فی
الاصطلاح —

کم گرباب — بفتح هر دو متجانس آواز کرفتن

کسب — بفتحتین گیاهی است که از کنجد
آن روغن سازند و آنرا کنجاره نیز گویند و نیز
بنگسب را گویند —

کندکوب — با دال موقوف تشویش و بیقراری
کوس خورد و کوفته خواب — ای خواب کوتاه
کرد و رفت کذا فی الاصطلاح —

فصل فی الفارسی

کاسه رود - با واو فارسی نام رودیست -
کافد - شکافد و شکافته شود -
کافور خورد - یعنی سرد و نامرد شد و عقیم گشت
کبد - بالفتح گوشت آور یعنی فربه -
کبود - رنگی معروف و نیز نام کوهی ست کذا فی شرفنامه و در قنیه هست کبود آسمان گون
کبتا زیشن زرنج گویند -
کحلی پرند - کنایه از تاریکی شب ست -
کجا دید - ای هر کجا که دید -
کراد - بوزن سواد جامه کهنه و پاره کذا فی لسان الشعراء و در قنیه با زای معجمه ست -
کرد - بفتح اول و سکون ثانی و دال ابجد ماضی کردن ست یعنی بفعل آورد و بمعنی کرد ایم آمده است که کار و عمل بفعل تنها مانند اعمام ازیک و به و ساحر را نیز گویند که در وقت پیراهن رفت بریده باشند و طایفه هست مشهور از صحرا نشینان و ایشان در وقت پادشاه ضحاک پیدا شده بود و پدید آمدن و قطعه زمینی را نیز گویند که کناره های آن بلند کرده باشند و در میان آن سبزی بکارند یا زراعت دیگر کنند و زمین زراعت کرده را گویند عموما و کشت و زراعت شالی و برنج و سبزی خوردنی و تره و مانند آن را خصوصا یعنی انگیره آب ابتاره الا سب هم هست که بعربی شمه گویند و چوپانان و گوسفند چران را نیز گفته اند -

گرومند نارومند - دو حرف دال یعنی جلد و تند و تیز و تعجیل و شتاب و سخت باشد یعنی بسیار جلد و تند و تیز و جالی که از آب به دشواری گشد
کرد و کرد - بفتح اول بروزن نرد و شاخی را گویند از درخت که در وقت پیرایش و پرگارش از درخت بریده باشند -
کرشوند - بره کلیدان را گویند -
کشاد - بروزن سواد یعنی امر از روا گشادن گشاد بفتح گردو باز کرد و خندید و از دست رها کرد کذا فی الادات و بمعنی اخیر در شرفنامه قول این ماضی گشادن ست و بمعنی آن خندیدن با قوت شده است -
کشید - ماضی کشیدن در شرفنامه
کشود - بمعنی می خورد -
کفد - بفتحتین از هم باز شود و از هم باز گشاد و بطرقد و لطرقاند -
کف سپید - کنایه از برف ست و نیز ید بیضا یعنی معجزه موسی علیه السلام -
کعبه جهان گرد آفتاب -
گله انداز - یعنی باشتیاق تمام طلب کند -
کلباد - نام پهلوان تورانی که در جنگ دوازده رخ بدست فرامرز بن کیکاوس کشته شد و آن رزم در کنار رود بوده است -
کلاند - نوعی از دست افزار آهنین با دسته چوبین در غایت سختی که برزگران و باغبانان

کشط بالفتح پوست کندن و جل چارپا و ابر داشتن و برهنه کردن۔

باب الظاء
فصل فی العربی

کظاظ - بالکسر از حد به در بردن دشمنی۔
کظ - رنجانیدن و درمانده انداختن
کنظ - دشوار آمدن کار بر کسی۔

باب العین
فصل فی العربی

کراع - پاچه ستور۔
کرع - آب بدهان ایستادن

فصل فی الفارسی

کشادن قفاع - تفاخر کردن کنایه از اصطلاح
کیماع - بالکسر سر شیر و خضرات که بهند بالائی گویند

باب الغین
فصل فی العربی

کاغ - آواز جنبانیدن کلاغ و کره که بهندش کگالی نامند۔
کرپیغ - بالضم بایار فارسی گریز و گریختن اما در ادات بکاف فارسی ست۔
کنپغ - بالضم بایار فارسی گیاهی ست که کمانگران بر بازو می فرو آمده بندند کذا فی شرفنامه
کلاغ - بالضم زاغ سیاه و دشتی و بالفتح و قیل بالضم کنگره گرد بر گرد قبور بزرگان میدارند و آن از سنگ و چوب بود۔

کناغ - بالضم و قیل بالفتح تار ابریشم که از دوک زر و امثال آن بافند و کرم ابریشم که آن را پیله نیز گویند و تنه عنکبوت۔
کنغ - بالنون پیخال چشم۔
کوه تیغ - ره روشنائی بسیار۔
کوی باغ - میوه ایست مانند بادنجان۔
کیغ - بایا بوزن شیغ پیخال چشم که آن را چغ نیز گویند لغت اول از ادات ست و لغت ثانی از شرفنامه و لسان الشعرا۔

باب الفاء
فصل فی العربی

کاف - حرفی از حروف تهجی و نام دو حرفی که دندانهایش کوتاه شده و نیز و بلب آمده که پرده در ادات بمعنی کشکاف ست اما بمعنی بکاف فارسی نیز آمده است بمعنی این فارسی
کثف - بالفتح گمیز و کسر درپوستین شاید۔
کسوف - گرفتن آفتاب۔
کشف - باشین معجمه معروف و درست شدن پرده و حجاب از روی حسرت۔
کف - بالفتح والتشدید میانه دست۔
کفاف - آنقدر قوت که بس باشد و بالکسر بنده و گرداگرد چیزی۔
کنف - کرانه و سایه و کنف الله حرز و ستره و در قنیه است کنف بوزن الف پلیه و زنبیل
کنیف - خطیره شتران و مستراح۔

فصل فی الفارسی

کرسی انحراف — نام کوهی ست

کرزف و کشف — بالضم سیم سوخته کذا فی شرح قرانامه و در امالات کرزف با کاف و زا فارسی هم بدین معنی قنیه است لیکن در لسان الشعرا هیچ تصریح نکرده اما در ضمن کاف تازی ذکر کرده

کشتی زرین بکف — پیاله زرین که مانند کشتی ست بر کف

کشف — بفتحتین با خم نام رودی ست

کف — مخفف معروف چنانکه گویند کف دریا و بهندش پهین نامند

کوف — بالضم پرنده ایست که در روز نبیند و در شب بیرون آید و در ویرانه باشد بتازیش بوم خوانند و نیز شانه چوبینه را نامند

باب القاف

فصل فی الفارسی

کوه محروق یعنی آن کوه که تجلی حضرت عزت بران بود و جبل کوه سینا و ازین بتازیش حراق گویند

باب الکاف

فصل فی الفارسی

کاک و کابوک — آنچه دران کبوتر را بدارند و آشیانه کبوتر خانگی و در ادات ست چیزی مانند سبد از میان مشبکی که در خانه آویزند تا کبوتر دران بیضه کنند و بچه کشند

کاچاک — با جیم فارسی مفتوح تارک سر

کارخانه فلک کارگاه فلک یعنی دنیا

کارداران فلک یعنی سیارات سبعه

کاونجک — با سوم و پنجم مفتوح خیار بادرنگ بود که بسبز مشهور نبود

کاروانک — با را موقوف پرنده ایست آبی دراز گردن سپید

کاسک — مصغر کاسه

کاف لولاک — ای مخاطب بخطاب لولاک و آن حضرت رسالت ست صلی الله علیه وسلم

کاک — مردم مردم چشم که بتازیش انسان العین گویند و کاک یعنی قرص

کاواک — هرچه از میان خالی بود و قیل با کاف فارسی

کبک — بالفتح پرنده ایست خوب رفتار آتش خوار کند و در دره کوه باشد

کباک — بالفتح آنچه از شیر بارنیس سازند و بعضی حریره انجیر را گویند

کبرک — گیاهی ست خاردار که آنرا فاکسک گویند و بهندش گوکهرو نامند

کبوک — پرنده ایست آبی تیز پر سرخ دم و آنرا اسفناب نیز گویند

کبیک — بضم کاف و فتح دوم و قیل بالفتح کاف و دوم سبب که بدان آسیا خبر کنند و قیل کبینک بحرف دوم و جیم چهارم تا قرشت و قیل کپینک

آخر من و در لسان الشعرا جزین و آن چیز لیست که
خرمن بدان اندازند۔
کلک ۔ بالکسر نی که از آن قلم سازند و قلم را
نیز گویند و آتشدان گلگین را هم نامند معنی اخیر
از شرفنامه است و در لسان الشعرا کلاک بوزن
ملاک کاز یعنی احول و در شرفنامه است کلاک
بالفتح و الضم لغة فیه و کلفل بفتحتین بی موی
و تشتر و بفتح یکم و کسر دوم همان کوف و در
زفانگویا کلاک بالفتح یکم و کسر دوم کج چشم یعنی کاز
کلانتاک ۔ بکسر یکم و سوم و فتح چهارم تخم
شفترج یعنی لوزنگ ۔
کلنتاک ۔ بوزن و معنی کلنتاک قبیل کاف دوم
فارسی و بکسر اول و فتح دوم سوم با نخ کلیدان و
قبیل حرف اخیر فارسی ۔
کلموناک ۔ آلت چوبین گازران که بدان جامه
بکوبند کذا فی الاداة و در شرفنامه کلوتاک
با تای قرشت است ۔
کله گوشه ملک ۔ شاهزاده ۔
کلیبک ۔ بالفتح همان کوف یعنی بوم کذا فی
شرفنامه و در قنیه و اداة یعنی چشم کژ یعنی احول
کمان فلک ۔ یعنی برج قوس ۔
کمسک ۔ بفتحتین با سین مهمله و معجمه نیز
کنج شیر که با جغرات میکنند و کنج ترش را نیز گویند
و العجز فی شیراکه ببندد کذا فی زفانگویا ۔
کنابک ۔ بالفتح در شکم کنجشک مرغ خانگی

کذا فی شرفنامه اما در اداة بکاف فارسی
کنجک ۔ بالضم با جیم مفتوح چیزی لوکه وید نیش
مریض آید و آنرا نواله نیز گویند بعربی غرامارقه گویند
کندک ۔ بضم یکم و سوم نان ریزه ۔
کنماک ۔ بفتحتین کشتی که می تابند رسن اگر دو تو
که چندانی مغز ندارد و بخیل را نیز گویند ۔
کوچک ۔ با دوم و سوم فارسی خرد و قلیل
با سوم فارسی لفظ پرنیط تخته نشین باد و هیچ کره
را نیز گویند ۔
کوپرک ۔ معرب کوپرت سنگ گازر و به معنی
با واو تازی ست ۔
کوشرالوک ۔ بضم یکم و پنجم و با سوم فارسی
پرش کلیدان ۔
کوسک ۔ بالضم مرد خرد اندام که بنا ریش
قوش بالضم خوانند کذا وجدت فی دیوان الادب
الذی کان بخط خراسان مصحح غایة الصحة و در
صراح ترجمه قوش کوسک نوشته است کذا
فی القنیه و فیها ایضا ۔
کوشک ۔ بزرگ سنگ بنا بلند که تازی بیش
قصر خوانند مسموع از میان ابن ۔
کوکک ۔ خدمتگار و بنده و پسر که به بلوغ
نرسیده باشد و آزاد بود بر سبیل ترحم و یا
کودک گوینده ۔
کوکک ۔ بالضم همان نگار ن و کوکک با واو فارسی
تره ایست که از خوردن آن خواب زیاده شود

وبود او همچو بن فی باشد۔

کهرم ـ نام پهلوان تورانی که در پهلوانان پیشداد پسر پهلوانان ایرانی در جنگ دوازده رخ کشته گشت کشته جنگ نکرد و [illegible] لغت [illegible]

باب النون

فصل فی العربی

کاذمان ـ با ذال منقوطه بهر دو طرف بالای ران و در صراح ست گوشت بالای دوران۔

کانون ـ آتشدان [illegible] یا آهنیں [illegible] و کانون الآخر شهر فی [illegible] رومیست۔

کاهن ـ فال گوی۔

کتان ـ معروف کذا فی التاج و در قنیه ست کتان بالفتح و التشدید تخمی ست که از آن [illegible] هندش السی نامند و [illegible] جامه [illegible] که چون [illegible] با مهتاب [illegible] پاره پاره شود و اقول در تاج که معروف گفته است یعنی [illegible] است۔

کمن ـ بالفتح بازگشتن از چیزی کذا فی [illegible] و در تاج ست الکمن [illegible] الاجفان بالبیت و السواد فی [illegible]۔

کلکون ـ بضم اول و فتح ثانی و مع التشدید الکنون [illegible] الثقل علی [illegible] فی التاج و در بعضی نسخ کردن با دال ست۔ این معرب کردن ست۔

کردان ـ بفتحتین جگر کذا فی التاج و در قنیه ست کردان گیاهی ست که او را قوت [illegible]

منقش ست و مرغیست که به بط ماند و شبها خسپد کذا فی زفان گویا۔

کعبتین ـ آن دو مهره نرد که در میان طاس اندازند و آن پاسته نرد باز است۔

کوکبین ـ دو ستاره اند [illegible]

کفن ـ بفتحتین معروف یعنی جامه که مرده را بدان پیچند و دفن کنند۔

کلبتان ـ آلتی ست آهنگران را که آهن گرم را بدان گیرند بهندی سنسی گویند و در قنیه اعراب آن بفتح کاف و کسر سوم صحیح است و فی التاج الکلبتان ما یشبه التی یکون مع الحداذین کلبتین مثله کلبتان و لبتان قال الاصمعی هو مأخوذ من الکلب و هو القتادة و الیاء و النون زائدتان و هی اللغة القدیمة عن العرب فعربتها العامة الاولی فقالت الکلبتان [illegible] فقالت الکلبتان۔

کمون ـ پوشیدگی۔

کمین ـ پنهان کرده کذا فی التاج و در [illegible] مذکور ست کمین بروزن زمین قصد کردن کشتن دشمن به سبیل خفیه۔

کودن ـ اسپ گران رو کذا فی التاج و در شرفنامه بمعنی کند طبع ست منقول از لسان الشعرا ست اما نسخه که نزد کاتب ست دران نیست لیکن در ادات بمعنی اسپ کند رو ست۔

کون ـ چیزی حادث شد۔

فصل فی الفارسی

گابین ـ مهر زنان و آنرا کاوین نیز گویند ـ
گاتب جان یعنی خداوند تعالی ـ
گاخ نگون ـ یعنی آسمان ـ
گار آگهان یعنی دانان و منجمان و اصحاب فراست و ارباب تجربه ـ
گار چراغ خانقاهیان افروختن بام افگندن (?) زده بوده و روشن کردن تاریک سوختن باد (?)
گار شناسان یعنی عارفان و حکما ـ
گارگاه کن ـ یعنی اینجهان و آنجهان
گار کن کون و مکان ـ جمله موجودات
گازرون ـ با زاء فارسی نام شهریست ـ
گاروان و گاروبان ـ راهگذری که در سفر رود برای تجارت ـ
گاستن ـ با سین موقوف نقصان شدن و کردن و کاهیدن نیز ـ
گاسه گردان ـ فلک و گدا ـ
گاشان ـ نام شهری که در آن همه و فضلا اند (?)
گاشتن ـ با شین قرشت معروف گردانیدن روی گاشتن در شاهنامه و جاهای دیگر هم بمعنی مستعمل است و بمعنی غله و جز آن
گاشتن یعنی تخم ریختن در غایت شهرت است ـ
گافتن ـ شگافتن کذا فی القنیه ـ
گافید ـ و گاویدن عمق پیدا کردن است در زمین و مانند آن بر کشیدن خاک از آلت

گاهیدن ـ درهم شدن و کردن ـ
گامران ـ با میم موقوف آنکه کار بخواهش بمراد برآمده باشد و بمعنی امر آن نیز آید کذا فی شرفنامه و در ادات است آنکه کار بسته خود بمراد خود نکند و هیچ مانعی پیش نیاید و معنی ترکیب راننده و مراد را بران ـ
گان ـ معدان که بهندش کهان نامند ـ
گان کن ـ ای کننده گان و گان را بکن و نیز بمعنی فرهاد آید که عاشق شیرین بود زیرا که او سنگ تراش بوده و بمعنی گان آن ترکیب اضافی است اضافت مشبه به کن که آنچه گان و معدنست و مراد ازین کن کار فرمای کون است و وجه تسمیه نیست چنانچه از معدن جواهر برآمدن بیرون می آید آنچنان از امر کن فیکون انواع کائنات ظاهر گردد ـ
گاهکشان ـ با ها موقوف راه سفیدی که بشب در آسمان پدید آید ـ
گاهیدن همان گاستن یعنی نقصان شدن و نقصان کردن ـ
گپان ـ با باء فارسی ترازوی معروف که یک پله دارد و بجای پله دوم منقد بود که بدان قماش و غیر آن وزن کنند و با دوم شده نیز آمده است ـ
گپک انگشت شکستن ـ تکبری نمودن و غصه کردن (?)
گپودان ـ با واو فارسی سیاه دانه ـ

کتابون - نام دختر قیصر روم که در حبالهٔ گشتاسپ شاه بود کذا فی شرفنامه و در فرهنگ نام مردی و عورتے

کتراک - بفتح کاف و کسر دوم نام داروی است که به اشترکین بالفتح نیز گویند و عرب آنرا قطران خوانند و آن روغن درختی ست مانند صنوبر بعضی گویند که از درخت صنوبر پالایند

کجیمن - بالفتح برگستوان اسپ و بالکسر آرد و روغن را نامند

کدبانون - عروس خانه که بزرگ و صاحب باشد کذا فی زفانگویا

کدین - بالفتح و قیل بالضم آن آلت چوبین که نزد کوبان و گازران دارند و بدان جامه کوبند

کدن - روستانی ست که آنجا ده هزار مرد بهر عاشوره گرد آیند و بیشتر که عرب آنرا مغنث خوانند و بعضے کوفی گویند بجای دال دو نون

کراچیدن - بالفتح با جیم فارسی بانگ کردن ماکیان بر وقت بیضه دادن یعنی آنکه کاک کاک کند کذا فی زفانگویا

کراخان - نام پسر مهتر افراسیاب

کرازان - بالکسر خزان

کرازانیدن - بالکسر خزانیدن

کراویدن - بالکسر خرامیدن و گرازیدن

کراشیدن - تباه شدن کار و پریشان شدن کذا فی شرفنامه و در قنیه هست کراشیدن بالفتح شکستن چوب و جز آن کذا فی تفسیر الزاهدی فی سورة الحجرات

کران - کرانه و دوری جستن و جدا

کرباوان - بالفتح با واو فارسی نام داروی است که آنرا بلند و زنجبیل گویند کذا فی زفانگویا

کردن - بالفتح کرد آوردن گویند غله و مرکب کرد یعنی گرد آورده کذا فی القنیه اقول این چه حاجت است که یعنی گرد آوردن گویند زیرا چه یعنی مستقیم هست و آن حاصل معنی هست لغوی

کردگان - بالکسر با چهارم فارسی جوز و با کاف فارسی افصح است هندش اکهروت نامند

کرزن - بالفتح نیم تاجی از دیبا بافند و جواهر درو نشانند و تاجی گران بار و در تازی فرق گویند که هندوی مانگ گویند و قیل با کاف فارسی کذا فی الادات

کرستودن و کرستون - فریب دادن و فروتنی کردن

کرسیوان - نام برادر افراسیاب

کرگدن - بالفتح و با سوم فارسی پرنده است که پیل را شکار کند و در عجائب البر والبحر دیده شد که چهارپا چارپوست که بچه آن در شکم مادر پنج سال می ماند بعد یک سال سر دران طرف بیرون کند و علف می خورد و چون برین نمط چهار سال دیگر میگذرد بطریقی که از شکم مادر بیرون می جهد

کلیدان - کمند که بپای دزدان افگنند و این از
رجال حسینی منقولست و در قنیه کلیدان بکسر بمعنی قفل که بر درها باشد
کلید ایمان - یعنی کلمهٔ شهادت -
کماجدان - یعنی کالبد کماج -
کمان شهیلان - یعنی جهان کمان رستم -
کمان - معروف که بتازیش قوس خوانند
و در قنیه است برج نهم باشد از جملهٔ دوازده برج
فلک و نیز جمع کم است کذا فی کهما -
کمزان - یعنی با جرب و بی دولت -
کم زبان - آنانکه از بالا مردی ساکن باشند یعنی
آنچه باید گفت نتوانند گفتن -
کم کاستکان - ای ناقصان کذا فی القنیه
کم کاشان - مثله -
کم گرفتن - ترک دادن -
کمند افگن - قزاق جا و جه کذا فی القنیه -
کمند بریدن - فریفتن -
کنبیدن - از جای کشیدن -
کنهانیدن و کنجیدن - راست و چیزی
در ادمان و در آوردن -
کندلان - بفتح یکم و ضم سوم جنسی است از خیام
کنعان - بالفتح نام پدر نمرود و نام شهریست
که سکونت یعقوب علیه السلام در آن بود علیه السلام
و نام پسر نوح علیه السلام -
کنکن - امر و نهی و تردد و این لازمهٔ صاحب حسن است
کنودان - بالفتح با نون مضموم مثل مفتوح هم

کواردن - علت درد که پوست آماس آورده کند
و در ادات الفضلا با کاف فارسی مصحح است و
بمعنی بزاء معجمه نیز گویند -
کوبین - با واو فارسی آلت روغنگران است
که بتازیش معدل گویند و آن چیزیست چون
کمن تراز و از خوص بافته بزرگ که آکنش کرده
در و المار و تخصار است آن آس کرده از آن
در سکیم نهند تا روغن برود و بیرون آید و پیچه و
کوبراین نیز گویند -
کودن - بفتح یکم و سوم کند و کمینه و کودن -
کوراهین - با واو فارسی و راء موقوف بمعنی
کوبین است -
کوفجان - پنجره که بتازیش قفص گویند کذا فی الادات
و در قنیه مذکور است کوفجان با واو فارسی
و فاء موقوفه جماعتی از مردم که در کوه ها
گریان باشند کذا فی التاج بهامی ثم لفظها اما در
نسخهٔ تاج اسامی که نزد کاتب است و بیان همچنین
نوشته است القفص کوفجان اصل بکیدان پنجه
مبالو یا کالاکیاه و در تاج مذکور است معروف
القفص معروف القفص کوفجان ثم لفظه قول
ازین هم معلوم میشود که کوفجان بمعنی پنجره نیست
زیرا چه بمعنی پنجره معروف است و در بعضی نسخه
کفجان براء مهمله است والله اعلم بالصواب -
کوفته بریان - طعامی است که گوشت را کوفته
بریان میکنند -

کوکان - سانگار و قیل با واو فارسی -
کوکن - غله و ریل کذا فی شرفنامه و لسان الشعرا
کوکن بوزن سوکن غله و ریله اما در زفانگویا
و ادات الفضلا با رابع است و تاج بمعنی کب
مشده و جامه کارست و معنی ریله خاکستر گرم است
اما در زفانگویا گفته است غله و ریله که هندش
او می گویند -
کولان - گیاهی ست که در آب روید و از آن
بوریا سازند بتازی ثکم ازبردی -
کون - بفتحتین همان کوکن کذا فی شرفنامه و لسان الشعرا
کون بوزن همین مجمعی ست که بروز عاشورا
چندین هزار مرد آنجا جمع آیند اما در قنیه گفته
اخیر باز آید مجمع است چنانکه گذشته والله اعلم بالصواب
کویان - عذاب باشد کذا فی زفانگویا و القدام
شاید صحیح است زیادتی الف بسهو کاتب است
و کویا لغتی ست در کوپال با کاف فارسی -
کوهان - با واو فارسی آسمان بلندی آن
و زین اسپ و آنچه از پشت شتر و گاو بر آید و بتازی
آنرا سنام گویند بطریق مجاز -
کوهستان - با واو فارسی پیش از زمین ولایت
ما وراء النهر گفتندی و نیز جایی که کوههای بسیار باشد
کوه کن - یعنی کننده کوه و فرهاد را نیز گویند که
عاشق شیرین بود -
کوفتن کوفتیدن - کلاهها بالفتح با یای فارسی
خلال کوفتن کذا فی زفانگویا -

کهان - جمع که ای خردان -
کهستان - همان کوهستان
کهکشان - همان کاهکشان -
کهین - خردترین -
کیاخن - بفتح یکم و چهارم و قیل بکسر خانه آهنگی
و استقرارگاه و رکاره هنری کار کردن و قیل
با کاف فارسی -
کیان - بالفتح جمع کی و معنی آن پادشاه
جبار است که در روز خویش بزرگترین پادشاهان بوده
و در قرون سابقه پنج نفر پادشاه بوده اند که
ایشان را کی گفتندی کیومرث و کیکاوس
و کیخسرو و کیقباد و کی لهراسپ و بالضم خیمه بزرگ و سپید
و گرد و گره طالقها اند کذا فی زفانگویا و لسان الشعرا
و در شرفنامه است کیان بالضم خیمه گرد و دایره
ادات الفضلا است خیمه گرد و گره و طالقها اند -
کیپیدن - از جایی بجایی کشیدن -
کیکن - با هر دو کاف مکسور تاریکی شب و
در شرفنامه کیلن با لام بمعنی تاریکی فقط است و
در زفانگویا نکرده است کیکن بکسر جزو و ثانی الف دوم
فارسی مایل -
کیمیای جان - شراب انگوری -
کین - کینه و مخفف کابین -
کیوان - بالفتح زحل که بر آسمان هفتم نشیند

و فصل فی التازی

کیان - [illegible] -

ملوک را بود و دیگر و هر که در آن جا ها باشند تبار ایشان سکره خوانند و در لطف لغت سکره با واو است —

کلازه — بازای فارسی و ضم کاف و قیل بالفتح پرنده ایست سرخ و سیاه مانند پرستو و آن را و بعضی نیز گویند —

کلاسه — بالضم نام مقامی —

کلاله — بالضم موی پیچیده —

کلاهه — بالفتح همان کلابه ریسمان —

کلابه — فراخ تنگ و گوشه —

کلاپتره — بالفتح بابای فارسی چیزی نادرست و بیکاره ثانی را نیز گویند و معنی اخیر از زفانگویا مرقوم است —

کلاته — بالفتح اندک و ناقص و خرد —

کلیچه — بالضم یکم و فتح دوم و قیل بالضمتین کلوله حلوا که هندیش کلچه نامند و در لسان الشعرا با ها و فارسی صحیح است —

کلوتره — بالفتح منار بزرگ که هندیش کهری مینار —

کله — بالفتح و الضم بوفا که مخنث بسر هر دو بدیگر پرواره و بالضم موی را گویند و آن چنان باشد که موی را بر کان بالای سر گره بسته باشد و هندی آنرا جوڑا گویند و بمعنی سر و بن نیز آمده —

کلیزه — بالکسر بالام مشقوق مشرد تخت بالکگاه —

کلیچه — بالضم با جیم فارسی قرص آفتاب کذا فی زفان گویا —

کلیدانه — آنچه بر آن اشتر قفل کنند —

کلیکونه — بالفتح کوزه چوبین و باسفالین نیز گویند —

هر دو شان کفت که بیشتر شبانان و درویشان نوازند هندیش کچکول خوانند کذا فی الادات و در شرفنامه آ —

کماسه — بالضم و الفتح کاسه کن و نیز نام گیاهی است در خراسان که چیزی و شاهد بازی اقول یعنی کاسه کن کمان است —

کمانچه — نوعی از مزامیر و نیز کمانی که زنان بدان پنبه زنند —

کمان گروهه کمان گروه — در هر دو لغت کاف دوم فارسی و در اخیر واو نیز —

کمان مهره — کمانی که بدان غلوله اندازند و عوام آنرا غلول نامند —

کمانه — بالفتح و الکسر کار بیرکن در ادات است یعنی آلت سوراخ و در قنیه است کمانه بالفتح کمان شکلی که بدان بعضی از سازها می زنند —

کمربسته — چاکر و ساخته و مستعد برای خدمت —

کمر کوه — آفتاب و نیز عیسی علیه السلام و بیت المقدس و بیت المعمور و میان کوه که نه فرود باشد و نه بالا کذا فی القنیه —

کمره — بفتحتین سرو کمر —

کمینگاه و کمینگه — با کاف فارسی جاییکه دزدان و رهزنان مخفی شده باشند تا هر که آید او را بکشند —

کمینه — فرومایه و هر چه کم از همه باشد —

کنبوره — بوزن ناکوره فریبنده —

کنجاره — بالضم ثفل هر تخمی که روغنش بدر آورده باشند —

کنجیده - بضم یکم و سوم و قیل بفتح سوم وارو طبیعت
بنازیش بخورند فقت خوانند کذا فی شرفنامه و در رشیدیه
کنجیده بالضم کلیچه و در فرهنگ مخزن قواس با پنج حرف گوید
کندا مسوکه : بالضم موی با ورزاو -

کندواله - گنگ و فرت -

کندوله - بوزن مجبوله کند -

کنده - بالفتح آنچه گرد برگرد حصار کاوند تعریب
آن خندق است و بالضم تنه چوبین که پای دزدان
و محبوسان نهند و آن چوب کلان که قصابان
و قصابان دارند و نغول بیابانی زوامر و قوی -

کنشاله - بالضم گوهی است در خراسان و
به فارسی یارکی یعنی تنگی و بخیلی و قیل بالفتح

کنگره - بالفتح با سوم فارسی مضموم آن ...
که بوزن دیوار و منار بالای کوشکها و برجهای حصار
ریخت کنند کذا فی زفانگویا -

کنه - بالفتح آنکه مانند ... در پیکر ...
... مانند و فی القنیه کنه بالضم و التشدید
سایه بان -

کواده - چوب زیر در -

کواره - بالفتح و بالضم سبد و بدین معنی با کاف
فارسی هم آمده است و نیز خانه زنبور -

کوازه - بالفتح و قیل بالضم با زاء فارسی طعنه و
طعام زبان نیم پخته و در لسان الشعرا مرقوم است
در مزاح کننده و طعنه زن و طیبت کننده و قیل
با کاف فارسی و در فرهنگ علی بیگی و زفانگویا

معنی وامی هم آمده است -

کواسه - گونه‌ای صفت -

کواشه - بروزن شناسه بمعنی سهل آسان باشد

کواشه - بالضم آسانی کذا فی شرفنامه و لسان الشعرا

کواشه - بضم کاف تازی فارسی بوزن ناراسته ازار
دامنی و در ادات همین معنی با کاف فارسی مضموم
و مفتوح نیز -

کوالیده - بالضم و الفتح مخفف کالیده گشت بالیده

کوپاده - با واو فارسی گله گاو و خر -

کوپله - با واو فارسی سوارگان آن ... کلید مردم
قفل و شکوفه کذا فی الادات و در لسان الشعرا کوپله
بروزن حوصله یعنی قفل صحیح است و در زفانگویا با کاف
فارسی است لیکن با را هیچ بیان نکرده و در شرفنامه
با واو فارسی و بای تازی یعنی ... کلید مردم است

کوپه - با واو فارسی گیاهیست شیرین که آن را
میخورند و نیز آلت کوفتن ... که بتازیش ... خوانند

کوپیاره - با واو فارسی و بای موقوف میخ کوب
کذا فی شرفنامه -

کوتره - بفتح یکم و سوم مرغی است که در آب نشیند -

کورگیاه - با واو فارسی و را مهمله موقوف
نام گیاهیست که بتازیش خرنوب گویند -

کوره - بالضم آتشدان آهنگر و جز آن که
بهندیش بهتی نامند و نیز سیلاب و سیلاب
گنده شده و گل و ... مانده و در قنیه بمعنی
بچه اسپ و غیر آن آمده است -

کوزه ـ بالضم معروف یعنی پنبهٔ نرم کذا فی شرفنامه
و هر چیزی که آب و مانند آن نوشند و در ادات
این را بکاف و واو فارسی تصحیح کرده ـ
کوشه ـ با واو فارسی اندکی ـ
کوشه ـ با واو فارسی اندکه بیشی و شخصی که در
دهانش بیست و هشت دندان بود مثار ریش
کوسج باشد ـ
کوفته ـ با واو فارسی و فا موقوف آزرده و مانده
شدن و نیز نوعی از نانخورش که گوشت با چربش
کوفته غلوله سازند هندش لیری نامند و نیز
ازان غلوله سازند و میان آتش اندازند و
برشته هم کنند و چون غلوله های بزرگ ازان
سازند گنده ره با کاف مضموم فارسی نامند و
چون غلوله خرد سازند کوفته لک خوانند و بالای
تخم مرغ نیز گیرند که آنرا قند هم گویند و کوفته با واو
فارسی گوشت که کوفته می پزند و نیز مانده را هم
کوفته می گویند ـ
کوفشانه ـ با واو فارسی و فا موقوف جولاهه
کوکله ـ بالفتح پرنده ایست تاجدار که تاج وش
بدبو باشد ـ
کونسته ـ دو کونه آدمی اعنی سرین ـ
کونه ـ بالضم سرین ـ
کوهه گرفته ـ یعنی دیو گرفته کذا فی القنیه
منقول از میان این کوهه با واو فارسی
پیش کوهنگ لیس آهنگ زمین موج آب و جمله

و در رفتن یعنی در که است ـ
کوپسته ـ بالضم دو گونه یعنی سرین و بالفتح
و با واو فارسی غلط که کوفته و در لسان الشعرا این
بوزن ترلیته صحیح کرده است ـ
کوپشه ـ آوند و جغ ـ
کوله ـ بفتح یکم و کسر دوم موی کلهٔ مردم کذا فی
شرفنامه و در ادات با واو فارسی ست ـ
کوه ـ با واو فارسی گیاهی ست شیرین که
مردمان آنرا می خورند ـ
کوهی هفتا دراه ـ یعنی دنیا ـ
که ـ بالکسر و های ساکنه رابطه است و میان
صفت و موصوف و وصف چنان و چندان
چنانچه گوئی چنان کرد که حیران گشت مردم
و چندان و چندان بود از روشش نه پیدا که عمرو
نیاید است و بمعنی هر که و زیرا که و بلکه
و کدام کس آید و بمعنی نه نیز آید و بالکسر با های
ساکن صدمه یعنی خرد ـ
کهبله ـ بوزن مشعله نادان و احمق فراخ ـ
کهره ـ بالفتح بزغاله شیر ست ـ
کهسته ـ بضم یکم و کسر دوم با سین مهمله و
سجمه کوزهٔ پر آب ـ
کهینه ـ کهتر ـ
کهیسته ـ بالکسر ریسمان بهر دو کی رسیده که
هندش گکری خوانند ـ
کهیک دریا پنجه ـ اعنی بی آرامی و بیقراری ـ

کلیوه - بایاء فارسی کفش چابکی و قیل با کاف فارسی نعلین چوبین را هم نامند و بالفتح سبزه‌ایست که برگ آن منقر دار شود و آنرا کاهو نیز گویند میوهٔ آن خوب خوش می باشد -

کیمه - نوعی از علاک و می‌ست یعنی مسدودگی -

فصل فی الترکی

کنده - خود که را چون کیس کلاه -

کیابه - کلاه دار -

کیکاه - وزیر ینه -

باب الیاء
فصل فی العربی

کبابی - بزرگ -

کاتب وحی - یعنی امیر المؤمنین عثمان رضی الله عنه -

کاغذی - کاغذگر و کاغذفروش -

کافی - بسندهٔ کار فارسیان بمعنی صاحب کتاب استعمال کرده اند و نیز نام کتابی در علم فقه و نام کتابی در علم نجوم و رمل و تکبیر و آن دو کتابست کافی و یدفی -

کحلی - بالضم جامه‌ایست سیاه که در فرنگ بافند -

کرسی - معروف یعنی فلک هشتم و نیز تخت خرد را کرسی نامند -

کرفی - بالکسر ابر بلند -

کروبی - فرشتهٔ مقرب -

کرکی بالفتح برایه گرفته و مکاری و آنکه چار دارا بکبرایه وهر -

کسائی - بالف مقصوره کاپالان -

کسائی - نام مردی قاری -

کسری - خسرو و نیز طاقی که خسرو بر دیده بود روزی که تولد حضرت رسالت شد آن افتاد و در شرفنامه هست کسری نوشیروان را گویند و نیز هر که پادشاه فارس باشد او را نامند شخصی که بعد یزدجرد در ایران زمین پادشاه شده آخر الامر بهرام گور ملک از و بستده والله اعلم -

فصل فی الفارسی

کاچکی - با جیم فارسی موقوف کاشکی کذا فی القنیه

کاخ مشتری - یعنی برج قوس و برج حوت و نیز فلک هشتم -

کارگشائی - گشاینده کارها و کار را بگشائی -

کاروانی - با رای موقوف و یای تازی اهل کاروان -

کاسموی - با سین موقوف موی خوک که کفشگران کفش دوزند -

کاسنی - با سین موقوف گیاهی ست که تب را نافع است هندش کسنی خوانند و کسنی نیز در این لغت ست کذا فی شرفنامه و در قنیه است

کاشنی - با شین معجمه موقوف درختی ست در تلخ که تب زده را بجهت تشنگی دهند -

کاسه گردانی - یعنی گدائی -

کاشکی - کلمه تمناست و در شرفنامه یعنی افسوس و حسرت ست -

فصل فی الفارسی

گار - خداوند و گر مترادف این ست و هر دو را مرکب استعمال کنند چون کارگر و سازگار -

گاو زر - یعنی صراحی که از زر بصورت گاو سازند و بمعنی گاوی که سامری از زر ساخته بود نیز آید -

گاو سار - جاهل کذا فی الاصطلاح -

گاو عنبر - آن گاو که سرگینش عنبر باشد -

گبر - بفتح کاف کافر و خفتان و کلاه آهنین که بهنگام جنگ پوشندش و بفتحتین خود و خفتان و آنچه بدین ماند از آهن و نیز نام گیاهی ست مثل ترب کذا فی شرفنامه و در اداة ست

گبر بکاف فارسی دارو ئی ست در خراسان که بنه میوه ایست که آچار کرده از هند و ولایات می آرند و عرب آنرا اصف خوانند و در زبانگویا نام گیاهی ست در خراسان مانند زنجبیل که از زمین بیرون آید و برای سردی میخورند و بعضی بسکون با گویند و بعضی بکاف عربی گفته اند -

گدر - بالفتح سلاحی که غازیان پوشندش کذا فی زبان گویا -

گر - بالفتح همان گار مختصر اگر و نیز بمعنی یا آید و نام رودی ست بسر حد ولایت غزان -

گرانبار - یعنی آنکه با وقر باشد و آنکه غنایم کثیر گرد آورده باشد و کسی که پشم بسیار دارد -

گران سر - یعنی متکبر و خیل خانه دار و بسیار شعر

گردکیمر - بالضم با سوم موقوف و چهارم فارسی

نام پسر افراسیاب -

گرز گاوسار و گرز گاو سر و گرز گاو چهر یعنی آن گرز که کاوه آهنگر برای فریدون ساخته بود بصورت سر گاو و فریدون بدان سر ضحاک را کوفت -

گرگر - بفتح هر دو متجانس نام باری تعالی ست بمعنی صانع الصنائع و در شرفنامه چنین باج را باج نامند و بکسر همان باقلا و در لسان الشعرا بهر دو کاف تازی ست -

گرگ فسونگر - یعنی دنیا -

گرم تر - بالفتح با سوم موقوف شتاب تر -

گرم سیر - بالفتح با میم موقوف و یا فارسی آن زمین که خاصیت او گرمی دارد -

گرنج شیر - بالضم با چهارم موقوف شیر که در برنج می پزند -

گروگر - بالفتح با واو و کاف فارسی همان گرگر بمعنی اول -

گزار - بالضم نشتر حجام و در لسان الشعرا با کاف تازی نیز مرقوم ست و نیز نقش باریک که اول میکشند بعده بالای آن رنگ آمیزی میکنند و نیز بمعنی ادا می آید و ادا کن و ادا کننده و بیان و تعبیر و بالضم با زاء فارسی چینه دان مرغ که آنرا ژاغر نیز گویند بتازیش حوصله خوانند و در لسان الشعرا با کاف تازی مرقوم ست -

گزیر - بکسر اول و فتح دوم آنکه پیشش گاه جز بنماید

گزیره - بضم اول و کسر دوم چاره گر و بالفتح و ضم دوم

باب اللام
فصل فی الفارسی

گال — نوعی از غله

گاودل — یعنی بزدل و نامرد

گربال — بتوراک یعنی انجیر کذا فی الادات در لغت بتوراک گذشت والله اعلم شاید که این فارسی غربال ست

گرنگل — بکاف دوم نیز فارسی ابله و بی اندام و گرگیوش و قبل حرف اول تازی

گسیل — بالضم بیای فارسی دفع کردن قبل با کاف تازی

گل — بالضم مطلق همین گل گل ست مگر آنکه اضافت کننده هنگام آن گل مراد باشد چنانچه گل نسرین یا گل یاسمین و بالکسر خاک با آب آمیخته

گنبدگل — پیالهٔ زرین

گنبد مائل — فلک چهارم کذا فی الاصطلاح

گوپال — بادوم و سوم فارسی نام مبارزی که از خویشان پادشاه روس بود و نیز گرز چوپان در هندی و فارسی گویند تخت آهنین و چوبین باشد کذا فی زفانگویا

گول — بفتحتین پشمینه است که درویشان پوشند تبازیش دلق نامند و با واو فارسی نادان و نیز پرنده ایست شوم که بروز نه بیند و در شب پران آید و بویرانه ماند تبازیش بوم و بهندی الو نامند قبل با کاف تازی

باب المیم
فصل فی الفارسی

گام — معروف

گاوچشم — با واو موقوف یعنی نام گلی ست که تبازیش عرار نامند و آنرا در شب بوی بود و در روز نه بدین جهت شبوی هم نامند کذا فی شرفنامه و در زفانگویا گلی ست زرد که عرب آنرا بهار نامند و گویند که نوعی از بابونه است و بعضی گویند نوعی ست از آنکه در کوهی بستانی آنرا عین البقر خوانند

گاودم — با واو موقوف و دال مفتوح بوق و در زفانگویا بوقی کوچک که بر شکل دم گاو بود

گرزم — بالضم نام پهلوان ایرانی که بگفته او گشتاسپ شاه اسفندیار را ببسته بود

گرسنه چشم — یعنی بخیل و فقیر و حریص و بعضی گرسنه

گرم — بالضم غم و اندوه و زحمت دل که گرمی و گمان رسته و بالفتح معروف و بمعنی شتاب و غضب هم استعمال کرده اند

گردن کشان نظم — شاعران نامدار

گژدهم — بزای فارسی نام پهلوان ایرانی

گشم — بزای فارسی درختی ست

گستهم — نام پسر نوذر شاه بن منوچهر شاه که پهلوان لشکر ایران بود و نیز نام پسر گژدهم

گلگونهٔ ادیم — آدم ابی سرخ کننده روی ادیم کنایه از حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و آله و سلم

گنبد هم خوردم — ای بیفزائی که دم و خوار
گشتم و بیرون شدم و فریب خوردم
گنبد اعظم — عرش مجید —
گنج حکیم — سورهٔ فاتحه —
گهر آدم — فرزند آدم و ذات پاک او و نیز
گهر — بالضم گیاهیست مثل کیله بوی خوش
دارد گیاهی شیرفنا و در ادات بکاف تازیست
والله اعلم بالصواب —

باب النون
فصل فی الفارسی

گاو آسمان — برج آسمان —
گاو آهن — یعنی آن آلت بزرگران که بدین
زراعت بدان پاره کنند بعضی شیار گویند —
گاو زبان — نباتیست که خاصیتها بسیار دارد
گاو زادن — میراث یافتن —
گاو زرین — یعنی آن صراحی که بصورت
گاو بود —
گاو زمین — یعنی آن گاو که زمین بر سر وی است
گاو سفالین — یعنی آن صراحی که بصورت
گاو درست کنند —
گاو ساران — حمقا و نادان —
گاو گردون — یعنی برج ثور و نیز گاوی که
گردون را بدان کشند —
گاو گلین — یعنی همان گاو سفالین —
گاو پیزن — بیای فارسی چیزیکه از زهره گاو
بدر آید هندش گاو زهن نامند —
گران جان — یعنی سخت جان و نیز پابوده یا
که جدا ازین که طرفه پیران درنشست —
گران رکاب سبک عنان — ای آنکه
بپیاپی حمله بر حمله برد —
گدازیدن — گداختن و گداخته شدن —
گرائیستن — بالکسر میل کردن —
گرائیدن — بمثله —
گره و رانبان — یعنی مکر و حیله
گرختن — بضم کاف و کسر دوم مختصر گریختن —
گروان — بالضم پهلوانان —
گرده خوان و گرده خوان — بالکسر با دال موقوف سفره
گردون — فلک —
گردش گردون — روزگار —
گردکان — بالکسر میوه‌ایست که تازیش جوز
نامند و اهل هندش اکهروٹ گویند —
گردنان — بالفتح جمع گردن چنانچه سران جمع سر
واین جمع ست بر خلاف قیاس —
گردون گردان — فلک —
گرده گردان — آفتاب —
گرده ران — یعنی استخوان ران که گوشت ران باشد
گرده بان — بالکسر نگاهبان چه گرده بمعنی
نگاه هم آمده است —
گرزدن — بضم اول یعنی چاره و علاج نمودن
گرزمان — بفتحتین عرش و آسمان —

گرزن — تاجی گران بها و نیم تاجی که از زر و بها یافت مرصع به جواهر و در دستار نشانند۔

گرستن — بکسر تین مخفف گریستن۔

گرسنه چشمان کنعان — برادران مهتر یوسف علیه السلام۔

گرفته فرزن — یعنی لاف فرزین۔

گرگان — بالضم با سوم فارسی نام ولایتی و قیل نام بیابانی ست نزدیک آن جرجان است و نیز جمع گرگ۔

گرگ سیم سماین — ای غالب قوی و پیروز و بریاوقی کننده۔

گرگ مست من — ای ستم گزین من کذا فی الاصطلاح۔

گرگن — با سوم فارسی در یکن کذا فی شرفنامه و الادات اما در لسان الشعرا است کوکن بروزن سوکن خلاف در یار و در تاج اسامی یعنی خاکستر گرم ست و تحقیق این بالا گذشت۔

گرگین — بالضم با سوم فارسی پهلوان ایرانی که در جنگ مذکور ست در لغت کیو گفته شده است۔

گرم دلان — یعنی عاشقان و سوخته دلان۔

گرم روان — یعنی شتاب روان و عاشقان و سالکان و در تنبیه است سالکان چالاک و عاشقان ناصبور۔

گرم و سرد جهان — ای خیر و شر و شدت و راحت روزگار۔

گرنگان — بالکسر با چهارم فارسی چیزی که به بدل چیزی بدارند و بند ند۔

گرویدن — بالکسر ایمان آوردن کذا فی الادات و الشرفنامه و در فرهنگ و باید گورست گرویدن بالکسر پذیرفتن و سر نهادن و بدل گرو بستن۔

گرو بباد زدن — یعنی اعتماد و تکیه بر باد کردن۔

گرو بر گوش زدن — کنایه از گرشت نشستن و نیز گوش مالیدن۔

گرو گردان — با هر دو کاف فارسی نام بازی ست در خراسان۔

گریان — بالضم و الکسر فدا و قیل با کاف تازی و در فرهنگ فخر قواس گریان یعنی فدا نوشته است کذا فی شرفنامه و در فرهنگ با میگوید این زبان سیستان ست و بکسر یعنی گریه کننده است۔

گریبان — بالضم دامن ای در مراقبه شدم۔

گریختن — بالضم معروف به تازی فرار گویند۔

گریستن — بالکسر گریه کردن و گرستن نیز لغت است۔

گزارنده درج دهقان — ای نگارنده نقش نامه دهقان۔

گزافنگان — با کاف دوم فارسی شتاب کذا فی الادات و در شرفنامه بدین معنی گراونگان ست۔

گزاردن — بالضم چاره کردن و چاره شدن کذا فی شرفنامه و در قنیه است بفتحتین با دو ضم چاره جستن و بفتحتین چاره شدن۔

گنج گاو — یعنی آن گنج مدفون که از بهمن بن
برزگری پرویز شاه را بدست آمده گویند
برزگری زراعت را آب میداد ناگاه سوراخی
بهم رسید و آبها تمام ازان سوراخ میرفت و صدای
عجیب ازان سوراخ می آمد برزگر نزد بهرام آمده
احوال را گفت بهرام بآنجا رفته فرمود که آنجا را
بکنند چون کندند غاری پیدا شد بس عالی
اشاره نمود که دراهی باین خانه چون درآمد
دو گاومیش دید از طلا ساخته بودند و چشمهای آنها
از یاقوت قیمتی بود و شکمهای آنها پر از انار و سیب
و امرود و زرین بود و در دهان میوه های زرین پر از مروارید
ساخته بودند و پیش هر گاومیش آخوری از طلا ساخته
بودند و آنها را پر از جواهر قیمتی نموده و بر گاو نام
جمشید کنده بودند و بر اطراف گاومیشها اقسام
جانور پرنده و چرنده از طلا ساخته مرصع کرده بودند
خبر به بهرام آوردند بهرام فرمود تمام آن گنج را به تحقیق
فقرا و اهل قناعت دادند که در معاش او مستحق
و پریشان نمانند که صاحب سامان شدند و نیز نام
نوائی ست و لحنی۔

گو — بالفتح پهلوان و مرد جنگی و مغاک و بالضم
امر گفتن و گویی که بچوگان زنندش۔

گوشه بالش تو — با واو فارسی یعنی گوشه مسند بود

گیو — با یای فارسی پسر گودرز که پیران پسر او بود
و کیفیت او در شهنامه منیری مشرح ست۔

باب الهاء

فصل فی الفارسی

گازرگاه — کاف دوم نیز فارسی نام مقامی
در شیراز که روضه شیخ سعدی آنجاست و آنرا
تراب گازران نیز نامند۔

گاشه — آنچه صیاد از شاخ درخت و گیاه سازد
و پس آن نشیند تا مرغانش نبینند و شکارگاه
چوبین باشد و بعضی فرهنگیان گویند گاشه بزای
فارسی ماهی باشد و بزای عربی در زفانگویا۔

گاله — غلوله پنبه کذا فی زفانگویا این لغت
هندوی مشهور ست۔

گاو پیسه — با چهارم و پنجم فارسی روزگار۔

گاوه — آهنگری که برای قتل ضحاک سرغوغا
و فریدون را بسر اختیار کرده۔

گاه — جای و وقت و رتبه و تخت پادشاهان
و کرسی زرین۔

گاهواره — با های ملفوظ مشهور معروف که در آن بچگان
خرد را بغلطانند و جنبانند و بتازیش مهد گویند۔

گداره — بالضم برگی که با تخته در سقف نهند۔

گذشته — غیر و جز و گذشت نیز بمعنی آمده است
و خبر سابق و قصه پیشینه۔

گرازه — با کاف فارسی نام مبارز ایرانی که در
جنگ دوازده رخ سیامک پهلوان تورانی را کشته و
نیز ذکر شد۔

گران سایه — یعنی عالی مرتبه و ثقیل آنکه منورش

مرشش نماید۔

گرانمایه۔ یعنی قیمتی و بیش بها که بتازیش نفیس خوانند۔

گربه۔ بالضم معروف و گیاهی ست و نیز صنفے از جغده هست که آنرا نیز گربه گویند۔

گربه شانه۔ بالضم رنگ منافقت کنایه از مکاری و خداع گربی ست۔

گرد آلوده۔ کنایت از مائل اسباب دنیاوی ست کذا فی المؤید۔

گردنامه۔ با دال موقوف معروف کذا فی شرفنامه

گرده۔ بالکسر کلیچه نان۔

گرزه۔ بالضم ماری بزرگ که سرش بغایت کلان باشد۔

گرگ ریزه۔ گرگ سیاه رنگ که گویند و جامهٔ اطلس کذا فی زفانگویا۔

گرمابه و گرماوه۔ معروف که بتازیش حمام خوانند

گرمی خونابه۔ ای بسیاری گریهٔ خونین کذا فی القنیه و در مصطلح الشعرا مذکورست شتابی گردش گریه و غم و بسیاری گریهٔ عشاق۔

گروه۔ با واو فارسی جمعی از مردم که بتازیش آنرا قوم گویند و بفتحتین با کاف تازی سوم حصه گاو و یک گروه سه هزار گز نیست تا چهار هزار گز۔

گره برگره۔ بکسرتین با هردو کاف فارسی یعنی پیچ بر پیچ و زلفین مشکل و مشکل۔

گرهنجه۔ گره خورد۔

گرهه۔ همان گروهه یعنی غلوله سنگ و گل و امثال آن که بعربی جلاهق و جلاهق خوانند۔

گروی نیزه۔ بالضم با واو فارسی نام قرابتدار افراسیاب که در کشتن سیاوش سپهسالار بوده

گره۔ بکسرتین معروف که بتازیش عقده گویند و بفتحتین با ضم دوم فارسی مختصر گروه۔

گریوه۔ بالفتح و الکسر با یای فارسی و که بلند و آن کوه بلند که جوی و یا آب باران از پاره کند و بیرون می آید۔

گرزنامه۔ بضم یکم و فتح دوم معجمه یعنی خواب نامه و تعبیر خواب۔

گزنه۔ بفتح یکم و ضم دوم گشت سیراب و نیز گیاهی ست خوشبوی کذا فی زفانگویا۔

گزیده۔ بالفتح بدندان گرفته و ترسیده و بالضم بهترین یا چیزی و اختیار کرده شده۔

گسسته۔ بالضم گسسته۔

گل آن روضه۔ ای دولت مصطفیٰ۔

گل پیاده۔ نام گلی ست که بهندش گل چنپا گویند

گلچهره۔ با سوم فارسی نام معشوقه اورنگ۔

گلدسته۔ بالضم چند شاخ گل که بشکنند همه را یکجا کرده بگیاهی ببندند و بدستش بدارند و بوییدن را۔

گلشاه۔ بالضم معشوقه وامق۔

گلگونه۔ کلاهها بالضم و کاف گونه نیز فارسی سرخی که زنان بر رخساره مالند تا رنگ روی شان خوب نماید۔

گل غوزه – بالضم با واو فارسی پنبه برزده و
یکجا کرده برای رشیدن هندش گاله نامند و
چون کسی فربه و دست و بیکار باشد بکنایه گویندش
گل غوزه است کذا فی القنیه –
گلگینه – بالضم جامه مخمل –
گلمهره – بالکسر گردی و زمین –
گلو بنده – بزرگ بمرتبه کذا فی زفان گویا –
گلوتیر – بالضم حلقه دام و دامک رشتگان که
هندش کوبچی گویند –
گله – بالضم حلقه موی و قیل با کاف تازی
و در قنیه است گله بالضم و التخفیف یکه و یک ریسمان
تازیش حبل الرق خوانند و بالفتح و التشدید رمه اسپ
و شتر و گوساله و جز آن و بالکسر شکایت –
گمانه – بالضم همان گمان که تازیش ظن گویند
گنبد پیده – بدر رفته –
گنبد فیروزه – آسمان –
گنج سوخته – یعنی نام گنجی که پرویزش نهاده بود
و نیز نام نوائی و لحنی است –
گنجه – بالفتح نام مقامی که مولد شیخ
خواجه نظامی است رحمه الله –
گنده – بالضم در لغت گویند شیخ گفته شده
و بالفتح آنچه بوی زشت کند تازیش نتن گویند
گوازه – بالضم سبدی که در آن میوه و جز آن
بهمان برند کذا فی شرفنامه و در ادات یعنی
طبق و زنبور نیز آمده است و در لسان الشعرا

با کاف تازی بر وزن کناسه مذکور است یعنی
سبد فقط و قیل گوازه با زای معجمه تازیست
چوب و دستی که بدان مواشی را برانند و بالفتح و الضم
با زای فارسی مزاح کردن و طعنه زدن و مزاح کن
و طعنه زن و طیبت کننده و طعام نیم پخته و معنی
اخیر از ادات است و در لسان الشعرا با کاف تازی و
و زای فارسی یعنی مرد مزاح و طعنه زن و طعام نیم پخته
گواشه – بالضم و الفتح دامنی –
گوانگله – با کاف دوم نیز فارسی چوبه شکر کذا
فی الادات و در مفتاح سکباهی شیرینی چوبه گرد چرخ
مرقوم است و در مصطلحات الشعرا مذکور است گوانگله
چوبه گرده آفتاب –
گوزشکاونه – با واو فارسی در اسم موقوف و شین
مکسور یعنی کفن دزد –
گوزگیاه – با واو و کاف دوم فارسی با یای موقوف
یعنی گیاهی که علف گورخر باشد تازیش انوخر گویند
گوزه – با واو فارسی با رشته زرمه کذا فی الادات
و الشرفنامه و در زفان گویا مذکور است و فتانه –
گوژشکسته – فلک کذا فی الاصطلاح الشعرا –
گوزینه – بالفتح طعامی است کذا فی القنیه
گوش پیچیده – با دوم و چهارم و پنجم و ششم
فارسی یعنی شاگرد و گوشمال داده –
گوشه جام شکسته – ماه نو کذا فی الاصطلاح الشعرا
گوش خره – با واو فارسی و شین موقوف
گوش خارک کذا فی شرفنامه و در ادات است

قرآن ست که قرآن همراهی خود نگهدارند یعنی حمایل
گل دو رویی گلی ست که هم رنگ دارد و هم سرخ
گل گنبد آتشین گردی یعنی گل شگفتی کذا
فی الاصطلاح الشعرا
گل کمی ـ آن گلی که در سر گیاهی او سه چهار خار باشد و آن دو نوع میشود یکی سفید و دوم زرد
برنگ همچنین کبیره نامند و نیز گل پیاده
از رویی معنی ترکیب گل هر گلی که باشد
گل ناری ـ یعنی لعل و گل اناری و گل آتشین
گل نارسته قبل
گلیم شوی ـ بالکسر بیای فارسی و میم موقوف
یعنی کسی که گلیم را بشوید و نیز کسی که
پشم را بافته بکار کند و بعضی مشایخ ازان
محاسن را بشویند گویند که آن بیخ زعفران ست
معنی اخیر از تنقیه است
گلین گوی ـ بالکسر بکاف و واو فارسی یعنی
گم کرده بی نشان
گنبد دولابی و گنبد نیلوفری ـ گنبد
گنبد وام ناری ـ آسمان اول چه وام
مشبک پر شده دارد
گنج خانی آدم علیه السلام و فرزندان او
گنج بادآورد خسروی ـ نام گنجی که پرویز نهاده بود
گوارنجی ـ بالفتح پهلوان دلیر
گوارش ملکی ـ یعنی داروی ست کذا
کذا فی شرح قوانامه

گوشکانی ـ با چهارم فارسی ختنیان و بلغته
هر چهار حرف نخستین فارسی ست و قیل با هر
فارسی بفصل از معجمه و قیل کاف اول تازی ست
گوشت ماهی ـ با واو فارسی ربانیه گوشت
و نیز غلیواز و در شرفنامه ست که غلیواز شش ماه
پشتش ماه و ماده بود و صحیح آنست که سالی نر و
سالی ماده باشد
گوش ماهی ـ با واو فارسی غلاف مروارید و
امثال آن بتازیش صدف خوانند و نیز پیاله
که از صدف سازند و در تنقیه مذکور ست گوش ماهی
در صراح ترجمه ذبل نوشته است و در صحاح ست
ذبل چیزیست چون دندان پیل و آن پشت باخه
دریائی ست که ازان دست برنجن سازند و
در تاج نیز ست الذبل دست برنجن از استخوان
کشف دریا
گوهر گیتی ـ یعنی نیکوکار و هنرمند و عادل فصیح
گوهری ـ اصیل
گوی ـ امر گفتن و نیز غلوله که بچوگانش زنند
گیتی ـ با دوم فارسی روزگار و قیل این جهان
و در شرفنامه ست که بمعنی زمین نیز آید و ازینجا گر
شیخ واحدی با ثاء مثلثه محقق ست فاما در
شرفنامه مشهور بتاء قرشت ست
گیروی ـ بالکسر با واو فارسی نام پهلوانی کذا
فی بهر نامه بیا
گیلی ـ بالکسر نام طایفه از ترکان ست نسبتا

اخیرست و در حواشی بلفظ تحت غداره است
و آن عجبی ست از او انی اقول این معنی غداره
با هر دو رای مهمله است و آن ملائم مقامست در
قلن من این غداره با غین معجمه مفتوح بعد راء مهمله
و آخر دال مهمله که معنی آن عجبی از سلاح پوشیدنی
ست و این ملائم نحو ست —

باب الشین
فصل فی العربی

لوث — قوت کذا فی التاج و در فارسی
بجای آلایش و آلودگی مستعمل ست چنانچه
گویی فلان را درین باب هیچ لوث نیست و از
لوث معاصی نزد مائیم پاکیست
لیث — شیر و عنکبوت با کسر

باب الجیم التازی
فصل فی الفارسی

لجاج — ستیزه کاری —
لجالج — مرد متردد که در بالش نگیرد و در سخن
کذا فی التاج و در شرفنامه است نام مرد
شطرنج و در قنیه ست لجلاج نام و افصح شطرنج

فصل الجیم فی الفارسی

لچ — کالبد —
لچچ — بفتحتین ورق سیاه که رنگ ازان
بکار برند کذا فی شرفنامه و در زفانگویا بسکون
حا ضبط کرده است و در ادات بجیم فارسی —
لفچ — بالفتح بسکون فا فروهشته آب سیر

و کسیکه بخشم باشد و آب را فروهلد گویند لفچ
شده است و بعضی بفتحتین گویند و بجیم فارسی
نیز درین لغت ست کذا فی زفانگویا و در ادات
و شرفنامه بجیم فارسی فقط است و در لسان الشعرا
فرق کرده و بجیم عربی گفته است لفج بوزن کج
اول آب سطر خشم هم عربیست و پارسی هم آمده است
بکسی که خشم باشد کذا فی الفظها —
لنج — بیرون روی چون بینی و بینی فرنج و بر
دست بکار یعنی انبیر از زفانگویا است و با [illegible]
بیرون کشیدن و کشیدن چیزی از جایی —
لنوج — نام ولایتی ست از ایران زمین —
لیچ — بفتحتین سازنگار و قیل بالضم —
لیلنج — نیل کذا فی القنیه —

باب الجیم الفارسی
فصل فی الفارسی

لچ — بالضم برهنه ما در زاد و در زفانگویا است
لچ بالضم لنج و گویند برهنه و روی عارض —
لچچ — بفتحتین همان لچ مذکور —
لفچ — بالفتح آب ستبر و [illegible] گوشت پی استخوان
و آنکه لب فروهشته باشد و کسیکه بخشم رود و لب را
فرو هلد گویند لفچ کرده است کذا فی الادات و شرفنامه
و در زفانگویا و لسان الشعرا بجیم تازی نیز آمده است
چنانچه گذشت —
لوچ — بوزن کوچ احول —
لولیچ — ملواقی ست که هندیش [illegible]

لنگ - بالکسر شتالنگ پای و بالفتح معروف که بتازیش اعرج گویند -
لوچ و درنگ نداند -

باب اللام
فصل فی العربی

لآل - بمد و التشدید الالف صاحب لولو
لا زال - همیشه باد -
لایل - شب تاریک -
لسان الحمل - زبان بره و آن گیاهی ست که اطلاق شکم باز دارد
لیل - شب لیال جمع آن و فارسیان جمع لعل هم لیال آورده‌اند و این خلاف قیاس ست زیرا که جمع آن لالی آمده و در لالی اگر لیال گویند بحذف یا درست باشد چنانچه در متعالی متعال و در تعالی تعال آمده است -

فصل فی الفارسی

لال - گنگ -
لعل - گوهریست قیمتی درخشان بدین حدود نیفته بیک پسر اندیب و آنرا گاهی آبدار اطلاق است و در دهن میگیرند تسخیر ابد و بر روشنائی آن حلاوت جوهر و مردم نگین کنند و گل تر سرخ مانند گاو بانگ و زاری کنان باز بدریا شود و مردم آنرا بر دارند و بمعنی سرخ و لب معشوق نیز آمده که شرح قصیده سوال از کلام خواجه نظامی معلوم شود که جای لعل و گوهر در سنگ ست چنانچه در لغت

حضرت رسالت پیغمبر با چیست لب و دندانش زان در سنگ زد چنگ + گر دار بلعل و گوهر جایگاه در سنگ + درین بیت در مجلس شیخ حسنیان دو پیش کردند یکی میان را نو پرسیدند که لب و دندان کجا چنگ بسنگ زدند بلکه سنگ چنگ زد بدندان این را جواب گفتم که ازین چنگ زدن مساس کردن مراد ست از انکه هم عبارت محمول بر تجانب ست و نکته قلب است و نکته قلب عبارت او ست زیرا که این چنین نیست که گوئیم سنگ بدندان رسید دوم و دوم میان جمله متعلم اهام تعمیر خان دندان حضرت رسالت مجروح شده بود لب پس این بیت چگونه راست آید کاتب جواب گفت میان لب و دندان بعید نیست ممکن که مهر دو رسیده باشد بعده ایشان گفتند که این در هی نیست که سنگ بلب نرسید الا لب این سنگ رسیده بود که حجر اسود بوسه او ایشان گفتند و پسند کردند درین جواب مر اول هم داده نمیشود الغرض درین بیت تصریح کرده‌ای که لعل و گوهر در سنگ ست و معلوم شد و این را آنچه در طلب حقائق الاشیا نکو نیست که لعل در قدیم نبوده است بنابر آن در کتابها نیامده و گفته اند چون بکوههای بدخشان زلزله افتاد پدید آید و کوهها بشکافند لعل پیدا شود و اول که یافته شود سرخ ست بعده زرد و زرد از سرخ

لیمو — بالکسر میوهٔ معروف در نهایت شهرت وآن دو نوع میشود ترش وشیرین کذا فی القنیه

باب اللام وفصل فی العربی

لبه — بالفتح والتشدید سر سینه و موضع گردن که کشتن گاه است—
لجاجه — ستیزه کردن—
لجلجه — لقمه در دهن گردانیدن—
لجه — بالضم والتشدید میان دریا—
لحیه — ریش—
لخلخه — بالفتح معجونی خوشبوی کذا فی التاج ودر زفانگویا [illegible] که گوی عنبرین با چند خوشبوی آمیز چون عود قماری و مشک اذفر و عنبر اشهب و کافور نامی—
لعبه — بالضم چیزی که بوی بازی کنند کذا فی التاج وبالفتح یکبار بازی کردن و بالکسر نوعی بازی کردن
لعلعه — شکستن [illegible] ودرخشیدن سراب بیابان
لعنه — نفرین راندن کسی را بلعنت—
لقطه — بالضم چیزی که افتاده یابند—
لقمه — معروف یعنی پارهٔ طعام که برای دهان انداختن معین کنند—
لقوه — بیماری که روی کژ کند و آئینه حکمت می سازند چون در آن بینند بعنایت الله تعالی دفع گردد—
لوعه — سوزش دل—

لوش الله — بالفتح در محل تمنی استعمال کنند
لهاه — ملازه—
لهجه — جایگاه بهم آمدن گوشت میان دو استخوان زنخ و گوش کذا فی التاج ودر فرهنگ علی بیگی بمعنی نوک زبان است ودر عرف لهجه طرز نواختن خراسان را گویند—
لهنه — طعام ناشتا و نیز بهاری—

فصل فی الفارسی

لابه — اظهار اخلاص با نیاز تمام و یاری کردن و چیزی نیست که از ستاره هم بهمچند کذا فی شرفنامه ودر زفانگویا لابه چاپلوسی و خوشی و خوشامد—
لاشه — معروف یعنی لاغر و ضعیف—
لاخشه — شتاج—
لاغنه — گیاهی ست که هندوی راتهی گویند کذا فی زفانگویا—
لاله — هر گل خودروی را نامند فاما چون لاله تنها واقع شده باشد لاله لعل مراد بود که میانهٔ وی مقداری سیاهی ست و آن سیاهی را بسویدای دل نسبت کرده اند و آنرا لاله نعمان نیز گویند و چون موصوف واقع شود مثل لاله کبود و سبز آن رنگ عام لاله دیگر مراد بود و لاله ها بهفت رنگ اند لاله کوهی و لاله صحرا و لاله شقائق و لاله دورویی و لاله سوز و لاله دلسوخته و لاله نعمانی لاله خطائی هم مستعمل
لانه — کاهل و بیکاره و آنچه در وی شهد می باشد و آنرا زنبورخانه نیز گویند—

لخلخهٔ ماهی عنبری - بالفتح دوم لام مهمله و خاء معجمه یعنی ساعات شب و معنی لخلخه معجون خوشبوی که بدست گیرند کذا فی المؤید -

لختی - بالفتح قدری یعنی ازکل بوی

لعل پیازی - با بای فارسی نوعی از لعل که رنگ او با سپیدی و سرخی آمیخته باشد -

لعل قبائی - کنایت ازعکبست -

لوح خاموشی - یعنی خاموشی باستعاره آنرا لوح می خوانند -

لوری - بالضم باد خورده و جماعتی که تبارشان جدا گویند و بواو فارسی طائفه اند که کمانچه زنند و حجامت نیز کنند و اکثر از ایشان سیاه چرده باشند -

لولی - با واو فارسی سرود گوی و رقاص ایشان و گدای کوچه گرد و بمعنی ظریف و نازک نیز آید معنی اخیر از شرفنامه است

لهنه جان گزای - یعنی آن سنگ که موج گاه دریای اعظم است و آب آن دریا چه سیاهست و آفتاب جهدکران غروب می کند هر که آن را ببیند از شادی چندان بخندد که بمیرد کذا فی شرفنامه و لسان الشعرا -

لیبی - مصطلحات بازی کردن کذا فی فانگو

کتاب المیم

المیم [illegible] اعلی یعنی شراب صاف امیم ساکن و [illegible]

باب الالف
فصل فی العربی

ما - آب -

ماء السماء - لقب مردی و زنی -

ماجرا - سرگذشت

ماوا - جای بازگشت -

متبنا - بضم یکم و فتح دوم و سوم و چهارم مشدد و بالف مقصوره نیز خوانده -

متکا - تکیه گاه -

متوضا - آب خانه -

مجرا - بالفتح جای روان شدن و جای جریان و بالضم روان کرده شده و رانده شده

محابا - بالضم مهر و محبت که در دل می افتد و نیز مختصر محابات است و معنی آن فروختن کالای نو باندک بهاست بتراضی و توافق جانبین -

مدارا - مصالحه و آهستگی و قول اصل این مدارات است و معنی او با یکدیگر پوشیدن عداوت و نرمی کردن است -

مطرا - ترتیب کرده شده و نیز نام حلوائی است

مرا - بالکسر ستیزه و در شرفنامه هست با کسی بسری و مرتبه پهلو زدن -

مسیحا - عیسی علیه السلام

مطرا - تازه و آشکارا

معلم اسما - آدم علیه السلام -

ملا - صحرا -

مغرب ـ بالفتح جای فرو شدن آفتاب و بالضم نام کتابی در لغت ـ

مکاتب ـ بالفتح جمع مکتب بالفتح چهارم آن بنده که خود را بخرد از خواجه خویشتن

مکتب ـ بالفتح دبیرستان و بضم یکم و کسر سوم جای نصب و صدر و در استعمال بجای مسند هم آمده است و بکسر یکم و فتح سوم رگ بازیار اهنین ـ

منکب ـ بالفتح یکم و کسر سوم دوش آدمی و هر جانور و ناحیه زمین و جای بلندی و بازی که فرستاد و من الجبال کل ناحیة منها منکب و المنکبان سر دو بازوی و موکب آن

موکب ـ آن مرکب سوار که با امیر نشیند کذا فی التاج و در قنیه است پاره لشکر و سواران جمعی

میزاب ـ ناودان ـ

فصل فی الفارسی

ماریعقوب ـ نام مردی که صاحب سیاحت بود

ماه آب ـ مدت ماندن آفتاب برج اسد که آنرا آبان خوانند و آن از ماههای خزانی ست با دهای بی منفعت دران می وزد ـ

ماهتاب ـ پرتو ماه و نیز آنچه از شوره گندهک درست میکنند و کاغذ پیچیده در مجالس می سوزند خصوصاً درین دیار در شب برات درست میکنند روشنائی ماه می نماید ـ

ماه نخشب ـ آن ماه را گویند که ابن مقنع حکیم از کوه سیا از میان چاه بر آورده بود چون ماه فلک

فروغی آن ماه بر آمدی چنانکه چهار شهر روشن گشتی

مریخ سلاب ـ یعنی مریخ پوش ـ

ملیب ـ بالفتح با بای فارسی از راه بی راه مرو وار راستی یکبار می مشو ـ

ملخ آب ـ نوعی از ماهی خرد که تا دیش ارسان و بهندوی جهینگه نامند ـ

منزل نهر فیب ـ یعنی دنیا ـ

مهراب ـ بروزن محراب یعنی مهر است که نام پادشاه و والی کابل باشد و معنی ترکیبی آن آفتاب رونق بود زیرا که مهر آفتاب و آب بمعنی رونق اگر گویند

باب الباء الفارسی
فصل فی الفارسی

مسپ ـ بروزن اسپ با سین مهمله یعنی نفس با سکون و این لغت پهلوی ست این سمع از شیخ فرمان و ایشان هم اسامع ست از مسافر بالا دستی کذا فی القنیه ـ

باب التاء
فصل فی العربی

مات ـ یعنی عمر و نیز در شطرنج گویند شه مات شد یعنی هیچ خانه نماند شه را ـ

مبهوت ـ حیران کرده شده مشتق من بهت الکر اذا تحیر ـ

متقلات ـ بالکسر تابه ـ

مکافات ـ بدلگی و پاداش ـ

ملکوت ـ پادشاهی و در اصطلاح صوفیان

عالم ارواح را ملکوت نامند یعنی عالم معنوی۔

موت۔ مرگ۔

موات۔ چیزی بی جان و زمین خراب که ملک کسی نبود

میتت۔ مرده۔

میقات۔ وقت و آنجا که احرام بندند۔

فصل فی الفارسی

یاست۔ [illegible] آب گویا

فی شرفنامه و در فرهنگ یاسته با سین مهمله

مع قوت [illegible] و گویند آنچه [illegible] بدان بسته شود

وانچه بر [illegible] بسته میشود و ملک روم را

یاست گویند۔

یاقوت۔ نام حلوائی که آنرا یاقوتی نیز نامند۔

فرکست۔ [illegible]

مست [illegible]۔ مشکها بالضم بیخ گیاهی است

خوشبوی که آنرا مشک نیز گویند مشک موش نامند

مشک [illegible]۔ بالضم کذا فی زفانگویا۔

مقت۔ بالضم اسیر و زبردست۔

مطربان چابکدست۔ ای مطربان چالاک

و در [illegible] ای مطربانی که در زخمه دستکاری

جنبانی کنند۔

هلفت۔ بالفتح پای افزار و هم لخت [illegible]

آهن است

هفتم [illegible]۔ یعنی حضرت رسالت صلی الله

علیه وآله وسلم۔

[illegible]۔ یعنی [illegible]۔

میوه بهشت۔ یعنی چاشنی گیر و خادم تو

سیر بهشت بهشت۔ کنایه از رضوان۔

باب الثا

فصل فی العربی

مثلث۔ سه گوشه شده و سه یک گرفته و نبیذی

و شرابی که شیره انگور پخته شده باشد چندانکه

ثلثان رفته باشد و ثلثی مانده و سه شتی یا شش

از مشک و عود و عنبر کذا فی التاج و در

شرفنامه است سیکی و سه تار رسن و در حواشی

ملتقط بقلم معنعن است سیکی یعنی سه بخشی از

شرابها معطر و آنرا سه یک نیز گویند۔

مخنث۔ معروف یعنی آنکه لواطت کنانند

و آنکه نه مرد باشد نه زن۔

معموره عمرو لیث یعنی شیراز و عمرو لیث

پادشاهی بود که شیراز آبادان کرده اوست

مغاث۔ بالفتح بیخ انار دشتی و بعضی

سنبل را گویند۔

ملث۔ بالفتح درنگ۔

ملیث۔ بالضم مردی با وفا و آهسته در کارها

مؤنث۔ مردی که در وی نرمی باشد کذا

فی التاج و نیز ضد مذکر۔

میراث۔ بالکسر معروف یعنی متروکه مرده

که زنده را رسد۔

فصل فی الفارسی

مرکز مثلث۔ و آن چهار زانو نشستن مرکز [illegible]

مسیح - درهم بی نقش و خوبی و چیزی مالیده
و آنکه زمین را مساحت کند و دستار ورست
و مردی که مجامعت بسیار کند و نیز عیسی علیه السلام
و آنکه دروغ گوید و یک چشم و یک ابرو ندارد ازینجهت
دجال کذاب را گویند که در دجال علیه اللعنة همه
علامات خواهد بود از نحوست نام او دجال شد -
مصباح - چراغ و نام کتابی -
مطرح - جای افگندن شکار یعنی دام -
مطمح - جای نظر -
مفتاح - کلید و نام کتابی در معانی -
ملح - بالکسر نمک و آب شور -
مفرح - آن دارو که مقوی دل و شادکننده
آن باشد کذا فی المؤید -
ملاح - بالضم ملیح و بالفتح والتشدید کشتیبان -
ملواح - مرغی که بر دام بندند تا مرغان دیگر بروی گرد آیند
و آن اشتر اسپ که فربه نشود و بره و بزغاله که در
مقام شیر بندند تا نزدیک آید و او را بکشند -
ملیح - بالفتح نمکین ابو الملیح چکاوک -

فصل فی الفارسی

معجزهٔ مسیح - اموات بدعا زنده و نزول
مائده از آسمان -
ملجای نوح - کوه جودی -

باب الخاء

فصل فی العربی

مخ - بالضم مغز و مخ کل شی خالص و خیره
کذا فی التاج و در شرح نصاب است مخ گیاهیست
سنگین که بر سر اسپان کش کنند تا نرم شوند -
و بالفتح زنبور و در لسان الشعرا مهر و معنی بالضم
تصحیح کرده است و بدین هر دو معنی این لفظ
فارسی است -
مریخ - بالکسر نام ستاره نحس در آسمان پنجم -
مسخ - معروف و آن در امم سابق بود که چون
کسی نافرمانی کردی خدای تعالی او را در صورت دیگر گردانیدی
چنانچه شکار کردند بدان شومیت ایشان همه بصورت بوزینه
شدند و قوم مسخ از سه روز بیش نزیند -
مسلوخ - معروف -
مطبخ - جای دیگ پختن -
مطبوخ - پخته شده -
ملخ - جراده -
منفخ - دمه آهنگران -

فصل فی الفارسی

مالخ - سیم ناسره و هر چه ناسره باشد و مردم منافق -
مار شکم سوراخ - بالمیم موقوف کنایه از نای که
هفت سوراخست که استادان نای نوازند -
معجر زرنیخ - گلهای زرد و اوراق زرد
خزانی و شعاع صبح -
ملاخ - نام مقامی است -
ملخج - بکسر کم و فتح سوم سنگ فلاخن -
مناخ - نام مقامی است و قیل مناخ بر وزن و معنی
فراخ است که گشاده باشد و بمعنی تنگ هم آمده -

باب الدال
فصل فی العربی

مادرد — بر وزن نادر و دهگلاب در اصل مادر الورد بود بکثرت استعمال لام تعریف حذف شد با و دیگر
مارد — بکسر سوم یاغی و سرکش و دیو سرکش شده
متربصد — ای منتظر
مجاهد — غازی
مجید — بزرگوار و نیکوکار
مجدود — نیک بخت و نیز [illegible]
مجرد — بالضم تنها و آنکه اسباب دنیاوی هیچ ندارد
محسود — حسد کرده شده
محمود — ستوده و نام حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم و نام شتری
مد — بالضم سیر و ثلث باشد و آن ربع صاع بود وکذا فی القنیه و در تاج ست امداد رطل وثلث و عند الحجاز رطلان عند العراق المد مکیال معلوم و هو ربع الصاع
مدد — معروف یعنی اعانت
مداد — بالکسر سیاهی و هرچه بدان چیزی را مدد کنند چون روغن چراغ را
مدید — دراز و بالکسر نام بحری از شعر که تقطیع آن فاعلاتن دو بار آید
مراد — بالضم خواسته شده و نیز قبیله از یمن و بالفتح گردن که آنرا عنق نیز نامند
مرتد — از دین برگشته

مردود — ازکرده شده
مرد — بالفتح میوه اراک و فارسیان بمعنی رجل استعمال کرده اند
مرصد — بالفتح جای دیدبان و بالکسر راه فراخ
مرصاد — بالکسر مثله یعنی اخیر
مرقد — خوابگاه
مرید — بالضم معروف و قیل المرید بین یدی الشیخ کالمیت بین یدی الغسال یعنی مرید را هیچ اختیاری نباشد و بالفتح دیو ستنبه و تند باد و درست سجاده
مسجد — مرکب یعنی جای عبادت
مسعود — نیک بخت کرده شده و نام شاعری
مسند — بالفتح بالش بزرگ و زمانه پیشواند و حرامزاده
مشعبد — بضم یکم و فتح دوم و کسر چهارم بازیگر و در قنیه بذال معجمه مرقوم است
مشهد — معروف و جای گرد آمدن مردمان
مصعد — بالفتح جای برآمدن و بلندی
مطرود — بالضم [illegible]
معاد — بالفتح جای بازگشتن
معبد — بالفتح جای پرستش
معتمد — آنکه بر وی اعتمادی دارند و نیز نام خلیفه
معدود — شمرده شده
معد — ساخته و مهیا
مفرد — بالضم و فتح سوم تنها و بکسر سوم آنکه [illegible]

کسند بی عجر۔
ممجید۔ بازگردانیده و نام باری تعالی۔
مفقود۔ گم کرده شده۔
مفید۔ بالضم فائده دهنده۔
مقعد۔ بالفتح جای نشستن۔
مقلد۔ گیرنده قول دیگری بی دلیل۔
مقلد۔ کلیدها۔
ممهد۔ خانه ساده۔
من بعد۔ ازین پس۔
من یزید۔ استعمال این کلام در کالا فروختنی بسیار شده چون نفیس و پیش بها بود گم دست به دست در طلب آن همه کس باشند و معنی آنست هر که زیاده کند بهای بستاند بلکه زیاده قیمت بها فیمر کنایت از بازار گشته۔
منجمد۔ بسته و بسته کرده شده۔
موجد۔ پیدا کننده۔
مورد۔ بالفتح نام درختی ست و در زفانگویا است که هندش مورد گویند و در طب خالق الاشیا که مورد و مورین و در تاج ست مورد آسپغول۔
موعد۔ جای وعده۔
موعود۔ وعده کرده شده۔
مولد۔ وقت زاد و جای زادن۔
موید۔ بالضم با سوم مشدد و مکسور قوت دهنده و با سوم مشدد مفتوح قوت داده شده۔
مهد۔ گهواره۔
مهند۔ تیغ هندی۔
میعاد۔ وقت وعده و جایگاه وعده زننده
میلاد۔ وقت زادن۔

فصل فی الفارسی

بار اسپند۔ بیست و نهم روز از ماه پاکیان بر درگنبد یعنی از غایت بخل پاکیان را بدر کنند
بانید۔ بوزن بالید یعنی بانید۔
بانداید۔ بانداز الفتح نون ال الفتی ست در باندید آیا چنانچه خواجه عطار راست شعر صد هزاران فلک حیران بمانند اندرین ره زار و گریان بانده اند چون به دوزخ سنگی تیغ آمدند آنها شان جمله درده مانده اند۔
باد آفرید۔ سر ایرج که بعد کشتن ایرج معلوم شده که حمل دارد آخر دختر آورد که پسران منوچهر شاه بود و آن دختر تور زنا هم داشت۔
جمر اسپ جمشید۔ آفتاب و آتش و جام جهان نمای و جمجمه احمد۔ الف احمد۔
جنبید۔ بالفتح جنبید۔
مار۔ بالفتح روز ششم از ماه کذا فی زفانگویا مراد بر مار ضحاک کشید یعنی مراد رسالک زاولانه دراورد و زاولانه نوعی از بندها آهنین که در پای مردم کسبه نهند۔
هرداد۔ بالضم مدت ماندن آفتاب برج که فارسیان هرداد ماه نامند و هشتم روز از ماه معنی اخیر از زفانگویاست۔

مرغ کار زار فروزد - یعنی پروانه -
مرد از یاد - یعنی فراموش مباد -
مرورود - با واو اول موقوف و واو ثانی فارسی نام مقامی ست -
مرود - بالضم با واو فارسی نام میوه ایست که آنرا امرود نیز گویند -
مزد - بالضم اجرت کار -
مستمند - بالکسر یعنی کسی که پای بند کسی شود که بدان سبب جائی نتواند رفت -
مستمند - بالضم حاجتمند و غمگین
مشتی زباد - یعنی گروه مخالفان -
مشک را کافور کرد - یعنی موی سیاه سفید گرد
مشک بید - بالضم کاف موقوف با جیم فارسی نمود -
مصحف مجید - ای مجید -
مغز را بپرد - یعنی سر را خالی کرد -
مگذر مرادرد - بفتحتین با دوم فارسی است که از رفتن همی ترسد -
ملک را فربه کند - ای قوت دهد و نیز
ملایک پی اند - یعنی مبارک قدم اند -
مند - بالفتح بوزن قند یعنی صاحب خداوند باشد و نیز استعمال این در آخر کلمات آید چنانچه دولتمند یعنی صاحب دولت و ارجمند یعنی صاحب نصیب خداوند قدرت و قسمت و حاجتمند و دانشمند و درومند هم ازین قبیل ست

و نام نوعی از جنس عنبر هم هست آن سیاه و سنگین و گران میباشد -
موبد - بضم کیم و فتح سوم دانشمند مغان و حاکم آفتاب پرستان و دیره دار و بمعنی اخیر از زنا نگویند مستلاریست -
مهد - مرقد و جای بودن را گویند کذا فی فرهنگ مختر نواس -
میدان بسر آید - یعنی عمر سپری شود یا قیامت قایم گردد -
میزد - بایا فارسی بفتحتین مهمانخانه مجلس خانه و مهمانی و عشرتگاه و در فردوسی ست بمعنی مهمانی -
می سپرد - پس میرود -
میلاد - نام شهری که کیدراعی هند در آن دار الملک داشت و نیز نام پهلوان ایرانی که چون کیکاوس بمازندران رفته آنرا بدو سپرده و گرگین پسر او بود -
میمند - بفتح هر دو میم تا نام مقامی که حسن میمندی منسوب بدو ست و این مصرع از بندگی شیخ المشایخ میان عبد الغنی ست کذا فی القنیه -
می نیارد - ای نمیتواند -

باب الذال المعجمه
فصل فی العربی

مشعبد - بازیگر کذا فی القنیه -
معاذ - بالفتح جای پناه گرفتن و معاذ الله معناه اعوذ بالله -

مشاف - همان مشاش یعنی جای فرارو کذا فی التاج
و روشنه است بالتشدید کذاب -
مشفشف - جای شناور و مخرج -
مویه - بالضم جا کرمغان کذا فی التاج -

فصل فی الفارسی

نار - بالفتح صاحب خداوند و استعمال [illegible]

باب الراء

فصل فی العربی

ماهر - استاد در کار خویش -
مباشر - بادبان نوخاسته که قصد کشتی کنند کذا فی التاج و نیز کننده کار و اصل استعمال این در جماع کردن است -
متباهر - بلند سخن -
متجور - مصدر [illegible] که بضرب مثل حاصل آید در اضرب کرده چهار شد این چهار را مجذور گویند بال هم -
مجمر - بالکسر انگشت دان و آنچه بر آتش افگنند کذا فی التاج و در استعمال یعنی عود [illegible]
متکبر - انبار وار -
مستشعر - جای گرد آمدن -
محضر - جای حاضر آمدن -
محور - بالکسر قطب یعنی آن چوب که چرخ بر وی گردد و [illegible] و خط محور خطی است و [illegible] از [illegible]
[illegible] - نام میوه ایست که هندش [illegible]

مخمور - خمر زده -
مخمر - پخته شده و سرشته -
مدر - بفتحتین کلوخ -
مدبر - بضم یکم و فتح دوم و بکسر ثالث مشدد تدبیر کننده و بفتح سوم نیز از او کرده پس مرگ و بالضم با سوم مکسور مخفف بدبخت ضد مقبل -
مذکر - ضد مؤنث یعنی نرینه -
مر - بالفتح والتشدید گذشتن -
مرمر - بفتح اول و سوم سنگ رخام کذا فی التاج و آن سنگی است سپید و ام بدان هم چنین مرمر می نماید که گویا پای در آن خواهد گزید
مزعفر - بضم یکم و فتح دوم به زعفران پخته -
مزمار - بالکسر نای کذا فی التاج و در زبان گویا یعنی درنده گاوان و نیز آواز ساز مطربان -
مزور - آشامی که مریض را دهند چنانچه در این ولایت از برنج و ماش آشام میسازند و در خراسان از شکر و بادیان دهند مزور نیز گویند -
مزمر - بکسر یکم و فتح سوم بربط -
مستظهر - طالب ظهور کننده و قوت یابنده یعنی یاور نیز آمده -
مسطر - بالکسر معروف یعنی چیزی که بدان سطر راست شود -
مسمار - بالکسر میخ آهنی -
مشیر - بالضم خداوند مشورت و شارت کننده
مصر - بالکسر نام شهری معروف الکنون هر شهر را

محبوس - بند کرده شده و در تاج ست المحبوس آنکه پدر و مادرش پرستار بوده باشند -

مجس - بالکسر نیزه مدامس جمع -

مشمس - آفتاب پرست -

مغنطیس - مقناطیس کذا فی التاج و در قنیه مغناطیس ست بالکسر یا فتحین معجمه مصحح ست بمعنے سنگ آهن ربا -

مهراس - بالکسر کذا فی الصراح و در شرفنامه مهراس بالکسر سنگ میان کاواک که در و چیزی کنند و استر سخت و نام پدر الیاس پیغمبر علیه السلام

مهندس - تقدیر کننده و نویسنده -

فصل فی الفارسی

مترس - بفتح میم و سوم چوبی که در پس در نهند تا دیگری باز نکند و آنرا در رنگ نیز گویند تا نیش شحبار بالکسر خوانند کذا فی القنیه و در زفانگویا نوشته مترس چیزیست که در حصارها می بندند در وقت جنگ -

مجس - بفتحتین آنجا که طبیب بساید -

محضر نویس - نویسنده را گویند که هر روز حاضران درگاه ملوک را می نویسند تا از بیم آن همه حاضر شوند و قباله نویس را نیز گویند -

مرس - بالفتح نام مغی ست کذا فی شرفنامه و در طب حقائق الاشیا مذکورست که نام میوه ترش هندش شهل نامند -

مس - بالضم پامی بند یعنی زنجیر که کسی از

نتوانند رفت و قیل بالفتح -

منقرلس - بنای بلند بود که با نردبان بران بر روند و در زفانگویاست بنای بود را آهو پی و گویند نردبان پایه و پست بلند و غیر کلامی ست اقول از محل استعمال معلوم میشود که منقرلس سنگ بزرگ باشد -

منغطیس و مقنطیس - کالمغناطیس بالکسر سنگی ست که آهن بخود جذب کند بهندش چمک گویند و در قنیه مغناطیس نیز آمده است با فتحین معجمه و در عجائب البلدان مندرج ست که معدن وی در قعر دریاست و اگر آنرا آب سیر و لعاب دهن آلوده کنند ازند جذب نکند -

منشور نویس - نویسنده منشور یعنی [illegible] و فرمان نویس -

باب الشین

فصل فی العربی

ماش - خمار خانه و منه قولهم الماش خیر من لاش ای ما و لاشی محقق لا زید و [illegible] جمع ماش کذا فی التاج و درین قول دلیل ست برین که [illegible] جمع تکسیر کلمه درست ست و در قنیه غلهٔ ایست معروف و نیز ابوبرآهنین که بهندش [illegible] نامند و در بعضی نسخ نصاب الصبیان با ها مذکور ست و در بعضی بغیر ها و درین محل تامل ست -

ماهوش - ماه وش فاما فارسیان بواو استعمال کرده اند -

مرزنجوش — مرزنگوش —
مرعش — کبوتری که در هوا پرشد و کذا فی التاج
و در شرفنامه با غین معجمه نام قسمی است منسوب
بکبوتران و در قنیه است مرعش بکسر میم و فتح سوم
مهمله نام مقامی بحد روم —
مشاش — بالضم سر استخوان نرم خائیدنی
مشمش — زردآلو —
مشوش — تشویش دهنده و بفتح واو نام
حلوائی ست —
معاش — جای عیش و کل شئ یعاش به و معاش
منقوش — آمیخته و تکدر و تیره —
مفرش — جامه خواب و جامه خواب دادن
مقارش — جمع و کریم المقارش آنکه با زبان هزل
تشنیع کند —
مالک العرش — بکسر دوم یعنی خدای تعالی —
منقش — نگاشته —

فصل فی الفارسی

مادر آتش — ای مادر گریه و سوز —
ماه کش — جان ماه کاشغر —
مجمر نقره‌پوش — دنیا —
مرد احمد باش — ای شایسته خدمت و
متابعت محمد علیه السلام باش —
مرزنگوش — بالفتح با کاف فارسی ریحانی است
منسوب بخط قرمیش مرزنجوش بود و کذا فی شرفنامه
و در زفانگویا است که گل او کبود و معطر است

هندیش موسیقی نامند و در طب حقائق الاشیاء
مذکور است که هندیش مرد را نامند —
منش — بفتح میم و کسر دوم طبع باشد و همت
مهجوش — بالفتح خوش شدن —
میخوش — با واو فارسی یعنی مشوش —
مهوش — یعنی همچو ماه —
مهرکش — ای معرفت دو...
می قتال وش — یعنی شراب روشن و
بی کدورت کذا فی المؤید —
می با نشاط از سر کش — ای پیاله پر کن بخورد
میرآش — یعنی آنکه با کشش زبا کمان
مردم را با کش خوردن طلبد —
می شعرفی فش — ای می سرخ فام —

باب الصاد
فصل فی العربی

ناحص — ماه که تبادر شیص هم خوانند خواجه سلمان
شیرازی در شعر صاد بمعنی ناحص استعمال کرده است
کذا فی القنیه بدانکه در لغت تاج تحقیق نشد
که عربی است یا فارسی لیکن در فارسی صاد
نادر و شاذ می آید والنادر کالمعدوم —
محیص — بالکسر گریز —
مصوص — بر وزن مفعول مرغ با سرکه پرورده
کذا فی القنیه و الشرفنامه و در تاج بمعنی کباب
بریان در سرکه است —
منقص — بضم میم و فتح دوم صاد مشدد یعنی ناقص

کشیده باشد—

مخیط — سوزن—

مشط — بالفتح شانه کردن موی و بالضم شانه که موی کنند و استخوان شانه تن و استخوانهای پشت و نام گیاهی ست—

باب الظاء

فصل فی العربی

مسقوط — بضم میم و فتح تا [illegible]

مسقط — بالفتح بسیار افکننده—

مخلوط — بهم شده و با هم آمیخته—

محفوظ — نگاه داشته شده و فی التاج المحفوظ با دولت—

محافظ — نگاهبان—

مشقط — بفتحتین نهار و چوب دست آهنین

مغالظ — بالکسر دشمنی و بدی کردن—

مغلظ — بالفتح مع التشدید آثار درشتی و گرانی

مغتاظ — خشم گیرنده—

ملظظ — بالکسر مبالغه کننده—

ملفوظ — بزبان در آورده شده—

موعوظ — پند داده—

باب العین

فصل فی العربی

مالع — کوه بلند و شراب تنک سرخ و تیز و تنک کذا فی التاج—

مانع — بازدارنده—

مائع — سائل و چیزها روان و سخت آمده—

متبدع — بدعت کننده—

مبیع — بالفتح کالای فروختنی—

متاع — عامه و کل شی تمتع به و منتفع به و مبلغ

متمتع — تمتع گیرنده بحجری و بعمره یا بقربان یا بروزه از احرام بیرون آید—

مجتمع — [illegible] و آنچه جمع شده

مربع — چهارسو یعنی چهارگوشه و نام منزلی از وقف اعداد و نام چله و جایی که بهار آنجا گذرانند

مرتع — چراگاه—

مرتفع — بلند—

مرصع — بالضم بالتشدید سوم آنچه در و جواهر آگنده باشد و نیز کلامی که کلمات قرینه دوم موافق اول باشد در وزن و سجع—

مرفوع — ضم داده شده و برداشته شده—

مرقع — بر وزن مشفع ژنده خرقه—

مشعشع — شراب با آب آمیخته—

مضارع — مشابه و نام بحری از عروض که آنرا مستقبل هم گویند—

مطلع — بکسر لام موضع طلوع و بفتح مصدر است کذا فی التاج و نیز مصراع اول شعر غزل را مطلع گویند و بالضم با تشدید دوم بر آینده بمعنی بیننده و آگاه

مطیع — فرمانبردار—

مقانع و مقنع — کلاهها آنکه زنان که بدان سر و روی پوشند—

مقنع — بالضم بالتشدید سوم نام مردیست که کیسروی حکیم بود و او را با برمقنع خواندندی که و او بحکمت از میان چاه که ماه بر آورده بود چو ماه فلک فرو رفتی آن ماه بر آمدی چنانکه چهار ماه شهر روشن شدی کذا فی شرح قصاید و فی التاج المقنع خود پوشنده—

ملمع — بالضم بالتشدید سوم چیزی که آلوده و نیز شعر که یک مصراع او عربی و یک فارسی بود و جامه که از هر گونه پیکاله بر او وصل کرده باشند

منبع — بفتح میم و سوم جای بیرون آمدن چشمه—

منقطع — بالضم سر بریده شده—

ممنع — بازدارنده و عزیز—

مولع — حریص—

فصل فی الفارسی

ماده طبع ای مفعول—

مشک افشان انتفاع — یعنی آنکه مهمی در آن خوش باشد—

باب الغین

فصل فی العربی

مبلغ — جای رسیدن و در فارسی بمعنی مال استعمال کنند—

فصل فی الفارسی

مادر باغ — یعنی زمین و یا چمن باغ—

ماغ — پرنده ایست آبی سیه فام—

مرغ - بالفتح سبزه و رستنی و نباتات و مرغزار
مرکب ازین ست و نیز نام شهریست از هندوستان
زمین و بالضم معروف و بمعنی آفتاب نیز آمده
مغ - بالفتح کو و شرف کذا فی وفانگویا و بالضم
آتش پرست مجوس خواد شراب فروش ایشان
خود را امت حضرت ابراهیم علیه السلام گویند ایشان را
گبر نیز گویند -
مغشور نوبسیان بالضم - جماعتی طایران که
فرمان نوبسیان تصور کرده است -
میغ - بایای فارسی ابر -

باب الفا
فصل فی العربی

مالوف - الفت گرفته شده -
متلهف - اریان خوار یعنی حسرت کننده -
مجوف - میانه خالی -
محذوف اسپ و نبال بریده کذا فی التاج
و نحویان محذوف کلام متروک را گویند -
محلوف - سوگند داده -
مخلف - بضم یکم و کسر سوم کیو تیجه کذا فی
شرفنامه -
مشرف - بالضم نویسنده که بالای ناظر
گماشته شود که در دیه و پرگنه بران تفحص حاصل
دیوان پس تعیین کرده شود و باسوم مشدد
مفتوح نشر نیز داده شده -
مصاف - بالفتح جمع مصف یعنی جایها

صف و بالضم بایکدیگر صف کشیدن کذا فی شرفنامه
مصحف بالضم معروف یعنی قرآن و باسوم
مشدد و تصحیف کرده شده -
مطاف - بالفتح طواف گاه -
معرف شناسانیده و آنکه در مجالس و ما نزا
بجائی نشاند
معروف شناخته شده -
معلف بالکسر کبی کذا فی شرفنامه و فی التاج
المعلف آخور است -
مکتوف پس پشت بسته کذا فی القنیه
مکفوف نابینا و پیچیده کرده شده و بمعنی
نام تعلیلی ست در عروض -
مکلف بالضم باسوم مشدد و مفتوح رنج رسانیده شده
و در شرع عاقل بالغ را مکلف گویند -
ملهوف - فریاد خواه -
منصف بالضم انصاف کننده و فی التاج
المنصف داد دهنده -
موقف بالفتح باسوم مکسور جای ایستادن
و عرفات و شمارگاه -
موقوف بالفتح حبس کرده شده و نیز
وقف کرده شده -

فصل فی الفارسی

ناطم ناف - بامیم موقوف دایه شیر کذا
فی وفانگویا -
مسوح باف - یعنی جابک و در قنیه

باجیم فارسی مرقوم ست۔

باب القاف
فصل فی العربی

محاق۔ روز آخر ماه کذا فی اللطائف و در فرهنگ جلی بیگی ست محاق گرفتن ماه را گویند
محلق۔ بالضم بالام مشدد استرده کذا فی اللطائف و نیز مویست در عرب محلوق سترده شده۔
مرق۔ شوربا و فی التاج المرق خوردنی۔
مخراق۔ مشله کذا فی التاج و نیز بمعنی کام و زبان یعنی جای چشیدن۔
مراهق۔ بکسر ها کودک که نزدیک بلوغ رسیده باشد
مرفق۔ بکسر میم و فتح سوم آرنج و منفعت
مرق۔ بالفتح بنده۔
مروق۔ شراب پالوده۔
مزیق۔ معروف یعنی سخت بی دیانت
مزراق۔ بالکسر و تقدیم المعجمة علی المهملة نیزه
مشتاق۔ مردی که بهر چیزی که آرزو برد۔
مشرق۔ جای بر آمدن آفتاب۔
مصداق۔ بالکسر سخن راستی و مصداق الشی بالصدقه۔
مصفق۔ شراب با آب آمیخته۔
مضیق۔ بالضم تنگ و بالفتح مع سکون الیا جای تنگ۔
مطراق۔ بالکسر تازیانه۔
مطلق۔ ضد مقید۔

مغلاق۔ بضم میم و کسر سوم آنکه شعر نیکو نگوید کذا فی التاج و بفتح سوم شعر مشکل که اغلاق و ارد و نیز در بسته۔
منافق۔ آنکه در دل دگر و زبان دگر باشد۔
منجنیق۔ معروف۔
منطق۔ بالکسر کمربند و بالفتح گفتار و زبان
موق۔ پیش بند موزه۔
موثق۔ بالفتح عهد و اقراری۔
موثوق۔ اعتماد کرده شده۔
میثاق۔ آن روز که خدای تعالی از بندگان وثوق و عهد گرفته باشد قال الوثیق ثقة و میثاقا و تمته و الوثیق المحکم و وثق بکسر صار وثیقا و اخذه بالوثیقة فی امره ای بالثقة کثرت وثق وارثها وثیقة کثرة العهد المیثاق و الموثق کمجلس العهد

فصل فی الفارسی

پاک صدق یعنی امیر المومنین عثمان رضی الله عنه
مختار حق۔ حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم
منجوق۔ بالفتح آنچه از زر و سیم و جز آن بالای سر علم و چتر نهند کذا فی شرفنامه و در قنیه است آنکه او را منجوک میگویند و آن خاصه پادشاهان ست
منهیان سبع طباق۔ سیارات هفت فلک
میم مطوق۔ کنایت از دو کس است۔

باب الکاف
فصل فی العربی

مالک۔ پادشاه و نام خدای تعالی و نام خازن دوزخ

مبارک - میمون و برکت کرده شده و کبوتر

محک - بالکسر خراش و نیز آزمایش زر و

مخزن ست محک سنگیست که بر آن امتحان

عیار زر کنند.

مداک - آن سنگ که بر وی عطر سایند کذا

فی التاج و در قنیه است مداک سنگ صلایه -

مدرک - رسیده کذا فی التاج و نیز دریابنده.

مسک - مشک.

مسواک - معروف یعنی چیزی که دندانها بدان پاک کنند

ملوک - پادشاهان.

ملک - بالکسر معروف و بالضم پادشاهی و

ولایت و بفتح میم و کسر لام پادشاه.

ملیک - مثله.

ممسک - بازدارنده و بخیل.

مملوک - بندهٔ زرخریده.

[illegible] - [illegible] و معنی ترکیبی [illegible]

[illegible] - [illegible] خشکاو و قریا گیاه.

فصل الکاف الفارسی

ماک - [illegible] نام که معنی آن ما درست.

مانورک مانورک - پرنده ایست کوچک تیز پر

و آنرا مرغ [illegible] نیز گویند و بتازیش قبره نامند

و در اجبال [illegible] ترجمهٔ قبره مانورک [illegible]

مازک - [illegible].

مثلث خاک - برج ثور و سنبله و جدی.

مجاوران خاک و مجمیان فلک - سیارات سبعه.

محرک - بفتحتین سخره و بیگار و در لسان الشعرا

با کاف فارسی صحیح است.

مدبران فلک - سیارات سبعه.

مردانیک - نام نوائی و لحنی.

مرزبانک - بضم میم و کسر و دوم مرکب باشد

مانک - نام داروئیست آنرا خوب کلان نیز گویند

مزدک - بالضم نام مردی که در غایت فصاحت

و کیاست بود و در عهد قباد مذهب اباحت

بنیاد نهاد چون نوبت ملک به نوشیروان رسید

مزدک را با هشتاد هزار مرد که متابع او بودند بکشت

مشبک - رخنه دار مانند دام کذا فی المؤید.

مشتی خاک - ای گروهی آدمیان خاک.

مشکک - بالضم بیخ گیاهیست که هندش

[illegible] نامند.

مسلک - بالضم جانوریست مانند کبک.

مسکینک - بالضم نام حلوائیست.

مغاک - بالضم و الفتح غاری که عمیق باشد.

ناک - ژوبین و دام [illegible].

منجنیک - بالفتح فلاخن بزرگ بتازیش

منجنیق خوانند.

منجک - بفتح میم و [illegible] آنچه با دیگران پیمان

سنگ از طاس و قلم و دوات و امثال آن

بچهانند و قیل با کاف فارسی.

منشی فلک - عطارد.

مشفرک - بفتح میم گیاهیست که آنرا [illegible] سانند

مهرهٔ خاک - زمین -
مهرهای فلک - ستارگان -
مهندس فلک - زحل -
میدان خاک - زمین -
میزک - بیاء فارسی و زاء معجمه بمعنی کلاه کذا فی زفانگویا
مینک - بالکسر گیاه ماه ب -
مینوی خاک - یعنی گور -

فصل فی الفارسی

ماناک - بوزن بانک ماه و در زفانگویا بمعنی آفتاب -
مجاچیک - بالفتح باده متجانس فارسی آلتی ست که سقریان از چرم سازند برای خود یعنی ذکری باشد از چرم که سقریان بکار برند و سقریان زنانی اند که با یکدیگر مساحقه کنند جمع سقری ست و آن فعل شنیع ست کذا فی زفانگویا -
مجک - همان مجبک -
مرنگ - بفتحتین دندانهٔ کلید و تیره قفل و قلب مرنگ چیزی گران سنگ را گویند که از پس در تخته نهند ش -
مرداسنگ - بالضم باراء موقوف نوعی از سنگ که تواز تواز و علحده میشود چنانچه از زریج و آنرا در مرهم اندازند هندش کهریا سنه -
مرداسناک - مثله -
مرورنگیب - بالضم با دال موقوف ... فارسی

آنچه از مال و اسباب بعد مردن کسی بماند و بوارث رسد بتازیش میراث خوانند و در زفانگویاست و نیز کنایت از سست و فرومایه کنند که بکار نیاید
مشتاسنگ - بالضم سنگ فلاخن -
مشتنگ - بالفتح و قیل بالضم بفتح سوم دزد و راهزن -
مشنگ - بالضم غله ایست در برنگ سبز هندش ماش نامند و در زفانگویا -
مشکانگ - نام غله ایست که هندش کهاری سیند ملکنگ یعنی شراب بسیار بسیار -
منجاب - همان منجک -
منگ - بالفتح قمار و قمارخانه و اندام شکستن و دزد و راهزن و قمارباز و در زفانگویاست منگ شکل منگ بیمار نیز گویند و بالضم غله ایست معروف

باب اللام
فصل فی العربی

مال - معروف الاموال گوسپند مال را که میگویند چیزی ست که طبع بسوی آن مایل شود و در اصطلاح محاسبان مال محدود را گویند -
مثل - مانند -
مثال - معروف یعنی فرمان و مانند چیزی کذا فی التاج و در قنیه هست مثال بالکسر چیزی از شمع نزدیک مشایخ مثال غیبه است نزدیک اهل شرع غیر صحیح ست و میان مثل و مثال بعضی فرق کرده اند یعنی در مثال بنوسنگی

مشابهت ثابت نشود اما در مثال شبه تام می باشد
زیرا که کثرت حروف دلالت بر کثرت معنی دارد
و قیل علی العکس و عالم مثال بالا از
عالم شهادت و فرود تر از عالم ارواح عالم شهادت
سایهٔ عالم مثال است و عالم مثال سایهٔ عالم
ارواح است و آنچه درین عالم است آن همه در
عالم مثال است و آنرا عالم نفوس نیز گویند و در
چیزی که دیده نشود آنرا صور عالم مثالی میگویند
مثقال - هم سنگ چیزی کذا فی التاج و در شرح
مثقال بالکسر چهار ماشه و نیم [illegible]
مثقال بیست قیراط را گویند و قیراط یک حبه و چهار
خمس حبه باشد و حبه یک ماه باشد زیرا چه
هشت حبه ایک ماشه نامند
مثل - بفتح هر دو ضم پناه و جای پناه
مثول - بر پای ایستادن و بر زمین چسپیدن
و از موضع خود غیبت شدن
مجال - بالفتح جای جولان کردن
مجدل - بالکسر کوشک
مجعول - گردانیده شده
مجل - بالفتح آبله و آبله بر آوردن دست از کار
مجمل - فراهم آورده شده
مجول - سینه بند زنان
محل - بالفتح آنجا که فرود آیند
محال - بالضم سخن ناراست
محتال - بالضم حیله گر

محصول - حاصل کذا فی التاج
محفل - انجمن
محمل - بالفتح معروف کذا فی التاج و در
شرح نصاب است بفتح یکم و کسر سوم کجاوه
مدخل بضم اول و کسر سوم در آرنده یعنی مدخل
و بفتح یکم و سوم جای در آمدن کذا فی التاج
و در شرح نصاب است دو کتاب است در نحو هم
یکی مفصل و دوم شرح
مرجل - بکسر یکم و فتح سوم دیگ رویین
مرسل - بالضم نبی که صاحب کتاب باشد و
حدیث مرسل آن گویند که منقطع الاسناد باشد
مسائل جمع مسیل و مساله که آنرا مسئله نیز گویند
و نیز سلسله کرده شده و سلسله زنجیر را گویند
هم بدین است جعد مسلسل بالضم
مسلسل بفتح دوم و چهارم نام خطی است و
نیز عبارتی است که در آن گرفتگی زبان نباشد
گویند کلامی مسلسل است
مسیل - راه گذر آب هر جا که باشد
مشاغل بالفتح جمع مشغله
معتدل بضم یکم و کسر سوم روز بغایت گرم
کذا فی التاج اما قیاس تقاضا کند که معتدل
هوای راست و برابر و آرمیده را گویند که نه
سخت گرم باشد و نه سخت سرد و در تاج مصادر
الاعتدال راست شدن و قیل معتدل خود کذا
فی التاج و نیز آنچه مقتضای عدل باشد گویند

معتدل — ست۔
معلول — علت گرفته۔
معمول — بضم یکم و بفتح دوم و سوم مشدد و اوّل کرده شده۔
مغزل — بکسر یکم و فتح سوم دوک۔
مغزل — بالکسر و بالضم دوک پنبه۔
مغتسل — بضم یکم و فتح چهارم آنچه از وی چیزی پاکیزه شوند و جای غسل و آنچه با آن چیزی شویند و نیز شراب۔
مغسل — بفتح یکم و سوم جای تن شستن۔
مفصل — بفتح یکم و کسر سوم بندگاه و بفتح سوم زبان کذا فی التاج۔
مقتل — بالفتح یکم و سوم جای کشتن۔
ملول — بالفتح معروف۔
مندیل — بالکسر دستار۔
منزل — بالفتح و کسر سوم جای باز گشتن و آنجا که فرود آیند و خانه آسیمه۔
منقل — بضم یکم و سوم بمعنی انگشت دان کذا فی اللطائف و در شرفنامه بضم یکم و سوم تصحیح کرده است۔
منکل — آنچه در وی جواهر نشانند لعبه را بدان آرایند۔
منوال — بالکسر طرز و طریق و از استوریت علیه فیهم علی منوال واحد کذا فی التاج و در قنیه است منوال طریق

و شوق و آواز چوبها که جا کسها با شند و در آن پیچیده وقت بافتن۔
موصل — بضم یکم و کسر سوم نام شهریست که هر که در آن مقام کند قوت را زیاده کند و نبرد گاه دارا و سکندر هم همین موصل بود۔
مهیل — ریزان [illegible]
میر نحل — با حای حطی امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه و نحل جمع نحله است و هی الدین۔
موکل — بضم یکم و فتح سوم مشدد سپرده شده و بکسر الثالث سپارنده کار بدیگری۔
میل — بالکسر مقدار یک ثلث فرسخ یعنی مقدار رسیدن گاه بینائی چشم و سرمه چوب و سنگی و فرسنگ کذا فی التاج و در شرفنامه گوید میل بالکسر تخته خاک و علامت سنگین که از بهر نشان فرسنگها بر سر راه کنند و آنرا فرسنگ آر نیز گویند که گنبدیست ستبر و نیز در میان چوگان بازی دو میل میسازند هر که گوی را در میدان آن در آرد گویند که فال گیرد و فیروز برد و نیز سواران اسپان را که میدوانند در میان هر دو میل هر که اول بگذراند و آخر هر دو میل بفتحتین در اصل صفت خمیده شده۔

فصل فی الفارسی

مالامال — نیک پر۔
مالول — گلو بنده یعنی غلام بزرگ مرتبه و شیرازیان کلاه بزرگ را گویند۔
محض عدل — یعنی امیر المومنین عمر رض

مخالف مال - مالندهٔ مخالفان ای قاهر اعدا باضافت تا هم -
مرغ دل - یعنی عقل و نیز جان دل -
مرغول - با واو فارسی موی پیچیده و نشاط و معنی اخیر از زفانگویاست -
مغل - بفتح اول بمعنی خواب و استراحت باشد -
مقرنس سنگدل - یعنی دنیا و سنگ دل سخت و درشت کذا فی المؤید -
مقل - بالضم گرز و گوپال و نیز نام درختی ست و نیز داروی ست که بهندی گگل نامند کذا فی شرفنامه و در بعضی طب مذکور ست عطری که از چهار چیز ساخته باشد عود و عنبر و اشهب و صندل را -
مقیل - بضم می یعنی شراب -
منبل - بدو قاف گویند اول نیم یعنی نیم مقتدا و آدم -
مندل - بالفتح عود تر و اما خط او که اهل عزائم کشند بهندش منڈل خوانند -
منقار گل - با کاف فارسی مذکور زبان کذا فی شرح المخزن -
مشکل - بفتح یکم و سوم فارسی موزه و درزه را نیز و دشواری و درماندگی و واقعه -
مهرگل - بکسر کاف فارسی زمین و قالب بشر -
میل بگسیل - یعنی میل و رسیل -
میوه دل - یعنی سخن و فرزند -

باب المیم
فصل فی العربی

مجرم - بضم اول و کسر سوم گناهگار -
محترم - بالضم حرمت داده شده -
محرم - بفتح یکم و سوم آنکه با وی نکاح روا نبود و یکسال و نیز چهارم آنرا گویند که از وی چیزی پوشیده نباشد محرم در اسرار هم ازین معنی میگفته اند یعنی از و راز پوشیده نیست و این لازمهٔ محارم زیرا که پیش محارم هیچ پوشیده نیست بدین که در شرع پیش ایشان شدن درست ست و بضم یکم و کسر دوم حرام کننده و بفتح سوم آنچه شده و حرام کرده شده و نیز ماه محرم که سر سال ست تاریخ هجری را -
مدام - بالضم همیشه و می -
مدغم - بالضم حرفی در حرفی درآورده شده -
مدینة السلام - کوفه را گویند که دار الملک عراق عرب ست -
مرهم - داروی نرم که بر جراحت بندند کذا فی التاج و آن ریختنی ست که دران موم و استخوان سوده و غیر آن انداخته می پزند و در زفانگویاست مرهم خسته بند یعنی چیزی که بر شکسته بندند -
مسلم - مسلمان و نام مردی -
مسام - بن موی که منفذ موی ست -
مشام - بتشدید میم جای شمیدن از فارسیان بتخفیف استعمال کرده اند -
مشموم - خوشبوی و عطر -
مظلوم - آنکه بر وی ستم رفته باشد -

معتصم — از القاب خلفاست —
معجم — عجمی کرده شده و نیز ترکیب ابجد الی آخره را معجم ازین گویند که این ترکیب با صنع اعراب نیست میگویند که این راست کلمه نام هشت پسر پادشاه بود
معدوم — نیست شده و نایافت شده —
معظم — بزرگ —
معلوم — دانسته شده و آگاهی و بمعنی خبر آید
معلم — بضم یکم و فتح سوم تخفیف نشان که اندر راه بود و بتشدید سوم مقلوع آموخته شده و بکسر سوم مشدد آموزنده —
مقام — بالفتح جای استادن و شمارگاه قیامت و جای بودن —
مقوم — بکسر یکم و فتح سوم آن چوب که یک سر او در تخته شیار باشد و سر دوم در دست گیرند در وقت شیار بهندش اگنه نامند —
ملحم — جامه ابریشمین —
ملدم — بکسر یکم و فتح سوم احمق کذا فی القنیه
مناهم — خوابها —
منجم — ستاره شناس —
منقسم — قسمت کرده شده —
منهزم — گریزنده از هیجا —
منهوم — حریص و سیرنا شده از طعام
موم — بالضم معروف یعنی عصاره شهد جمع آن میام بالکسر آید اما فارسیان با واو فارسی خوانند و در قنیه بمعنی سام ست و آن علتی ست معروف —
مواسم — بالفتح جمع موسم و نیز روزهای معین چنانچه عید و شب برات و نوروز و عاشوره و جز آن —
موسم — بفتح یکم و کسر سوم جای گرد آمدن خلق در عید و نوروز و مانند آن زیرا که موسم میگویند که هم نگاه در آن روز مردم جمع آیند و بمعنی وقت هم آید چنانچه گویند موسم بهار و موسم بهار نوروز و گرما

فصل فی الفارسی

ماهم — ماه و —
مای سیام — همان ماه کاشغر —
مبشر نیام — یعنی عیسی علیه السلام زیرا چه او گفته بود انی مبشر برسالتی من بعدی اسمه احمد
محمد افغان طفل ز کلیم — ای محمد افغان طفل زبر کلیم پیش کرده اند کذا فی الاصطلاح —
مرغ بام — همان مرغ سحر —
مرکب جم — باد —
مریخ آفتاب علم — آتش —
مرم — بفتحتین ای رمیده مشو —
مریم — بالکسر بای فارسی مختصر مریم
مسدس عالم — شش جهات —
مسند جم — باد و نیز منصب جمشید —
مشکین ختام — بضم خای معجمه شرابی که بعد از نوشیدن بوی مشک دهد و این در صفت

شراب افشره ـ

شیشهٔ جام ـ آسمان کذا فی الاصطلاح الشعرا و در شرفنامه یعنی آفتابست ـ

مغفر علم ـ یعنی استخوان کذا فی شرفنامه ـ

منقار الظلم ـ بفتح ظا و کسر سوم جانوری ست کنند که آنرا غنقا تیر گویند کذا فی القنیه ـ

مقیم منزل هفتم ـ زحل ـ

ملغم ـ بالفتح همان مرهم ـ

ملهم ـ بالفتح مشعله ـ

منادی اسلام ـ یعنی موذن

منازل شناسان ظلام ـ کنایه از علما و عارفان

منزل الم ـ کنایه از دنیا ـ

منزل شناسان گم کرده قدم ـ یعنی شناسندگان منزلی که اثر قدم آنجا دیده نشده و آن کنایه از عارفان متحیران فانی ـ

منتظر چشم ـ کنایه از مردم دیده ـ

مورد اسپرغم ـ نوعی از ریحان که برگ آن بیک برگ مورد ماند ـ

مهر چهم ـ بالضم کنایه از [illegible] ـ

مهره افکندن در جام ـ مهره انداختن در جام گویند که در زمان کیان رسم چنان بود که چون از هفت جوش مرغبلی می شد اندر چون پادشاه سوار میشد مهره از هفت جوش در میان آن جام می انداختند تا از آن صدای خوش برمی آمد و مردم خبردار شده سوار میشدند ـ

مهره سیم ـ کنایه از ستارگان

میخ درم ـ سکه را گویند ـ

میخ قدم ـ با زای معجمه موقوف آنکه پا شکسته در کنجی نشسته بود و جای نرود کذا فی القنیه ـ

میسم ـ بفتحتین نام مقامی ست ـ

مینا سیم ـ ای سبز سیم و سیاه سیم ـ

میدان گشاده یافتم ـ ای معاش و عشرت و وسعت و فراخی بسیار یافتم ـ

باب النون
فصل فی العربی

مارن ـ سر بینی ـ

مازن ـ بر وزن جازن بیضهٔ مرغ و نام مردی کذا فی القنیه و در تاج ست ای زن خانه زنبور و در شرفنامه است مازن چوب پشت ـ

مالک الحزین ـ بوتیمار کذا فی القنیه ـ

مبرهن ـ روشن و معلوم ـ

مامون ـ نام خلیفهٔ عباسی و نیز امین ـ

مبین ـ بالضم ظاهر و باسوم مشدد و مفتوح بیان کرده شده و بکسر بیان کشیده ـ

متن ـ پشت و گوشت تازه و جای سخت بلند و مرد با قوت و سطبر نیز کذا فی التاج و نیز آنچه سطور سطر در میان صفحه نویسند آنرا متن گویند ضد حاشیه ـ

متین ـ بالفتح استوار ـ

مجن ـ بکسر یکم و فتح سوم سپر

میمون - نام مادر یزید بن معاویه -

میمون خجسته - نیز نام مردی که زنش را خجسته گویند و طوطی نامه قصه اوست و نیز میمون جانوری ست و نیز چیزیست که برابر سر آدمی بسته شود و در دهن او قدری سوراخ میکنند و دران آب می اندازند چون خواهند که بیمار را فرزند او برا قریب کرده دارند قدری انگشت زیران نهند تا آن گرم شود و چون آب گرم شود دم زدن گیرد اگرچه هرچه تر باشد باز بسیار دواز دمیدن -

فصل نون الفارسی

مامیران - نوعی از زرد چوبه ست بر جسم او گره هاست و او را ممیران نیز گویند -

مایون - نام مردی و نام عاشقی ست کذا فی زفانگویا

ماخان - نام پهلوان چین و نیز نام شهری از قرابات شهر مرو -

ماده گوباب گم ‌پیان - یعنی چوز گره -

مار افسان - افسونگری که مار را بگیرد -

مازریون - بفتح یکم و هفتم گیاهی ست که اطبا بکار برندش و بعضی مورد زرد را گویند و دار و مجرب از برای استسقا و آن دو نوع می باشد سفید و سیاه سفید آنرا الحیض و سیاه آنرا هفت برگ خوانند و آن برگ کوچکتر ست از برگ مورد و بزرگتر به زردی مائل و بعضی گویند آن نوعی از مورد باشد و بعربی زیتون الارض نامند.

مازن - بازاء معجمه چیزی که هندش ماین گویند

مازون - بازاء معجمه و آن میوه درختیست گذا فی زفانگویا و آنرا زبان بکار برند برای رنگی صبح

مازندران - نام ولایتی ست -

ماکان - نام ولایتی ست که اکثر سلاح اینجا از چین ست -

ماکیان - مرغ خانگی یعنی ماده مرغ خروس -

مان - اسباب خانه و بگذار و باش و ماننده و باور و چند شمان و بمعنی اخیر بی بود و اکثر متصل بعد او را محذوف باشد کذا فی شرفنامه و نیز توابع و درین معنی این کلمه را با خسان استعمال کنند گویند خان و مان -

مانستن - بمعنی چیزی شدن یعنی مانند شدن

مانیدن - مشابه و در شرفنامه است مانیدن چیزی گذاشتن و گذاشتن چیزی و رها کردن -

ماه چو شاخ گوزن - بکاف فارسی ای ماه باریک و خمیده -

ماهان - نام شهریست بحدود کرمان و نیز جمع ماه بر خلاف قیاس چنانچه قواعد در آغاز کتاب در باب اول گذشته -

ماه بر کوهان - یعنی نام نوائی ست و لحنی

ماهیان - ماه را گویند چنانچه سالیان سال را نامند

مایون - نام گاوی ست که فریدون بشیر او پرورده شد -

منقولی چیره بان - عطارد -

مجاهد کاران — ای آفتاب —
مچیدن — بالفتح با جیم فارسی دیدن خرامیدن
محک سیاهان — یعنی حجر اسود —
مختصران — یعنی فرومایگان
مخزان — بالفتح نام معبد ترسایان که هم بنام مانی خوانند و نیز مخزان نامند —
مخیدن — بالفتح خندیدن و جنبیدن —
مردان علوی هفت تن — ای سیارات و هفت اوتاد —
مرزبان — بالکسر دستار دانند —
مرزگون — بالفتح با کاف فارسی آلت مرد
مرغ چمن — یعنی بلبل —
مرغزن — بفتح یکم و چهارم با غین موقوف گورستان —
مرغ سلیمان — یعنی جانوریست که آنرا هدهد خوانند
مرغ شب‌خوان — یعنی بلبل —
مرغول زنان — نشاط مرغان صوتی خوبان
مروسیدن — بالفتح با واو فارسی سین مهمله عادت کردن و بچیزی و بسیج دیدن در کاری و در پی چیزی —
مرو شاهجان و مروجان — نام شهریست که آنرا مرو نیز گویند —
مزاج گوهران — کنایه از عناصر اربعه —
مزدوندان — آن نقدیکه فقرا بعد از طعام خورانیدن بدست دهند —

مزدقان — نام شهریست در کوهستان —
مزدور دیوان — آنکه کارهای لایعنی کند که ازان هیچ فائده و نفعی نباشد و بیجا هی —
مژیدن — مکیدن و دوشیدن —
مسند آسودگان — دنیا و قبور —
مشستن — بالضم مسح و شستن —
مشک فروشان — کنایه از مردان خلیق —
مشک زمین — نیم گیاهی است که بوی خوش دارد و هندش موتیا نامند —
مشکین — بالضم آنچه مانند مشک سیاه بود و نیز نام گلی است که او را مشک وفادار گویند سبب آنکه تمام سال در خراسان می‌ماند —
مشکین سنان — با جیم موقوف مژگان خوبان
معاشران — ای مصاحبان —
معجز الیم گون — شب —
معده تنگ کردن — با کاف فارسی موقوف یعنی سخت پر کردن و سیر خوردن —
معلق زدن — یعنی طائفه اند از بازیگران و طائفهٔ رقاص که سر را بالا نشینند و چرخ زنند چنان و ازگونه کنند —
مغفر تر کردن عبارت از سخن برآمدن است
مغفر در سر کردن کنایت از سکوت کردن
مغفرین — نام جائی است —
مغفران — نام شهریست بکرمان —
مغیلان بالضم نام درختی است خاردار که

متابعه - پیروی کردن -
متخیله - در گذشته و محل خیال یعنی دماغ -
مثابه - بالفتح جای باز گشتن کذا فی القنیه و منزل و دام گاه صیاد و آنچه فارسی بمعنی منزله است چنانچه گوئی این مثابه است یعنی بمنزله آنست و نیز آنست یعنی بطریق و نوع نیز آید و یکی از کلمات تشبیه است -
مثله - بالضم آن عقوبتی معروف که در ایام جاهلیت بود یعنی گوش و بینی و دست و پا اول می بریدند بعده بجان میکشتند یا همچنان میگذاشتند
مثوبه - پاداش -
مجره - بالکسر راه کاه کشان -
مجسه - بالفتح آنجا که طبیب بگیرد از دست -
مجوسیه - معنی وزن مغنی - خوب؟
محاوره - با حاء حطی و راء قرشت و هی جواب کذا فی فرهنگ مولانا فخر قواس و در صراح است محاوره پاسخ دادن یکی مر دیگری را -
محاکاة - با یکدیگر حکایت کردن -
محبه - دوستی -
محبره - بالکسر سیاهی که بدان نویسنده قبیل دوات -
محتاله - زنی حیله گر -
محجوبه - چوبی که پیش در نهند -
محصنه - زن پارسا -

محله - معروف -
محمده - ستایش -
محنه - بالکسر معروف یعنی رنج -
مخافه - ترس -
مخدره - زن پردگی
مخداه - توبره -
ماده - بالضم معروف -
مدینه - شهرستان یعنی کوشک و نام شهری که مدفن رسول صلعم آنجاست و در قنیه است مدینه بوزن سفینه شهر و نیز قبه بزرگ که اطرافش بساتین بود -
مذقه - مزه چیزی -
مذمه - نکوهش -
مراره - زهره و تلخه -
مرحله - جای فرود آمدن -
مرتبه - معروف یعنی جای فرود آمدن و پایگاه و قدر -
مرسله - بالضم قلاده که در وی مهره و جز آن باشد کذا فی القنیه و در شرفنامه است مرسله گلوبند و در ادات است گلوبند زنان اما معنی جوهر حروف فرستاده شده است -
مرفه - بوزن مروحه اسم مفعول ترفیه مشتق از رفاهیت است یعنی آسوده کرده شده و در بعضی دیوان حافظ بجای مرفه مرفه نسخه ۱۵ آن هنگام میان موج باشد لیکن برای استقامت قافیه

حارا بها بدل کرده چنانچه در قفص صاد را سین بدل میکنند-
مرسه- معروف یعنی شکسته بستن-
مروحه- بالکسر باد بیزن-
مروه- بضمتین بتشدید واو مردمی-
مروجه- اسم مفعول از ترویج و کلاهی ست که میان آن بنهی آکنند چنانچه شکوفه را تشبیه بمروجه کرده اند کذا فی شرح قصاید-
مروره- همان مرو که گذشت-
مزه- بفتح والتشدید معروف که آنرا الذت نیز گویند
مزبله- بالفتح مزبله-
مزجاه- بضاعت اندک-
مزبه- ابر و باران و بالفتح با باء مشدد و افزونی و فضا
مساهله- بالضم با کسی نرمی کردن و با هم آب کشیدن-
مشابه- دندان زدن شتر نر بماده تا برابر شود
مسائله- سوال-
مسبحه- انگشت شهادت-
مستحاضه معروف یعنی زنی که در ایام حیض خون بیند-
مسخره- معروف-
مسکه- بالفتح خلاصه دوغ-
مسکنه- بیچارگی-
مشاعره- جامه بیت و با یکدیگر شعر گفتن-
مشمله- بالکسر معروف-
مشعله- بالفتح با عین معجمه مفتوح نوعی ست از چراغی مردمان آواره و جای مشغولی و در قنیه مذکور مشغله فریاد و فتنه و فغان-
مشکاة- معروف-
مشیمه- بر وزن رحیمه پوستی که در بچه در شکم مادر اندرون وی بود کذا فی المؤید-
مصطبه- بالفتح جایگاه غربا و خمارخانه این لغت بغداد است-
مصالحه- معروف یعنی نیکوی-
مصیبه- بالضم آنچه رسد از آفت و رنج و اندوه
مصابه و مصوبه- مثله-
مضغه- بالضم گوشت پاره-
مضمضه آب در دهن کردن و بیرون انداختن
مضیره- دو غبا-
مطموره حصار و جایگاه و مغاک در زمین که در وی طعام و آب پنهان کنند کذا فی ابداع و در قنیه یعنی حصار و جایگاه-
مطجنه- گوشتابه-
مطهره- بالکسر معروف یعنی آوند مانند مشربه و جز آن-
مظلمه- جایگاه-
معتوه- بالفتح بیهوشی کذا فی التاج و در شرح معتوه آنرا گویند که بعضی سخن او چون دیوانه باشد و بعضی سخن او همچو هشیار-
معرفه- آشنایی-

وچون نهاوند کوچک بود و گنجایش سپاه
نداشت فرمود آنچه لشکر کوفه بود به دستور و
هر چه سپاه بصره بود به نهاوند فرود آمدند و چون
ماه بزبان پهلوی شهر و مملکت را گویند نهاوند را
ماه بصره و دینور را ماه کوفه گفتند لهذا مریان هم
این دو شهر را ماهین گویند و کنایت از معشوقه نیز
ماه دو هفته یعنی ماه شب چهاردهم۔
ماه سی روزه یعنی ماه سخت باریک۔
ماه نو سی شبه یعنی ناپیدا و محو گشته۔
ماهویه۔ عامل یزدجرد نوشیروان که سان او
چون یزدجرد منهزم شد و خفیه دریافت تا
خفه کردن و کشتند۔
ماهه۔ یکی از آلات نجاران که آنرا سرمه نیز
گویند و دوازدهم حصهٔ تولچه که هشت حبه بود و
تولچه نود و شش حبه باشد۔
ماهیابه۔ نانخورشی ست که از ماهی سازند
تبازیش صحنا گویند کذا فی زفانگویا و در شرفنامه
بدین معنی ماهیانه با نون مذکور ست۔
ماهیانه۔ مشاهره چنانچه سالیانه و در
شرفنامه هست ماهیانه نانخورشی ست که از
ماهی سازند۔
ماهیچه۔ با جیم فارسی آنکه بروز عید فطر پزند
هندش سوئین نامند۔
مائده۔ با چهارم موقوف و پنجم مکسور
چاشنی گیر

مایه و دستگاه یعنی کثرت و اسباب غنا و
سرمایه و قدرت و در زفانگویاست مایه ماده و
بنیاد چیزی و سرمایه۔
منیژه۔ با زای فارسی نام دختر افراسیاب که
معشوقهٔ بیژن بن گیو بود۔
مناره۔ بالفتح آوندی که ازو وضو سازند
بتازیش مطهره خوانند کذا فی الدستور۔
مته۔ بالفتح والتشدید همان ماهه کذا فی شرفنامه
یعنی برمه و در قنیه مذکورست مته کرمی که در
حبوب و گندم افتد بتازیش سوس خوانند۔
مخنده۔ بضم یکم و کسر دوم فرزند عاق و خزنده
و جهنده کذا فی شرفنامه و در زفانگویا مخنده
بمعنی خزنده یعنی حشرات زمین نوشته است
و مخنده بفتح میم و یا آورده است بمعنی فرزند عاق
مراغه۔ غلطیدن خر و اسپ و جز آن۔
مرجان پروردی یعنی لب ومی۔
مرجاده۔ بالفتح آلتی ست چوبین که بدان در
لب آب و جز آن عمر کنند و مانند تخته از چرم
راست میکنند و پیشش دوابی با ندکاو بر میکنند
بالای آن اسباب مردم سوار شده گذارا میشوند۔
مرغشه۔ بفتحتین و قیل بسکون دوم نحس
ضد سعد۔
مردارخانه۔ بالضم با پنجم موقوف یعنی خانه که
ازان مهره مزد بیرون آمدن نتوانند۔
مردم گیاه۔ همان مردم گیا که مرقوم شد۔

ملکه — گرامیه چیدن —

باب الیاء
فصل فی العربی

متواری — سرگشته و پوشیده و پنهان شونده —
متجلی — بالضم با لام مشدد ظاهر شونده — تجلی کننده —
متحلی — بالضم با لام مشدد و با حاء مهمله آراسته
متنبی — آنکه دعوی پیغمبری کند و نباشد
متقی — پرهیزگار و در قرآن هر جا که ذکر متقی افتاده است ازان مومن مراد است —
مثقالی — نوعی از انگور است و آنچه بوزن مثقال باشد —
مجازی — ضد حقیقی و بالضم جزا دهنده —
مجسطی — بکسر یکم و فتح دوم کتابیست یونان را در احکام دین باطل آتش پرستی و در زبانگه مندرج است که نام کتابی است در علم اشکال ساخته اقلیدس حکیم —
مخاطبی — کبوتر بچه کذا فی الاسحاقی —
مدنی — حضرت رسالت صلعم —
مذی — آبی که بیرون آید وقت ملاعبه [illegible]
مری — بالکسر راه گذران آب —
مروی — روایت کرده شده —
ممسی — بضم یکم و کسر دوم بار کرد راه و بفتحتین بالف مقصوره شبانگاه —
مستوفی — تمام گیرنده و نیز عهده داری که دفتر همه کارکنان باشد و قرطاس همه نویسندگان در دفتر او ثبت شود و بفتح استیفا کرده شده یعنی تمام ستانده شده —
مشتری — بالضم با چهارم مکسور خریدار و نام ستاره ایست که آنرا قاضی فلک گویند —
مشی — رفتن و بسیار فرزند شدن —
مصری — آنچه منسوب بمصر باشد چنانچه کلک و تیغ و قند و جز آن و زر را نیز مصری گویند
مصطکی — بالفتح نوعی است از علک رومی و گویند آنچه سپید است علک رومی و آنچه بلون سیاه است علک نبطی است و بصری —
مصلی — مشدد و مکسور نماز گزارنده و صلوة فرستنده و در آتش سوزنده —
معری — بفتحتین با راء مشدد و نام شاعری که کنیتش ابو العلا بود —
معزی — بضم یکم و کسر دوم مشدد و نام شاعری مادح سنجر —
مغنی — بالفتح با الف مقصوره جای خواستن و بمعنی مراد نیز آید و با نون مکسوره خواسته شده لیکن در فارسی با یاء فارسی محقق استعمال کرده اند و بضم یکم و فتح دوم با نون مشدد مکسور غنایت کننده و با غین معجمه سرود گوی —
مغربی — نام شهریست و زر خالص و نیز نام شاعر [illegible] —
مفتی — بالضم و بکسر ثالث فتوی دهنده —

ماهی - نام شهریست از هندوستان زمین و نیز نام بازی است -
مثواری - پنهان شده مثلثه آتش کنایه از برج حمل و برج اسد و برج قوس -
مثلثه بادی - کنایه از برج جوزا و میزان و دلو
مثلثه خاکی - کنایه از برج ثور و سنبله و جدی
مثلثه آبی - کنایه از برج سرطان و عقرب و حوت
مثلثه هوائی - ای برج جوزا و میزان و دلو
مثل عطاردی - یعنی همیشه مدبری -
مجری - بالکسر یای فارسی ظرفیست عطاران را
مجسطی گشای - بکسر میم و فتح دوم حل کننده مشکلات و شخصی را گویند که حل مسائل کتاب مجسطی را که در علم ریاضی نوشته اند بکند -
محکم رود پای چوبین جای - یعنی بلغزد پای چوبین از جای این معنی اصطلاح است مسموع از شیخ محمد خضری شیرازی و نیز فرسودن که در لغزیدن محکم بود -
مدکم ماعی - یعنی شهری که مضبوط زن باشد کذا فی القنیه
مرزی - بالضم میراث و نیز کنایت از سست و فرومایه کننده که بکار نیاید کذا فی شرفنامه
مرغ الهی - روح -
مرغ عرشی آشیانی - ملائکان عرشی -
مرغزار عیسی - بهشت -
مرغ عیسی - شبپرک را گویند بدان جهت که حضرت عیسی علیه السلام از خالق الخلق درخواست کرد من مرغی از گل بسازم تو آنرا حیات بخش فرمان شد که راست بکن عیسی جانوری راست کرد و تقعد وی فراموش کرد حضرت صمدیت آنرا جان بخشید چنانکه آن جانور بپرید از نظر خلق غائب شد و از انجا بفتاد و بر خدای تعالی مرغی دیگر مثل آن آفرید تا بروی روزگار یادگار بماند -
مرغ گوشت باسی - غلیواز -
مرقع دار ابلیسی - ای نائب شیطانی و در جامه صلحا کار بد میکنی کذا فی الاصطلاح الشعرا و در قنیه مذکور است ای خلیفه ابلیسی فسق و فجور -
مرگا مرگی - با هر دو میم مفتوح و هر دو کاف فارسی ندا مرگ عام و مرگ عام که بتازیش طاعون نامند
مری - بالکسر یای فارسی کوشیدن با کسی بمرتبه و همسری کذا فی شرفنامه و در زفانگویا ست با یای فارسی دارویست که آنرا آب کامه نیز گویند و در فرهنگ فخر قواس است مری چوب گران
مژگانی - بازا و کاف فارسی شادیانه و عطا و شکر و شاگردانه و در زفانگویاست مژدگانی
بالضم آنکه در شراب نوبت خویش بدوستی ایثار کند
مشتی - بای فارسی یعنی چندین معدود و گروهی اندک -
مشتی آتشی - یعنی گروهی ظالمان و دیوان
مشعله خاوری - آفتاب -
مشک کاشغری - آن مشک که از کاشغر آرند

مشک بافی - بالضم باکاف عجمی قوت نام نوائی ست شبیخته
مشتاوفی - بالفتح نام حلوائی ست که با دام را
سوده با شکر بریان می پزند و درشتک می اندازند
مشکزی - بالفتح مشک خرد کذا فی شرفنامه
و در قنیه ست بالضم با وا و فارسی تبخانه ایست
و نام کوشک شیرین و قیل کوشک مطلق و در
زفانگویا بمعنی حرم پادشاه است
مصرع خاوری - ای آفتاب لرزان بوقت غروب
مصری - منسوب بمصر را گویند و کنایه از قلم و
شمشیر و تریاک و نبات
معلومی - با یاء فارسی آگاهی بر چیزی
مغاک ظلمت خاکی - ای جهان و قالب بشر
مقام مصلی - جائی را گویند که ابراهیم
علیه السلام در آنجا نماز گزارده بود
ملاهی - بالفتح نکوی و آلوده مکن
ملائک پی - کنایه از مبارک قدم
ملک ارتنی - بضم اول و بفتحتین در دوم
با ترکیب خنانی ای ملک ایران زمین
ملمع کار شیطانی - ای آیاتی که باطل را
در لباس حق می آرند
منازل شناسان گم کرده پی - یعنی
شناسندگان منازلی که آنجا اثر قدم دیده نمیشود
و قیل عارفان فانی
منزل خاکی - دنیا
موزهی - ناودان کذا فی زفانگویا

موسیقی - علم سرود
موصلی - بالضم دارویست و آن دو نوع است
سیاه و سپید و موصلی سیاه همین مالموفی ست
مومیائی - با سوم موقوف دارویست چون
استخوان کسی بشکند بخورانند و یا در آنجا ببندند
درست ساکن شود و آن دو نوع ست یکی کانی و
دوم فرنگی که آن عملی باشد و ترکیب آن چنانست
که بچه سرخ روی و سرخ موی می آرند و می پرورند چون
سال عمرش در وان سی باشد صندوقی راست میکنند
و آنرا بشهد پر میکنند و آن مرد را در آن می اندازند
و یکصد و بیست سال سر مهر آن صندوق امیدارند
بعده میکشایند هرچه از آن شهد و از آن مرد سفید ماند
آن همه مومیائی باشد و آن مومیائی درین ولایتها
کمتر بهم رسد و این تسامع ست از امیر شهاب الدین
حکیم کرمانی کذا فی شرفنامه و در طب دقائق الاشیا
مذکور ست بعضی حکما میگویند معدنی او معلوم نیست
و بروایت ابوریحان حکیم که درین باب ست کوهی
و در وی غاری کرده اند چشمه آب در آن خانه هست
در سالی یکبار بحضور کسان امیر باز میکنند و بر در چشمه
غربالی از مس نهاده اند قیاس چند درم معدود در آن
غربال میماند بر میگیرند مهر کرده بخزانه امیر میسازند
و بعضی گفته اند که مومیائی همین صلاحیت ست
مهد قفس عیسی - کنایه از تابوتی ست که موسی
علیه السلام را بعد از ولادت از خوف و بیم فرعون
در و نهاده و در دجله روان کرده بودند کذا فی المؤید

مهربانی - بالرا موقوف محبت و شفقت و نیز
جامهٔ ابریشمین لطیف و نازک بغایت خوش قماش
و نام لحنی هم هست -

مهرهای سلیمانی - ستارگان کذا فی المؤید
و در اصطلاح الشعرا بدین معنی مهرهای سمائی مذکور است

مهرگانی - بالکسر با کاف فارسی نام نوایست و لحنی

مهری - اسمی از اسماء چنگ است -

مهستی - نام زنی شاعره کذا وجد فی حواشی
خسرو شیرین منقول از بیاض محمد شاه -

مهمانسرای - کنایه از دنیا -

مهمانی - بالکسر استعداد و ضیافت کردن از
طعام و شراب و جز آن -

مهی - بالکسر بزرگی -

می - شراب -

میخی - خرقه پوشان درویشی است -

میدان خاکی - زمین -

میرین دهلوی - میر حسن و میر خسرو -

میزبانی - بالزا موقوف خدمت مهمان کردن
و مهمان داری -

میستی - بزبان رومی یعنی حیوانی -

میشامی - بالکسر گیاهی است که آن را اتباری
حی العالم گویند کذا فی زفان گویا -

کتاب النون

النون دوات و نام حرفی بحساب ابجد پنجاه عدد

باب الالف

فصل فی العربی

نجباء - برگزیدگان -

نداء - بالکسر بانگ -

نشزا - بر جستن

نساء - زنان -

نشاء - پیدا شدن -

نصحاء - اندرز کنندگان -

نعماء - انعام کرده شدن -

نفساء - زن زاچه باشد و بعد از زائیدن
خون آید آن خون را نفاس گویند و آن
زن را نفساء خوانند -

نقاء - پاکیزگی -

نکباء - بادی که میان صبا و شمال جهد کذا
فی التاج و در شرفنامه است بادی که از
چهار سو وزد -

نماء - افزونی و افزایش کردن یا بالا شدن

فصل فی الفارسی

ناخدا - صاحب جهاز و صاحب کشتی -

ناربا - بالرا موقوف آشی که از انار دانه پزند

ناشتا - بکسر شین گرسنه که از صباح چیزی
نخورده باشد و آن را ناهار نیز گویند -

نانوا - با سوم موقوف خبازی نان پز

نرگس شهلا - چشم

نعل بها - بالام موقوف یعنی مالی و چیزی
که فدای ولایت خویش بلشکر خصم قوی دهند

تا نیست و تاراج نشود۔

نعناع۔ پودنہ اصل این نعناع است و آن تازیست فارسیان بحذف عین استعمال کردہ اند

نغمۂ عنقا۔ نام نوائیست وحشی۔

نغوشا۔ بالکسر و قیل با واو فارسی مذہب گران و از پیش شوندہ۔

نقاب خضرا۔ آسمان۔

نگیسا۔ بالکسر با کاف فارسی نام چنگی خسرو کہ در روزگار خویش مانند نداشت و سی و دو خسروانی وضع کردۂ اوست۔

نوا۔ بالفتح کثرت اموال و اسباب و نوا و آوازی کہ بر اصول سرود باشد و نردہ را نیز گویند و نواختن سرود نیز چون کسی بتدبیر کسی بماند یا سببی بکر دباشد گویند فلان نوای اوست و اسمی ست مغلان را کذا فی شرفنامہ و نیز مختصر نوادہ بمعنی استخوان خرماست و در لغت ترکی نیز پیشکشی کہ پیش سلاطین میفرستند تا از تاخت و غارت کردن سلامت مانند۔

نور عذرا۔ یعنی نور مریم و عیسی علیہ السلام کذا فی شرفنامہ۔

نوا در خارا۔ بالفتح نام شعبۂ نوا۔

نوروز صبا۔ نام شعبۂ بوسلیک۔

نون با و نون و یا۔ یعنی نہ و نی۔ نہ حصار بینا و نہ سپہر بالا و نہ شہر حلا و نہ فطا ای نہ فلک۔

نیا۔ بالکسر جد و پدر و پدر مادر و بزرگی و قدر چیز

نیسوبا۔ کذا فی حاشیہ زفانگویا۔

نیوشا۔ بالکسر با واو فارسی شنوندہ۔

نیلگون فطا۔ آسمان کذا فی الاصطلاح الشعرا و در قنیہ نیلگون فطا بمعنی آسمان مذکور۔

نیلی پردہا۔ مثلہ۔

باب الباء
فصل فی العربی

ناب۔ سہر چیز بی آمیزش و خالص باشد و آنکہ بر فرج اسپ افتد از فربہی کذا فی الادات و در تاج ست الناب چہار دندان پیش سگ و مہتر و در قنیہ بمعنی پشتہ است۔

نجیب۔ مرد گوہری و پر مایہ و شتر برگزیدہ

ندب۔ بفتحتین افزونی کرد بازی نرد را گویند و در نرد بازی ہر کرا بازی حرب شود او یکی بد و گرو بکنند و چون باز بازیش حرب گردد یکی بستہ کرد و کعب برین نمط تا ہفت بازی افزونی بازی بتواتر را ندب گویند و چون از ہفت تا یازدہ بازی شود کہ نہایت بازیست فرہ برد آنرا تمامی ندب نامند و ہر کہ متوالی تو یازدہ ندب ببرد آن بازی را گویند کہ عذر باز داز حریف یکی بستہ گرو دانچہ شدہ باشد بستانند و آنکہ چند ندب از حریفی شدہ باشد بعدہ حریف دوم یازدہ ندب بتواتر ببرد آن بازی را گویند کہ و امق برد بدانچہ کرد بازی رسیدہ باشد یکی بد و از حریف دوم بستانند

واگر از ان حریفان چند ندب شده باشد و بعده حریف دیگر چند ندب برد بعده باز حریف نخستین تمامی ندب کند نه آن بازی عذر را باشد نه واسق را بلکه هرچه گرد باشد هما نقدر یابد کذا فی شرفنامه و در تاج ست الندب اثر جراحت که از پوست برخاسته باشد و انچه در میان کنند چون بر چیزی گرو بندند۔

نسب ۔ بفتحتین اصل و گوهر و انچه بدان نامها خوانند۔

نصب ۔ بفتحتین رنج و بضم یکم و سکون دوم بدی و بلا و بفتح یکم و سکون دوم برپای ایستادن و برپای کردن و بآهستگی رفتن و سرود گفتن و دشمنی کردن بحرکت فتحه چون سبکی و جز آن نصب عین انچه مثال چشم باشد و بالفتح زبر۔

نصاب ۔ بالکسر اصل مال که چون بدان حد رسد زکوة واجب آرند۔

نصیب ۔ بالفتح بهره و بضم یکم و فتح دوم نام شاعرے۔

نقب ۔ سوراخ و راه اندر کوه۔

نقاب ۔ روی بند و مرد دانا بکار پوشیده

نقیب ۔ معروف و فی التاج النقیبة النفس والعقل والمشورة ونفاذ الرای والطبیعة۔ والمعظمة الفرع من المنوق والنقیب المزمار ولسان المیزان وشاهد القوم وضمینهم وعریفهم والنقب صار حاجبا ونقیبا وفلان نقب بعیره

نهب ۔ بالفتح غارت کردن و بفتحتین غنیمت

فصل فی الفارسی

ناخن آفتاب ۔ آتش و ناخن شاهد و ناخن بابی

ناخنه چشم شب ۔ ای ماهتاب۔

نار رباب ۔ اناریست خوش ترش۔

ناف شب ۔ نیم شب۔

نخشب ۔ بالفتح نام شهریست که از نور ماه مقنع روشن شدی۔

نرگس بخواب ۔ چشم معشوق و چشم خواب آلوده

نشره آب ۔ یعنی موج آب۔

نشیب ۔ بالکسر با یا فارسی پست ضد بلند و فرو خریده کذا فی زفانگویا۔

نمایش آب ۔ زمین سپید و شوره زار زمین که از دور چنان می نماید که آبست و نباشد تازیش سراب خوانند۔

نوشاب ۔ بالضم با واو فارسی آب حیات و آب شیرین۔

نوشین لب ۔ با دوم و سوم فارسی موقوف شیرین لب و نیز آن پری که قصه اش مشهورست

نهیب ۔ بالکسر با یا فارسی هیبت و وقار و عظمت۔

نیم تاب ۔ با میم موقوف یعنی آن سخت تافته نباشد ش۔

باب التا

فصل فی العربی

نبات - معروف یعنی کوزهٔ شیشه پر شکر که بر سر آن دو چوب نصب کنند و آنچه بر آن از شیرینی بندد
نعت - صفت و هر چیزی که بغایت نیکو بود و در اصطلاح شعرا صفت حضرت رسالت پناه صلی اللہ علیه و سلم را نعت گویند -

فصل فی الفارسی

ناخواست - غیر طلب نامراد و در شرفنامه ادوات ست ناخواست بیاجی گوفته -
ناداشت - باشین موقوف لنگ که اندام خویشتن بسپرد -
نافهٔ مشک یافت - با کاف موقوف ای آوازه بلند و نیکنامی یافت -
ناگرفت - یعنی ناگمان -
نان و نمکدان شکست - یعنی حرام خوارگی یعنی ورزیدن -
نخست - بضمتین اول -
نشاخت - بالکسر نشاید -
نشست - بالکسر خوشی کذا فی زفانگویا -
نعل در آتش ست - سماع ست چون میخواهند که کسی را بیقرار کردانند نعل را افسون خوانده در آتش می افگنند او بیقرار میشود و در خانه آنکس می آید -
نقش بست - یعنی آفرید و تصور کرد و تصویر ساخت و تخیل نمود -
نگون طشت - بالکسر آسمان و نیز آنکه صد عیب کرده و صد خطا گرفته و بخیل -
نیراوست - ماهی در شبره او نور نها ده او
نوشت - نفتحتین در پیچید و نوشت بفتح یکم و کسر دوم کتابت کرد -
نهفت - پوشیده و نام شعبه و پردهٔ بزرگ -
نیم دست - باسین موقوف یعنی مسند خرد -

باب الثاء
فصل فی العربی

نبایث - خاک هاى چاه -
نبث - بالفتح بدست چاه کندن -
نشیث - بیرون تراویدن آب از مشک
نث - فاش کردن خبر -

فصل فی الفارسی

نقشبند خداوش - خداوند تعالی -

باب الجیم
فصل فی العربی

نارنج - معروف یعنی میوه نارنگ نیز و پنج
نلج - بلند آواز و نیز ساج جولاهه -
نسج - بالفتح بافتن جامه -
نسیج - بی نظیر و بافته شده جامه و نیز جامهٔ دیبا و زربفت -
نهج - بالفتح راه فراخ -

فصل فی الفارسی

نشکنج - گوشت و پوست که بسر ناخن گیرند و بفشرند آنرا نیلک نیز گویند و قیل بالکسر و در

فرهنگ فخر قواس ست نیلک دن و فراگرفتن

نیرنج — بالفتح سحر و فسون و جادوئی۔

نسپنج — بالفتح بیاء فارسی سریر زر بافته کذا فی رفا نگویا۔

نغروج بالضم آن چوب که بدان نان پهن کنند که تا زیش منظم و مدل خوانند هندش بیلین گویند کذا فی القنیه۔

نمنج — بالفتح نم و تری۔

نوپج — بالفتح والکسر بباء فارسی گیاهی ست که آنرا البلاب نیز گویند۔

باب الحاء
فصل فی العربی

ناصح۔ پند دهنده و نیک خواه۔

نباح — بالضم آواز سگ۔

نجاح روائی حاجت و فیروزی۔

نصوح۔ توبهٔ استوار که باز عزم ندارد که پیش بدان گناه باز گردد کذا فی التاج و قیل نصوح نام مردی بود که در جماعت بکسوت زنان می ماندی و زنان را غسل میکنانیدی و روغن در اندام ایشان می مالیدی و با ایشان فساد میکردی روزی دختر امیر را حمام غسل آمد چیزی زر ینه از کم شد چندانکه تفحص و تجسس کردند نیافتند گفتند بیائید سر همه ابرهنه کرده ببینیم نصوح چون این بشنید صیحه ولش از آشیان تن پرید و درس با خداوند تعالی نالید خداوندا تو ستاری سر من فاش مکن ازین روز باز ازین کار کنم نفر بان خدای تعالی همان زمان زرینه یافتند آبرو او ماند از آن روز بسوی آن کار نگشت اکنون ضرب المثل شده است چنین توبه۔

نوح نام پیغمبری که او را ثانی آدم می گفتند اگرچه این لفظ عجمی ست اما مستعمل در عربی ست و بعضی گویند که او را نوح بدین میگفتند که او نوحه بسیار میکردی از خوف خدای تعالی بدین که همه خلق غرق شدند بدعای او چندین که سلامت ماندند۔

فصل فی الفارسی

نهادن بپای قدح — کنایت از شراب نخست خوردن زیرا چه بپای نهادن استاده کرده و آن عبارت از استاده کردن بقدح ست و استاده کردن قدح لازمهٔ شراب ست۔

باب الخاء
فصل فی العربی

نافخ — دمنده دم۔

نسخ — بالفتح دور کردن چیزی بچیزی احسن و نیز نام قلم ست از شش قلم که اختراع خواجه یاقوت مستعصمی رحمة الله علیه ست و به معنی که بدان قلم خط نسخ می نویسند و بعضی گفته اند خواجه جمال الدین یاقوت مذکور قلم نسخ اختراع کرد این قلم قلمهای دیگر منسوخ گردانید بدان سبب این قلم را نسخ نام نهاد۔

نفخ۔ بالفتح دمیدن دم در چیزی۔

فصل فی الفارسی

ناچخ — با سوم فارسی مضموم نام سلاحی ست کذا فی زفانگویا و در شرفنامه بست —

نان گرم چرخ — آفتاب —

نان حلال شیخ — کنایه از زهد و تقوی ست

نخ — بالفتح یکبار ابریشم و نوعی از جامهای گرانمایه و شطرنج سفیده که بران نشینند امی نهالچه

نرخ — بالکسر معروف که تازیش سعر خوانند

نرگس سقف چرخ — ستارگان —

نه کاخ — نه فلک —

نهم چرخ — عرش مجید —

باب الدال
فصل فی العربی

ند و ندید — همتا —

نرد — بالفتح معروف یعنی بازیست و مهره آن بازی را گویند و در شرفنامه بمعنی تنه درخت سبز

نشد — شعر کذا فی شرفنامه اما در تاج بمعنی نشید بایارست حیث قال النشید شعر المتناشد بین القوم و هوان ینشد بعضهم بعضا و در قنیه بمعنی سرودست —

نضید — برهم نهاده درخت —

نقد — برگزیده و چیزی در حال و حضور داده و ستانده شود یعنی مال حاضر —

فصل فی الفارسی

نابود و مند — یعنی مفلس و فقیر —

ناجود — بر وزن نابود کاسه بزرگ و آوند شراب

نارد — بفتح را جانوریست خرد که در پشم گوسپند و بهائم چسپد و آنرا کنه نیز گویند بهندش چکی نامند و در فرهنگ فخر قواس ست نارد سار چیلپ ور درزنه و نیش پشه —

ناردان افشانده — با سوم موقوف ای خون گریسته اند —

نارکند — با را موقوف و کاف مفتوح دیهی را گویند که دران درختان بسیار باشند —

ناف تو بر تخم زوند — یعنی ناف تو بوقت نحس بریدند —

ناف مسن زده — ای در وقت ولادت —

ناگوارد و ناگورد — کلاهها با واو فارسی موقوف و اول با را موقوف گرانی شکم که از ناهضمی طعام باشد تازیش هیضه گویند —

نامرد — با سوم موقوف لشکری بی راه کرده برای مهمی و کاری —

نامسرین — از شکم افتاده بود ای ناپاک بود کذا فی القنیه و در اصطلاح اشعرا بجای سرین شیرین است

ناورد — جنگ تازیش و نبرد خوانند و نیز بمعنی رفتار —

ناهید — با ی فارسی بقول فردوسی نام خواهر اسکندر که دختر فیلقوس بود و ستاره ایست در آسمان سوم که تازیش زهره گویند و آن مطربه فلک ست —

باب الذال
فصل فی العربی

نبیذ ـ شراب خرما وقیل نبیذ وفی التاج النبیذ معروف ـ

باب الراء
فصل فی العربی

ناجر ـ ماه تابستان که بغایت گرم بود و اسم ست مر صفر را در ایام جاهلیت ـ
نادر ـ اندک و نایاب و نیز آنچه نیک لطیف بود و گویند نادرست ـ
نار ـ آتش و فارسیان بمعنی انار نیز استعمال کنند ـ
ناسور ـ علتی ست که در گوشهٔ چشم افتد وازان سبب پیوسته چشم آب ریزد و جراحت و دنبلهای کهنه کذا فی التاج اصل معنی این ست اما این زمان غالب آمده است بر ریشی که دائم جاری بود وازان ریم و خون همیشه ناسور گویند وقیل ناسور زخمی ست که در مقعد شود ـ
ناهر ـ یاریگر و نیز نام شاعری ـ
ناضر ـ تازگی‌کننده ـ
ناطور ـ باغبان و از شیخ بمعنی پاسبانی منقولست یعنی نگاهبان ـ
ناظر ـ سیاهی چشم که مردمک اندرون پیدا شود کذا فی التاج و نیز بمعنی بیننده و نگاه کننده آید و آن بوستان که بالای مشرف نگاشته شود و هر که جایش زمین کند آنرا نیز ناظر میگویند ـ

ناقور — صور و نای بزرگ —
نثار — بالکسر معروف یعنی ریختنی —
نجار — بالفتح والتشدید درودگر —
نحر — بالفتح شگافتن سینهٔ شتر
یوم النحر دهم روز ذی الحجه و ایام نحر دهم و
یازدهم و دوازدهم ماه مذکور —
نحریر — بالکسر دانا و استاد نیک —
نذر — بیم —
نذیر — ترساننده و نیز نام مصطفی صلی الله علیه وسلم
نسر — بالفتح کرکس و نام بت و ستاره ایست
و نیز آن نسر طائر و نسر واقع و آن دو کان ستاره اند
میان ایشان سمت قبله واقع است و در شرفنامه
نسر بالفتح و نسر بفتحتین سایهٔ کلاه —
نسطور — نام مردی صاحب مذهب ترسایان
نشر — پراگنده و پراگنده کردن و بوی
خوش وزیدن —
نصر — یاری کردن و نیز نام مردی —
نصیر — یاریگر —
نضیر — بالضاد معجمه تازه و تر —
نظر — بفتحتین دیده و بینائی —
نظیر — همتا —
نفر — بفتحتین جماعت مردان از سه
تا ده و نیز نفر بمعنی نفرین است کذا فی التاج
این زبان نمک آمده است بر بنده و بنده را
که نفر میگویند ببین که همت ایشان بگریختن

و بیرون آمدن است از اطاعت مالک —
نفور — بضمتین گریختن و رمیدن —
نفیر — گریز —
نقار — بالفتح والتشدید منقار سوراخ کننده
و منقار دانه برچیننده و منقار بر درخت زننده
نقیر — تاده و چوبک دانه خرما کذا فی التاج
و در شرفنامه است خستهٔ خرما که در خرما باشد —
نکیر — نام فرشته که در گور سوال کند و ایشان
دو فرشته اند منکر و نکیر —
نمر — پلنگ —
نور — بالضم آنچه ظاهر شود بدان چیزی و هم
بدین اقران را نور میگویند که بدان ظاهر میشود
حق و اطلاق نور بر حق تعالی هم بدین معنی است
که از وست ظهور اشیا و روشنائی را که نور میگویند
هم بدان که ظاهر میکند اشیا را و بالفتح شکوفهٔ درخت
نوشادر معروف کذا فی التاج و در
شرفنامه است نوشادر بالفتح کوهی است بناحیهٔ
سمرقند و دودی از آن بر می آید و جمع میشود
و نوشادر میشود —
نهار — روشنائی روز و جرجان بچهٔ سنگخواره
نهر — بالفتح جوی —
نیر — روشن —

فصل فی الفارسی

نابکار — هر که بکاری نیاید او را گویند و بدکردار
ناچار — چیزی که لازم بود و بی آن مفر نباشد

تا زیش لابد گویند ـ
نازنین چاکر ـ ای نازنین و لطیف صورت
ناگزر ـ با کاف فارسی ناچاره کذا فی شرفنامه
ناگزیر ـ با کاف فارسی مضموم ناچار کذا فی
اصطلاح الشعرا و در ادات بمعنی ناگزیر بغیر یا
آورده است ـ
ناگوار ـ با کاف مضموم فارسی سخت طعام
نادر ـ معدوم ـ
نام آور ـ یعنی خداوند تعالی و آوازه چه
در نیکی و چه در بدی ـ
نامبردار ـ یعنی مشهور و معنی ترکیب
نام برارنده است و در شرفنامه است که
شیخ واحدی بالضم با خوانده اند ـ
ناموس اکبر ـ مهتر جبرئیل علیه السلام ـ
نامور ـ با میم موقوف همان نام آور ـ
ناهار ـ کاهش و گداختن و گدازش و
گرسنه که از پگاه چیزی نخورده باشد ـ
نحس اصغر ـ مریخ ـ
نحس اکبر ـ زحل ـ
نخچیر ـ بالفتح با سوم فارسی شکار و شکاری
و شکار کننده و شکار کردن و بهیمه دشتی و در
زفانگویا بمعنی شکارگاه نیز هست ـ
نخجیر ـ کمین و با زاء معجمه نیز درین لغت آمده
کذا فی شرفنامه و در ادات کمین هست بجای
میم هاست ـ

نغر ـ بالفتح صندباده و درشت و قوی و دیو و سفینه
و غیره و دیوان هم بمعنی آمده است ـ
نزار ـ بکسر سخت لاغر ـ
نستر ـ بفتح یکم و سوم سایهٔ کلاه کذا فی
فرهنگ فخر قواس ـ
نستر ـ بالفتح نام گلی ست ـ
نشاپور ـ بالکسر نام شهری که آن را نیشاپور نیز گویند
نشتر ـ بالکسر آن نشتر که آلت حجامت است ـ
نشخوار ـ بالضم کاهی که بعد از خوردن اسپ و
ستور بماند نشخار گویند غلط از این ست و
نشخور بالضم با واو فارسی مثله کذا فی القنیه
منقول از صراح ـ
نعل مین کمند و چنبر ـ ای نعل مین مثل بج جوزا
نعمان منذر ـ نام پادشاه حیره که از شهرهای عراق است
نفثهٔ مصدور ـ درد سینه ـ
نقش قندهار ـ ای صورتهای خوب ـ
نقطهٔ روشن ترپرگار ـ ای قطب و مرکز
فلک محمد علیه السلام ـ
نقیبان بار ـ ملائکه ـ
نکتهٔ پرکار ـ ای سخن باریک و دلپذیر ـ
نگار ـ بالکسر با کاف فارسی نقش و امر از
نگاریدن و نگارنده و آنکه او را سخت دوست
و محبوب خوانند ـ
نگونسار ـ بالکسر با کاف فارسی سرنگونسار
و هرکه بغیر نون می نویسد غلط است چنانکه در

شرفنامه است که بغیر نون غلط است چنانچه
می نویسد که نگونسار با کسر یا کاف فارسی آنکه
از شرمندگی سر افگنده بود و آنکه سر زیر و پا
بالا باشد و نگونسار که بغیر نون بنویسند غلط است
بلکه مخفف آنست و مثل این بسیار آمده است و در
ادات بدین معنی بغیر نون مسطور است —

نوار — بالضم آن ریسمان بافته که پای خر
ستور را پشت و شکم بربندند تا بیفتد کذا فی
شرفنامه و در ادات بجای ریسمان بافته رسن
نواله بر — یعنی کاره و بمعنی بضم است و اگر
بفتح باشد نوالی بمعنی برنده نواله باشد و امر بدان
نوبر — نوبرآمده کذا فی زفانگویا و نیز عورتی
که پستان او نوبرآمده باشد —

نوبهار — معروف و خانه بود در بلخ عظیم نا
هر یک و آنرا به دیباج پوشیده بودند —

نوذر — نام پادشاه ایران زمین که پدر او را
منوچهر نام بود و آخر الامر افراسیاب او را زنده گرفته
در سر ساخته و سران لشکر او را کشته —

نوزاد گان خاطر — مصنفات و منشیات بلیغ
و خیالی و معانی شعر —

نوش آذر — با واو فارسی نام آتشکده است
لبنان را —

نوکر — چاکر و ملازم پادشاهی —

نهار — بالفتح روز و بچه خرچال جهان نا پا
که بنیر کی بخود روان از پا در او باشد تا مدتی از رو فرو —

نه پدر رای نه فلک و قیل کواکب سبعه و عقل تمین
نه بسا په بر و گستر انده نو یعنی نه فرود آید بدان
و نه بیند آنرا ای التفات بدان نکند و قیل
نپوشد آنرا و نه آشکارا کند و قیل نه مهر کنند بر و
و نه قهر اما معنی اول اولی است بوجه سیاق
نه پا چه بیت بدین گونه است که گر افسانه بیند
از کار دور نه پا نه سایه بر و گستر اند نه نور آ
یعنی اگر حکایتی در سکندرنامه نالائق ببیند
بدان التفات نکند و در پی آن نشود و نیز یعنی
نه بد گوید و نه نیک —

نه قصر — نه فلک —

نه گنبد دوار — نه فلک —

نه مقرنس دوار — مثله —

نهار — بالفتح عظیم از هر کار و هر چه بسیار
و عظیم و عجب و بی اندازه باشد —

نیزه بکف برهنه پیکر — ای علم در دست
و برهنه قالب —

نیشاپور — با بای فارسی همان نشاپور که
در آنجا فیروزه میشود —

نیشتر — با بای فارسی و شین موقوف نشتر

نیفه رو به چو پلنگی بزیر — ای پوستین نرم
بسبب بیقراری همچو شیر است —

نیلوفر — با بای فارسی و فا یعنی گیاهیست که در آب
بود و آفتاب پرست نیز گویند هندش کنول
نامند کذا فی زفانگویا —

نیلی دوار — افلاک۔
نیموز — بالفتح کبرک بتازیش ابر خوانند۔

باب الزاء
فصل فی العربی

نجز — نیست شدن۔
نحایز — طبیعتها۔
نجر — بالفتح چوب تراشیدن و آب گرم کردن
نشز — جای بلند۔
نفز — برجستن آهو و بزغاله۔

فصل فی الفارسی

ناخن روز — آفتاب۔
نارژ — کشش معشوق از عاشق و نام درختیست خوشبوی در غایت شهرت که بتازیش صنوبر خوانند و قیل بمعنی اخیر بازاء فارسی ست۔
نخجیز — همان نخجیز که گذشت۔
نغز — بالفتح چیزی نیکو و بدیع که دیدنش بچشم خوش آید و چابک بمعنی اخیر از زفانگویا ست
نماز — پرستش و در زفانگویا بمعنی خدمتگاری و نوازنده بود۔
نوآموز — طالب علم مبتدی و نیز معلم صبیان
نواز — بالفتح نوازش و نوازنده و امر از نواختن
نوروز — یعنی آن روز که آفتاب ببرج حمل آید بتازیش نیروز گویند و آن روز جشن مغانست
نوز — با واو فارسی هنوز و نیز نام درختیست
نوبهر و سال نوز — درختان گل شکوفه کرده۔

نوشیار — مبتدی۔
نهاز — بالفتح گوسپندی که پیشرو گله باشد و باستعاره بر پیشرو آن قوم اطلاق کنند کذا فی شرفنامه و در قنیه است نهاز بالکسر گشن
نهنگ سبز — با کاف فارسی تیغ پولاد۔
نیاز — بالکسر حاجت و احتیاج و دوست و محظوظ و این را نواز از آن نیز گویند کذا فی زفانگویا
نیل رز — بالکسر بالام موقوف آنکه رنگ نیلی زرد
نیمروز — با میم موقوف و واو فارسی معروف نام ولایت سیستان و نیز نام نواییست لحنی۔

باب الژاء الفارسی
فصل فی الفارسی

نارژ — درخت صنوبر۔
نوژ — با واو فارسی درختیست خوشبوی کذا فی شرفنامه و در فرهنگ فخر قواس مرقوم مذکورست نوژ با واو فارسی و زاء نیز فارسی درختیست معروف و آن درختیست شبیه سدره است و بار او چون ترنجی باشد و بعضی گویند که کاج و صنوبر باشد و بعضی گویند که درختیست مانند صنوبر که پیوسته سبز و خرم باشد و بازاء عربی و واو فارسی بمعنی هنوز نیز آید لیکن بنیاد و بنیان نوز ست و بازاء آمده است کذا فی زفانگویا

باب السین
فصل فی العربی

ناقوس — چوبیست که ترسایان زنند از بهر نماز [illegible]

ناموس - کازه صیاد و نام فرشته جبرئیل علیه السلام و در شرفنامه منقول از ادات یعنی بانگ و آواز و آه است اما در نسخه ادات که نزد کاتب است دران این لغت نیست و از شیخ محمد خضری بمعنی شنگرف نام سمی است

نجس - پلید۔

نحس - نافرخنده۔

نحاس - مس۔

نخاس - مشدد جامی برده فروشی کذا فی التاج اکنون مخفف مستعمل شده است مرآن بازاری را گویند که دران بردگان و ستورگان و جز آن فروخته می شوند۔

نرجس - معروف یعنی نرگس و این معرب است

نسناس - دیو مردم جنسی اند از خلق که بر یک پا می جهند و جز آن پایی ندارند و زبان عربی بدارند۔

نفس - بفتحتین دم و بالفتح خون و تن و همت و جان و داب۔

نفاس - بالکسر فراغی و خونی که بعد از ولادت روان شود۔

نفیس - بالفتح چیزی گرانمایه۔

نقس - بالکسر سیاهی دوات و بالفتح عیب بالکسر چیزیست که اثرها را بگزد و بکشد۔

فصل فی الفارسی

ناووس - جای عبادت مغان۔

نشاس - بالکسر خوش و خرم گویند عمر نشاسان گذاشتیم یعنی بخوشی گذرانیدیم کذا فی زفانگویا۔

نرگس - بالفتح باکاف فارسی نام گلی است بعضی و گرد و بعضی درونی او زرد است و دربیرونی او سپید و باستعاره چشم معشوق نیز مراد دارند۔

نس - بالضم میان لب و بینی و گرداگرد دهان و گرداگرد لب۔

نکاس - سر دیوار و نکاس نیز درین لغت نه و معنی و نه متفرس یعنی نو ملک۔

باب الشین
فصل فی العربی

نباش - مشدد کفن دزد۔

نعش - بالفتح جنازه چون مرده بر وی باشد و چون نباشد سریر گویند و بنات النعش کبری و صغری معروف اند۔

نقش - نگار و نیز جنسی از اجناس سرود یعنی در بیت فارسیان بکلامی مسجع غیر موزون

نقاش - نگارنده۔

فصل فی الفارسی

ناخن خورش - نام داروییست که بتازیش اظفار الطیب و بهندیش بالچهر نامند کذا فی زفانگویا۔

نازبالش - یعنی بالش سر بتازیش مخده خوانند و هی التی توضع تحت الخد۔

نامیش - بوزن ناروش نیز راهی کردن

باب الظاء
فصل فی العربی

نعوظ ـ برخاستن قضیب وقت شهوت
نمط ـ بفتحتین نوعی از فگندنی و گروه که بر یک کار باشند و نیز بمعنی طریق و گونه و بساط آید ـ

باب العین
فصل فی العربی

نزاع ـ جنگ و خصومت ـ
نطع ـ معروف یعنی چرمی که بر اهل سیاست چون بگسترانند و بدان ریگ اندازند و نیز چرمی که دبان خفته بگذاشته روغن در اندام طلا کنند و نیز بساط شطرنج را نامند و نیز گستردن ـ
نعناع و نعنع ـ بودن کذا فی التاج و در شرح فنا در لغت پودنه آورده است تا زیش نعناع گویند و نیز در لغت نعناع تفسیر کرده است و گفته است نعنا بغیر عین هم استعمال کرده اند ـ
نفع ـ سود ـ
نقع ـ گرد ـ
نوع ـ گونه فی التاج النوع کم از جنسی ـ

باب الغین
فصل فی العربی

نشغ ـ بضم یکم و سوم پیمانه که بدان غله پیمایند و بتازیش قفیز نامند ـ
نغانغ ـ بالکسر قدح آب و آن طاس که بدان شراب بخورند ـ

نوشیح ـ با واو فارسی نام موضعی ست نزدیک خفچاق که حافظ نوعی منسوب بدوست ـ

باب الفاء
فصل فی العربی

نتف ـ بالفتح موی برکندن ـ
نحیف ـ نزار ـ
نداف ـ معروف یعنی حلاج ـ
نصف ـ نیمه ـ
نفنف ـ زمین خالی کذا فی القنیه ـ
نیف ـ زیادتی یقال عشر و مائة نیف ـ

فصل فی الفارسی

ناف ـ معروف و هر چیز را ناف آن چیز میگویند
نکاف ـ بالکسر سوزه درشت یعنی دستوانه شکسته داران که بر پوست می پوشند کذا فی زفان گویا ـ
نوف ـ بالضم بانگ و صدا که از کوه و از گنبد و از آب و از چاه و مثال آن پدید آید ـ

باب القاف
فصل فی العربی

ناطق ـ گویا در تاج ست الناطق مال زنده یعنی حیوان و در قنیه ست ناطق اسپ و ستور و امثال آن ـ
نسق ـ بالفتح رشته النسق من کل شیء ما کان علی نظام واحد ـ
نطق ـ بالضم نیک سخن گفتن ـ

نطاق - بالکسر و نیز نطاق مانند ازارست که دران ازار بند مے کنند ازار زنان-

نغیق - آواز زاغ-

فصل فی الفارسی

نسخ تعلیق - نام قلمی که عجمیان آن مشتمل را از شش قلم قدیم استخراج کرده اند یکی تعلیق که از قلم توقیع کشیده اند و دوم همین نسخ و تعلیق که قلم نسخ و قلم تعلیق را جمع کرده و آن را نسخ و تعلیق نام نهاده اند اکثر نسخ و قلم ابیات برین قلم می نویسند و خوب می آید و آنکه نسخ تا انک گویند خطاست-

نهر الملاق - نهریست عظیم که بدان هر که غسل کند آن شب احتلام آید-

نه رواق و نه طبق - یعنی فلک

باب الکاف
فصل فی العربی

ناجربک - نام مردی از زهاد ترسایان-

ناصیه داران پاک یعنی اولیا و زهاد و عباد و اتقیا و ملائکه-

ناک - خداوند و صاحب برین معنی مرکب استعمال کرده اند چنانچه دردناک و غمناک و نیز مشک خالص که در وی جگر سوخته خلط کرده باشند کذا فی شرفنامه و در فرهنگ یاست ناک مشک آنچه با کافور مغشوش کنند و در فرهنگ مخزن فواید است ناک مشک مغشوش-

نیان سپید فلک ماهتاب-

ناوک - آن آلت چوبین خالی که میان آن تیر ناوک را گذاشته اندر و بمعنی تیز ناوک نیز استعمال میکنند-

نثار شک - گریستن و گریه کردن-

نردک - بفتح یکم و سوم لغز و افسانه کذا فی زفانگویا و معنی ترکیب نرد خورد است-

نرسک - نمله معروف که تبازیش عدس خوانند کذا فی الفتیه

نستاک - بالکسر یکایک شکم-

نسک - بالفتح نام نمله ایست که تبازیش عدس خوانند و جزوی از کتاب اخبار گبران که آنها سوره و سوره و جزو جزو خوانند و قیل بالضم کذا فی شرفنامه-

نشاک - بالفتح درختی خوشبو-

نشیمن چو خاک - آرام و حلم و خوارتی و سر افگندگی نشیمن

نغاک - نادان و ابله و حرام زاده-

نغزک - میوه معروف که انب و انبه نیز گویندش-

نغوشاک - بالکسر مذهب گبران و آواز کیش بکیش شونده و زرا هری و ترجمه صابی - صابئین

نلشاک - بکسر تین و صندار کذا فی الاداة و در زفانگویاست یعنی همین بمعنی نمر گویند-

نلک - بالکسر اوراک و دانه شملیت و در بعضی طب ست که نوعی آلو ست و آن دو نوع ست یکی در نهایت سپیدی برنگ شیر ست و دوم در غایت سرخی و شیرست-

نمشک - آن شیر که بر دو نیم دوشند و دراونه

نسپل — بالکسر با بای فارسی شصت که
ماهی را بدان گیرند و قبل بانیز فارسی —
نسپل بفتحتین دو چیز که بیکدیگر گیرند و بیاویزند
کذا فی شرفنامه اما در ادات لفظ بیاویزند نیست
نشول — با واو فارسی پیشش سر و بال —
نقش گل — یعنی نقش —
نقش سنگل — کنایه از هر کسی ... —
نشکل — بالفتح با کاف فارسی آنکه خطش
تمام ندمیده بود —
نور بی زوال — نور الله تعالی —
نون و دال — پناه و چیار —
نول — با واو فارسی منقار مرغ و نایره صراحی
و مشربه و امثال آن —
نهال — درخت نونشانده —
نهل — نام مبارز تورانی —
نیم هلال — با میم موقوف لب معشوق —

باب المیم
فصل فی العربی

ناهم — پشیمان —
نائم — خفته —
نجم — ستاره و بیخ ... —
نجوم — ستارگان روشن در گرد آسمان
ندیم — یار شراب نشین مجلس پادشاهان بزرگان
نسیم — باد نرم و خوش که از آفتاب پیش با طلوع
آفتاب وزد و بوی خوش آید کذا فی زفان گویا —

و در شرفنامه بمعنی باد خنک خوش ولیست —
نظام — بالکسر نام یکی از ملوک که یکی از کبار
بود و مروارید رشته کرده و شعر و راستی کار
و کسی که کار به و بسته شود و در قنیه بمعنی
پیوستگی ست —
نظم — ستاره ست که بنا نزدیک ... و نیز
سلک در و مروارید و سلک سخن موزون —
نعم — بفتحتین ستوران اما غالب شتر
بیشتر آن و نیز بمعنی آری ست برای تصدیق
سوال سائل و در شرفنامه بمعنی چارپای نرم ...
و بکسر نعم و فتح عین جمع نعمت —
نعیم — بهشت و ناز و نعمت —
نمام — بالفتح والتشدید سخن چین و نیز ...
نام سپرغم و آن گیاهی ست باشد ...
واقع نهر کرده و بوی خوش دارد —
نوم — خواب —

فصل فی الفارسی

ناف عالم — یعنی کعبة الله —
ناکام — ناچار و بمعنی ترکیب با مراد و ناخواست
اما استعمال این در محلی ست که کار بغیر خواست
بنده محض باراده الله تعالی از هر چه بارادت
بنده باشد بغیر خواست بنده برآمد و از آن هیچ
چاره نباشد از ینجا بگو بینا چار و ناکام ست —
نان حادثه خام — ای حادثه مغلوب و
نامراد کذا فی الاصطلاح —

نرم لگام - یعنی اسپ رام که سرکش نباشد-
نریم - بالفتح نام پدر سام که جد رستم دستان بود
نشرم - بالکسر بای فارسی چیزیست مانند دود که هوا تاریک کند و در لسان الشعرا بانزا تازی مندرج ست و در فرهنگ نخز قواس معنی این شرم که ازان تاریک کنند مذکور ست-
نسل اوهم - یعنی شرابی که از انگور سیاه سازند
نسیرم - بالفتح آنجا که آفتاب نیفتد کذا فی شرفنامه و در فرهنگ نخز قواس بدین معنی نسرم ست و آنجا که بران آفتاب نیفتد-
نشیم - بالکسر بای فارسی آشیان مرغان و جای نشستن و آن مقام که همیشه آنجا باشند-
نعل شام - باه صبح و نزدیک دمیدن صبح و صبح
نوچندراهم - ای نعمت تو هشت بهشت-
نغام - بالفتح زشت و تیره گون و در لسان الشعرا و فرهنگ نخز قواس نغام با فا مرقوم ست اما در روایت صحیح با عین ست-
نقش سحرام - یعنی اگر کسی قدری و قامتی دارد و سخت کاهل بود و او نقش بضرب مثل گویند که نقش سحرام-
نکته موهوم - یعنی جوهر فرد و نیز یعنی [illegible]
نم گرم - بالفتح با کاف فارسی مفتوح اشک چشم زدگان-
نوخط شده عذار عالم - ای بر روی زمین سبزهای نو رسته-

نوقلم - آنکه نوشتن آموزد-
نه بام - نه فلک-
نیر اعظم - بالفتح بای مشدد و ترکیب توصیفی یعنی آفتاب کذا فی فرهنگ علی بیگی
نیرم - بالفتح همان نریم مذکور-
نیست سنگم - ای وقر نیست مرا-

باب النون
فصل فی العربی

نیسان - [illegible]-
نرجس دان - ظرف نرگس دان-
نسرین - نسترن-
نسیان - فراموشی-
نصفان - قدح که شراب و به نیمه رسیده باشد
نصیبین - نام شهریست-
نطرون - بالفتح بوره سرخ و مثل نمک در پیش [illegible] گویند کذا فی القنیه و در بعض لغات طب جواکهار نوشته-
نعمان - بالضم چار پایان و نام شخصیست که ملک عرب بوده و نیز نام امام اعظم ابو حنیفه کوفی و بالفتح سرخ و خانه ایست و در طاکف که بطرف عرفات میرود و او را نعمان الاراک گویند-
نون - ماهی بزرگ و دوات و نیز شمشیر و جای [illegible] کذا فی التاج و در فرهنگ [illegible] گویند [illegible]
از حروف تهجی [illegible]

نون بالضم و بدال قرشت بمعنی اکنون در شاهنامه آمده است پس فارسی باشد و در زفان گویا بمعنی تنهٔ درخت —

فصل فی الفارسی

ناخن بریان — نام داروئیست که بتازیش اظفار الطیب و بهندیش نکها نامند —
نار پستان — یعنی زنی نوبر و سخت پستان
ناردان — با رای موقوف دانهٔ نار ترش و آتشدان —
ناردین — با رای موقوف سنبل رومی زرد —
نارستان — جاییکه درختان انار بسیار باشند —
نارون — با رای موقوف درختی است راست و دراز بالا سخت خوب منسوب بقد شاهدان که کرتیشه داران ازان دسته سازند و نیز نام شیرهٔ است نزدیک خفیشه و در ایران زمین کاسه ابیته نارون گویند و در شرح مخزن میگوید درخت انار است —
نازیدن — فخر کردن و ترسیدن —
ناشتا شکستن — یعنی ناشتا خوردن —
ناف زمین — یعنی کعبهٔ مبارک —
ناقوس مغان — یعنی آن چوب که آتش پرستان بهنگام عبادت زنند —
نالان — نالنده و کوهیست میان شیراز و کازرون —
نان دهقان — یعنی نان پادشاه —
نان زرین — آفتاب —
نان سیمین — ماهتاب —

نان کشکین — نانی که از گندم و نخود و جو و باقلا و از هر گونه بهم آمیخته پزند —
نان مشیدن — از جهان شیری ناپدید باد و
ناویدن — نم دادن و ناوه گردانیدن کذا فی القنیه —
ناووان — با واو موقوف سیل آب چه در دریا چه در زمین —
نازان — یعنی خرامان و گریزان —
نثار اشک من — ای ریزش اشک من
نثاریدن — بالکسر نثار کردن —
نخچوان — نام موضعی و نام ولایتی —
نخچیرکان — با سوم و ششم فارسی و رای موقوف نام نوائیست و لحنی —
نردبان — بالفتح با دال موقوف معروف و بتازیش سلّم و در هندی سیڑهی نامند —
نرسکان — بالفتح با دوم مشدد گدایان شوخ —
نرم کردن — با سوم موقوف چهارم فارسی مستطیح
نریمان — بالفتح پهلوان نریم —
نزیدن — بالفتح با زای معجمه بیرون کشیدن کذا فی زفان گویا —
نسترن — بفتح یکم و سوم و چهارم نام گلیست خوشبوی سپید بتازیش نسرین گویند و در زفان گویا میگوید نسترن و رای نسرین است و در تاج میگوید نسرین همین نسترن آورده است و گل کلیست زرد
نسفوس و نشنیپس — کلاهها بالفتح و ثانی با یای فار

یعنی فدا آید یعنی بچیزی که جان خورده باشد۔
نوازن - یعنی نوازنده و نوازشنده و بنواز
نوازیدن - نواختن -
نوالیدن - بالفتح نالیدن و جنبیدن کذا فی زفانگویا -
نوالفتح خوان - خادم و غلام -
نوان - بالفتح نالیدن و جنبیدن بر خود پیچیدن مانند جهودان بر وقت شنبه و آگاهی و دوتو گرویده و گوژ و نگون شده و خمیده -
نوانیدن - بالفتح والنون بعد الالف نالیدن و آگاه شدن یعنی اخبار از زفانگویاست -
نواسیدن - بانگ کردن -
نوائین - آراستگی و میزبانی که بجهت خانه نو کنند کذا فی زفانگویا اکثر در صفت پادشاهان آید
نوبت خوبی بزن الٰهی در بلک حسن
پادشاهی کن -
نوبهاران - جمع نوبهار بر خلاف قیاس
نوجوان - یعنی آنکه هنوز خطش ندمیده بود
نوردن مع نوردیدن و نوشتن بالفتحتین پیچیدن کذا فی زفانگویا و در شرفنامه مذکورست نوردیدن طی کردن و گذاشتن و راه یافتن و در قنیه است نوردن بفتح اول و دوم و چهارم آن چوب که جولاهه جامه در ان پیچد وقت بافتن -
نور نخستین - محمد صلی الله علیه وسلم و روح او
نورستگان چمن - نهالها و گلها و شگوفه ها
و شاخهای نو دمیده -
نوریان - همان نوراهان -
نوزادگان چمن - همان نورستگان چمن -
نوشیروان - بالضم با واو فارسی پادشاه ایران زمین که تولد حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم در زمان او بوده است و او مردک حکیم را که صاحب سیاحت بود با هشتاد و چهار هزار مردی که متابع او بود کشته و کوشکی که آنرا ایوان کسری گویند بنای اوست هر چند نامرتب نامه بود پرویز پسر او مرتب گردانید تا نازش نوشیروان گوید
نوشیدن - با واو فارسی آشامیدن -
نوشین روان - بالضم با رای مفتوح آن جان شیرین
نوعروسان - همان نورستگان چمن -
نوخیدن - با واو فارسی خسپیدن -
نونیازان - سالکان مبتدی و در جماعت قلندران هر که نو آید او را نونیاز گویند -
نویان - با واو فارسی مانند طفلکی که از مید با فند
نویان مع نویین کلاهها با واو فارسی ترکان سلاطین و ملوک را بدان خطاب کنند -
نویدن - بالفتح زاری کردن و نالیدن
نهازیدن - ترسیدن -
نهان پیکران - فرشتگان و پریان مانند ایشان
نهان - پوشیده -
نه باهم ایوان - نه فلک -
نهفتن - پنهان کردن و پنهان شدن -

نهشتن - بالکسر نهادن -

نه صحیفهٔ گردون - نه فلک -

نهنبن - بکسر یکم و فتح دوم و چهارم سرپوش دیگ و در زفانگویا مطلق ست یعنی سرپوش

نهنگ میخفتان - ای شمشیر اجل نهیب جوشن یعنی مرگ مفاجات که مردم ازان نالانست کذا فی المؤید معنی نهنگ شیر آبی اینجا تیغ مرادست -

نهیدن - بالکسر اندیشه کردن و تخم خوردن و نهادن کذا فی زفانگویا -

نیازیان - حاجتمندان -

نیاکان - بالکسر جدان و مهتران و کذا فی زفانگویا

نیاپژلان - بفتح یکم و سوم و قیل بضم سوم آنکه پشتها چنان نماید که مردم را فرو می گیرد و آن مقدمهٔ صرع است بهندش کهاره نامند و صرع را بهندی مرگی بالکسر گویند -

نیزه اشتین - آن تارهای نورانی که چون سوی آفتاب نگری پیش چشم آید -

نیسان - بالفتح مدت ماندن آفتاب در برج حمل و نیز بانند نی -

نیستان - بفتح یکم و کسر دوم و نیز بسکون دوم و کسر ثالث بیشه که آنجا نی بسیار باشند -

نیغضم پوستین - با دوم و پنجم و ششم فارسی ربا و را گویند چنانچه در شرح مخزن ست -

نیل خم آسمان - یعنی نحوست فلک -

نیلگون - آسمانها -

نیل کشیدن - سپند سوخته در بناگوش بچگان نقطه نهادن برای دفع چشم زخم -

نیوشیدن - بالکسر یا و او فارسی شنیدن سخن کسی و در گوش کردن کذا فی شرفنامه و در زفانگویا بالضم نیز هست و بمعنی جستن و طلبیدن و تفحص و تجسس نمودن هم آمده است -

باب الواو

فصل فی العربی

نحو - مانند و نام علمی که تصحیح اعراب بدان شود

نصو - سوی پیشانی گرفتن -

نضو - جامه برکندن -

نطو - دوری -

نقو - استخوان -

فصل فی الفارسی

نارخو - سابر ام موقوف گل انار و آنرا گلنار نیز گویند

نافهٔ آهو - مشک و بوی خوش باشد که زلف و کاکل معشوق ست -

ناو - چوبی میان خالی و جسته غیر آب و امثال آن کذا فی شرفنامه و در قنیه هست که ناو بمعنی کشتی هم مستعمل ست -

نخچیرگاو - نام نوائی ست -

نسطو - نام مردی صاحب مذهب ترسایان و قبله و مجتهد امت ایشان -

نسو - بالکسر با سین مهمله و نشو بالفتح با شین معجمه

کلاه‌ها با واو فارسی نشش که در وی هیچ درشتی نبود
و نخشان باشد - جمعی فرشتگان نقشبند و مروتا منه
نشتو - شین معجمه و تا قرشت نام

مردی کذا فی ر یا

نشیمن تو - یعنی دنیا -
نمکدان تو - یعنی دهان تو -
نو - بالفتح ضد کهنه و تجدید و امر نویدن
که معنی آن نالیدن و زاریدن است -
نوو - بفتح یکم و همزه مضموم و واو مرقوم شده
فارسی تر و در شرفنامه نو بغیر واو دوم نیز بدین معنی
مرقوم است و در فرهنگ فخر قواس است که
نووین نوشته غرباً -
نوشداره - با دوم فارسی و سوم مثلثه
شراب و تریاک یعنی پادزهر -
نیرو - با واو فارسی زور که تا زیش قوت مشتعل
نیسو - نشتر حجام که تازیش مبضع خوانند -
نیمچه - با یا فارسی نیچه شمشیر و دلیر و معنی اخیر
از زمانه بیاست -

باب الهاء
فصل فی العربی

ناحیه - کرانه -
ناشزه - زنی که با شوهر آرام نگیرد -
نبوه - پیغمبری -
نتیجه - معروف یعنی زاده و پیدا شده -
نجاه - رستگاری -

نجاسه - پلیدی -
نجیبه - با جیم مرد نجیب -
نخبه - بالخاء معجمه مرد بددل و مهتر از هر چیزی
و مرد گزیده و دوشیزگانی -
نخوه - تکبر -
ندامه - پشیمانی -
نزله - معروف کذا فی التاج و در تحشیه
نزله بالفتح زکامی که دیرتر باشد -
نسخه - بالضم معروف -
نزهه - بالضم پاکیزگی و تازگی -
نسیه - معروف -
نصره - بالضم یاری -
نصیر الخارجه - نام شکل یکم علم رمل و دوم النصر الداخله
نصفه - واو و هو الاسم من الانصاف -
نصیحه - پند -
نطفه - آب منی -
نظاره - جمع نگرندگان و فارسیان بمعنی
تماشا هم استعمال کرده اند -
نعامه - شترمرغ -
نعره - مگس که در بینی خر درآید کذا فی التاج
اما این زبان اسم شده است مراد از بانگ و خروش
نعمه - بالکسر روزی و دسترس و نیکی و نشاط
و ناز و نکوئی و بالضم روشنی چشم و چشم روشن
گردانیدن بچیزی و چشم روشن شدن بچیزی
نعمة الله و منه و عطاه و النعمة اسم من الانعام

النعمة انکذا فی التاج و در قنیه ست نغمه بالکسر بمعنی مال نیز آمده است -
نغمه - بالفتح آواز -
نفحه - دمیدن بوی خوش -
نفقه - روزی -
نقاره - بالفتح با قاف مشدد طبل سیمین که در موکب ملوک و سلاطین بنوازند و بعضے بغلط نقاره و نقره گویند
نقره - بالضم سیم و بالفتح دانه چیدن مرغ -
نقطه - بالضم معروف
نکهه - بوی دهان کذا فی التاج و در فرهنگ علی بیگی بمعنی بوی خوش ست -
نسیمه - سخن چینی و حرکت و جنبیدن و آواز
نواکه - حماقت -
نواله - بالفتح معروف یک عطیه فارسیان بالکسر بمعنی یک لقمه طعام و آنچه بیک دست گیرند از سرو پشم و مانند آن استعمال کرده اند و طعام پس خورده را نیز گویند و جمع آن نوالات
نواه - حاجت و مراد -
نوابه - فربه شدن ستور -
نوبه - مدت و وقت و بمعنی کثرت نیز آید
نوبة - آنچه بر در پادشاهان بزنند از طبل و نام ولایتی ست و عهد -
نوحه - زاری کردن باواز بلند
نهایه - پایان کار -
نهمه - مراد و نیز قصد دل -
نیابه - نوبت کذا فی التاج و در عرف نیابت بمعنی وزارت ست -

فصل فی الفارسی

ناتراشیده - یعنی بی ادب بی ساز و بی اصول
ناخن خامه - ای نوک قلم -
ناخنه - پوست تنک که از پیغوله چشم سپید شود و بتدریج تمام چشم را بپوشد و گفته اند که بدیدن ستاره سهیل دفع شود -
نارسیده - خام و باکره و بی مهر
نارکفیده - ای نار طرقیده -
نارد باشه[۲] کیان
نافرهخته - بفتح سوم و پنجم زشت روی و بی ادبی -
نافه - معروف ای ناف آهوی مشکین
ناف هفته - یعنی روز سه شنبه
ناله - آه و زاری کردن باواز -
ناموس گاه - ای جای چنگ -
نامه - معروف و کتاب -
نانخواه - نان نغز خوالان -
نانخورش خانه - یعنی هر که تا آریش او دیم آید خوانند کذا فی حواشی مصابیح و نیز گدا -
ناوه - آن چوب میان خالی که نیز ناودان نهند و بینداز ند و آنچه در و خمیر کنند و آلتی ست که بدان گندم و جو از دو دل باشد

نامند بتازیش حضیره خوانند۔

نه پرده۔ ای نه فلک۔

نه چهره۔ یعنی نه حربان حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وسلم

نه ده۔ یعنی زیور و آرایش۔

نهرواله۔ گجرات۔

نه زن ستیاره۔ یعنی نه حربان حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وسلم۔

نیازنده۔ نیگنده۔

نیزه۔ بایاء فارسی معروف که بتازیش سنان نامند و نیز علم۔

نیسته۔ بزیادت ها شکسته بمعنی نیست۔

نیفه جامه۔ روباه ای پوستین روباه کذا فی شرح مخزن۔

نیفه۔ لیفچه جامه کذا فی شرفنامه و در قنیه است نیفه آنجا که ازار بند بود۔

نیلی حقه۔ آسمان۔

نیم خانه۔ گنبد کذا فی زفانگویا۔

نیم خورده۔ یعنی اندک و ناتمام۔

نیم سفته۔ سخن ناتمام و سربسته نیم تراویده

نیمه۔ نصف هر چیزی و نیز برقع۔

نیم کاره۔ کاری که ناتمام بود و هنرش نگاه نهاد

نیوشنده۔ با واو فارسی شنونده۔

نیوشه۔ با واو فارسی سخن کسی در گوش کردن و گوش ساختن بگفتگو۔

نیوه بایاء فارسی ناله و غریو و نوحه۔

فصل فی الترکی

نسخه۔ چند نه چیزی۔

نوبقه۔ پوست سر۔

نه۔ چیزی۔

باب الیاء
فصل فی الفارسی

نامی۔ معروف کذا فی التاج و در شرفنامه نامی سازیست معروف و نامی گلو۔

نبی۔ پیغمبر علیه السلام۔

نجوی۔ راز۔

نخاسی۔ منسوب بسوی نخاس اما در بین یای نخاسی کسی را گویند که اسپ بفروشاند۔

نصرانی۔ ترسا۔

نصفی۔ بالکسر نام صطرلابی ست و نام جنگی و نیز نوعی از دیبا الهاست۔

نطاسی۔ طبیب نیک و استاد دانا۔

نقطی۔ نقطه انداز و در قنیه است زنگی را گویند که سبز باشد و سیاهی زند۔

نقی۔ پاکیزه۔

نواحی۔ جمع ناحیه یعنی اطراف۔

نهی۔ بازداشت۔

فصل فی الفارسی

ناداشتی۔ بی شرمی و بیحیائی و بیغیرتی کذا فی زفانگویا۔

ناوان وده صرده گوهی - یعنی نادانی که سخنان نالائق و بیهوده و پشیان بیفایده گوید
نازامی - یعنی منکر -
نانپری - با زاء موقوف و بای فارسی نام دختر پادشاه خوارزم که بهرام گور بحبالهٔ خویش آورده بود -
نارنگی - با کاف فارسی معروف یعنی نام میوه و نیز نیرنگی -
ناسازی - یعنی مخالفت و بی وفائی
ناطوری - کشتبان کذا فی القنیه -
ناظر درسرای - یعنی نامه نویس ملکی
ناقوسی - نام نوائی ست و لحنی وا ورنگی
نامی - نامور و نامدار -
نانبائی - طباخ یعنی نان پز چنانچه در تفسیر زاهدیست در قصهٔ زن ایوب که روزی بدکان نانبائی رفت و گفت آن مبتلا را چیزی ده طباخ گفت برو اگر ترا کسی اینجا ببیند از من نان نخرد -
نان جوی - یعنی گدا و طالب دنیا -
نان فیروزخانی - با واو فارسی نانی ست از جنس ختائی موازنهٔ یک منی می پزند -
ناوک سحری - یعنی آه و دعای بوقت سحرگاهی
ناپشتنگری - خلیفهٔ خدا و سلطان -
نامی تذکی - آنکه بر در ملوک و سلاطین هنگام رزم زنند -

نائی - نای زننده -
نامی - سازیست معروف -
نرسی - بالضم با یای فارسی نام پسر نوذر پادشاه ایران زمین -
نزل عیسی - مائده که از آسمان می آمد -
نسطوری - نام ترسائی ست -
نظارگی - با کاف فارسی بیننده کذا فی شرفنامه و قول کی بر کلمه که صادر شود بمعنی بهمدر بود چنانچه زندگی زنده بودن پس معنی آن بینندگی و دیدان باشد -
نفیری - نوعی از مزامیر معروف که هنگام سواری سلاطین و بوقت جنگ نوازند -
نیلی شب -
نقش خاک گوهری - ای صورت مردم اینجا صحیح و مانع
نقرهٔ خنگ زرتشتی - آفتاب بدانکه زرتشت نام حکیمی آفتاب پرست واضع دین آتش پرستی که دعوی پیغمبری کرده بود بدو دعوی مقتدر او به طلب آن بود که با بهای خود اسپ برگرفت و معلق ماند پادشاه آفتاب ادوقت برآمدن تشبیه با اسپ زرتشت کرد بسبب معلق برآمدن آفتاب است تشبیه با اسپ کرده اند -
نکته باوری - سخن شمرده و لطیف کذا فی اصطلاح الشعرا
نکرسی - تفتیتین ملوانی ست که از نسل پادشاه آمده با اخته می پزند -
نمی - تری -

نوآموزی - یعنی ابتدای تعلم -
نوی - نام شنبه است و نیز اسپ نوی که هنوز زین کرده مهیا وار نشده و نوبت نزده -
نوبهاری - نام نوائی ست و لحنی
نودارانی - عطا شعر و شاگردانه -
نوی شناگر بالفتح تازگی و تجدید و تازی کهنی و نیز گویند هستی -
نوی - بالکسر با یای فارسی قران -
نهامی - بالفتح آهنگ -
نهنگ هندی - یعنی تیغ هندی -
نی - بالفتح نی و نیشکر و نی های دیگر نیز آمده
نیروی - بالکسر با واو فارسی زور که تازیش قوت خوانند
نیزه خطی - نوعی از نیزه های مبارزان -
نینوی - نام شهری که مهتر یونس علیه السلام دران شهر بفرمان خدای تعالی برای دعوت رفته بود و وقوع در بطن حوت همانجا بود -
نیوبا بودی - یعنی نه انباشتی -

کتاب الواو

الواو که نهایی آبی رنگ الایل الکثیر و سحاب ... ششش باشد و واو مفتوحه با جز از حروف ... و نیز متروک آید و هم بمعنی عطف و مختصر او آید -

باب الالف
فصل فی العربی

وبال - بیاری تمام -

وحاشا جمع وحاشان بمعنی گرسنه
ودا - بالمد پس و پیش دو فرزند و فرزندزاده و هو من الاضداد و در فارسی ودای نوبسناید و در اصطلاح الشعرا معنی ودای برتر نوشته است چنانچه در باب الدال می آید و در نسخه سروری اما معنی اول در مصراع شیخ شرف الدین پانی پتی مؤید ست ع وحدت ودای کنگره کبریا کشیده و بعضی غیر استعمال میکنند اما میان غیر و ودا ... نوع حرفی ست زیرا چه صفات خدای غیر ذات گرفتن درست نیست -
ورقا - کبوتر خاک رنگ -
وغا - بانگ و جنگ یعنی کارزار را که وغا میگویند هم بدین که حق ودوستی چنانکه هست تمام نگذارده است کذا فی القنیه
وفا - پیمان نگاه داشتن و حق صحبتی تمام گذاردن و نام معشوقه
ولد الزنا - حرامزاده و در فارسی ولد الزنا پروانه و کرمهای دیگر را گویند که بطلوع سهیل می میرند -

فصل فی الفارسی

وا - بمعنی آش ست چو باست و ا یعنی آش ماست و بمعنی باز هم هست چنانکه گویند وابگوی یعنی بازبگوی -
وابا - قوت فهم
والا نوعی از جامه ابریشمی تنگ که زنان

پوشنده‌اش و زبر دست و بزرگ بقدر و جاه و بلندی-

وایا - حاجت

ورا - مختصر اورا-

وطا - بستر و نهالی گسترده-

وسطا - ستایش خدای تعالی-

وکانا - بالفتح پاره از خوشهٔ خرما و انگور-

ویدا - بودن و معنی پیداست و در وکم تبا ایشان الم خوانند و آزار را نیز گویند و بمعنی نقصان نیز آید و ویده بمعنی بغیر الف هم آمده است-

باب الباء
فصل فی العربی

واب - شرمنده

واجب - فرض شدن-

واصب - دائم-

ورب - دررونده-

واهب - بخشنده

وثاب - نشستنگاهها-

وجب - بفتحتین مرد بد دل کذا فی التاج و در شرفنامه بمعنی گیاه بلشت است-

وصب - درد-

وهاب - بسیار بخشنده و نام باری تعالی

فصل فی الفارسی

ورق آفتاب - یعنی رخساره-

وریب - بالضم بابای فارسی گز-

باب التاء
فصل فی العربی

وجنات - جمع وجنه بمعنی رخساره-

وفات - مرگ-

وقت - گاه-

فصل فی الفارسی

وخشت - چهارم روز از خمسهٔ مسترقه-

ورت - بالفتح برهنه از پوشش-

ورغست - گیاهی است بهاری و میانش سپید خورند-

وفات - ای وفای تو-

وبشت - نام روز چهارم است از خمسهٔ مسترقهٔ قدیم

باب الثاء
فصل فی العربی

وارث - میراث برنده-

ورث - بالکسر میراث بردن میراث یافتن

وطث - بالفتح پای بر زمین سخت زدن-

وعث - بالفتح زمین بغایت نرم-

ولث - باران اندک-

باب الجیم
فصل فی العربی

وشیج - سطبر-

وج - نام شهری-

وداج - بالکسر رگ گردن که سر بریدن نشان میبرد

ودج — بالتحریک مثله

فصل فی الفارسی

واویج — خوشه که انگور بر وی انداخته و آنجا که انگور رسته باشد و گویند جای انگور آویختن یعنی اغیر از زفانگویاست و در فرهنگ مخزن آمده که انگور بر وی اندازند

ورتاج — بالفتح گیاهی ست که در آب روید برگ وی روی سوی آفتاب دارد و در روز بشگفد و در شب بسته گردد و بارش برای خشکی میخورند و آنرا آفتاب پرست گویند بتازیش نیلوفر نامند کذا فی شرفنامه و در زفانگویاست گیاهی ست سبز که برگ او بهر جانب که آفتاب گردد سوی او روی کند

وریج — بالفتح پرنده ایست که آنرا ویج نیز گویند و در زفانگویاست پرنده ایست شبیه بادراج و از دراج خردتر بتازیش سمانی گویند

وبیج — داروئیست که بهندیش تج گویند

باب الجیم الفارسی

والنج — بالفتح و بالراء مقوف رسن دوتا که بر آویزند و بر آن نشینند و بجنبانند بهندیش پینگ نامند

وکاریج — بفتحتین زشت

ویج — بالکسر جان و یج مذکور

باب الحا
فصل فی العربی

واضح — روشن و سپید

وشاح — بالکسر بند گردن

وضوح — بالضم روشنائی و سپیدی

ویح — بالفتح کلمهٔ ترحم

باب الخا
فصل فی العربی

وخواخ — سست

وزخ — بالتحریک نرم

وشخ — بفتحتین ریم

باب الدال
فصل فی العربی

واجب الوجود — آنکه وجود او از مقتضای ذات او باشد

واجد — یابنده

واحد — یکی و لاشل

والد — بکسر سوم پدر

وتد — میخ

وجد — غم و دوستی و یافت

وجود — هستی

وحید — تنها و دوستی

ودود — دوست

وداد — بالکسر دوستی

ورد — بالفتح گل و بالکسر نوبت و روزینه و بالضم لشکر و جهت این هر دو معنی از زفانگویاست

وعید — بیم و وعدهٔ عقوبت

بدین که در اصل واربوده است بعده الف وصل ساقط شد ورشد۔

وقت نبرد — ای وقت کارزار کذا فی القنیه اما در اصطلاح الشعرا بادال مرقوم ست چنانچه گذشت۔

وهر — بالفتح نام ولایتی ست۔

باب الزا
فصل فی العربی

وجز — موجز و سخن کوتاه۔

وخز — بالفتح بهر چیز وخنجر زدن و آمیختن چیزی اندک۔

وز — بالفتح مرغابی۔

وزواز — مرد سبک و کم عقل

وشز — بفتحتین سخن و جای بلند۔

وغز — اشارت کردن و پیش رفتن بکاری۔

وفاز — بالکسر ساز۔

فصل فی الفارسی

ورنز — بالفتح نام رود ما در از انهر و فاصل ورنیان و اصرات۔

ورساز — نام مقامی ست و نیز نام دیه از ... و هر که نیک طرق باشد گویند ورسازست۔

وسیز — صمغ انب و آنرا اقصاقیا و اقاقیا نیز گویند اما در شرفنامه اقاقیا وسلم گفته است۔

باب الزای الفارسی
فصل فی الفارسی

وتلکژ — بفتح بکر وسوم نخود ودانه انگور۔

باب السین

فصل فی العربی

ورس — بالفتح نباتی سرخ کذا فی القنیه و در شرفنامه است ورس بالفتح وقیل بفتحتین نبت رسته زلیمان

وسواس — بالفتح آواز پیرانه و شیطان و دیو و اندیشه و آواز نرم سنگ و صیاد و وسوسه کننده و بالکسر بدی و کار ناصواب در دل انداختن۔

وکس — نقصان و آنجا که ماه گیرد و روی

ویس — بالفتح کلمه رافت و استماع ست و در اصل استحقار و استغفار چیزی گویند و استحقار و استغفار بیک معنی اند و در شرفنامه یعنی ویس پنداری نوشته است و در قنیه است ویس بالفتح بها یعنی پنداری که پرنده ایست یعنی از غیر از عنقا نکو باست و در تیا هر دو معنی فارسی ست و بالکسر نام معشوقه رامین یا که وی را ویسه نیز گویند و رامین آرام بخش خوانده شد۔

فصل فی الفارسی

وادی موس — نام وادیست بر راه کعبه اللّٰه

بالای فانوس — جامه که بالای فانوس می اندازند و آن از حریر اکثر می باشد۔

والیس — نام حکیمی که انیس و حلیس سکندر بود

باب الشین
فصل فی العربی

وحش - مرد گرسنه و نخچیران دشتی الواحد وحشی
وحوش و وحیش جمع آن -
وخش - اراذل مردمان برابر است درین
تثنیه و مذکر و مونث و نیز نام مقامی ست -

فصل فی الفارسی

وش - و بناله و بسیار و نیز نام شهری ست منسوب
بخوبرویان و جامه که آنرا اطلس وش و دیبای
وشی نیز گویند -
وبلیش - بضم یکم و فتح دوم بسیار و ابنوه از
مال و غم و بیشه و استعمال این در چیزها ست که
بی جنبش بود کننده در جاندار و قبل با بای فارسی آ

باب الصاد
فصل فی العربی

وبیص - درخشیدن -
وصاوص - برقعها سنگها که پیش پیشین باشد
وصواص - برقع و روی بند -
وصوص - سوراخ خرد که در برقع و چهره باشد
وقاص - بالفتح مع التشدید جنگ جو -

باب الضاد
فصل فی العربی

وخض و وخیض - کلاهما بالفتح نیزه
زدن و خسته کردن -
وقاض - بالکسر کشها و تیر
وفض - بالفتح شتاب -

باب الطاء

فصل فی العربی

وسط - میانه و بتحریک سین میانه میان و درست
از مردم و فاضلتر از هر چیزی -

باب الظاء
فصل فی العربی

وشیظ - مرد فرومایه -
وعظ - پند -

باب العین
فصل فی العربی

وارع - آنکه لشکر را بهم آرد کذا فی التاج الاسامی
واسع - فراخ و نام خدای تعالی -
واضع - نهنده و وضع کننده و زن سر برهنه -
واقع - واقع شده و نسر واقع نام ستاره
مقابل نسر طائر -
وجع - درد -
وداع - پدرود -
ودع - استخوان‌ها جانوران دریائی کذا فی الشا
و در لغتیست ودع خسته که در قبر بدر فرو رفته
بکار به پرورش هست گودن نامند
ورع - بفتحتین پرهیزگاری و بفتح یکم و کسر دوم
پرهیزگار -
وسع - بالضم طاقت -
وسیع - فراخ
وضیع - فرومایه و خرد ضد شریف
وع - آواز سگ و ع بالکسر نابیست از جماع

و بالفتح مرد غیبت کننده۔

ولغ ۔ آنچه

باب الغین
فصل فی العربی

وتغ ۔ بیماریست که شتر را پیدا شود۔

وتغ ۔ هلاک شدن و گناهگار۔

وتغ ۔ هلاکت و ملالت و قلت عقل

در کلام و زیادتی جهل و نام دردی ست۔

وشغ ۔ سام ابرص۔

وشغ ۔ قلیل۔

ولغ ۔ آب با شدن خوردن۔

فصل فی الفارسی

وارغ ۔ بدانچه زبان بند شده و در فرهنگ [illegible]

وارغ بازار هوزرانچه از درخت خرما ببرند۔

وارغ ۔ بالفتح شعلهٔ آتش باشد۔

وشغ ۔ بالفتح جلد رود و شهاب باز گشت۔

وروغ ۔ بالضم با سوم فارسی یعنی آروغ و بعضے بفتح گویند۔

باب الفاء
فصل فی العربی

وصف ۔ نشان و صفت کردن سخن

وقف ۔ استادن در کلام و نیز دست بر پا

وقوف ۔ باز ستادن بمعنی اطلاع نیز آید۔

فصل فی الفارسی

واف ۔ بالمیل بمعنی خواهنده هم آمده۔

باب القاف
فصل فی العربی

وثاق ۔ بالکسر و بالفتح بند و بالضم خانه کذا فی شرفنامه اما معروف بمعنی یکیست۔

ورق ۔ بفتحتین برگ و بفتح یکم و کسر دوم و بالضم جمع ورقا یعنی کبوتر خاک رنگ۔

وراق ۔ نویسنده و مرد بسیار اقچه دارنده۔

وفق ۔ موافقت۔

وفاق ۔ بالکسر درخورد۔

فصل فی الفارسی

وامق نام عاشق عذرا و آنچه اصطلاح نرد بازیست و در لغت نرد باختن قوم شده که ویق پرپاره ایست که سپیدی زنند۔

وزق ۔ بفتحتین بازار هوز غوک که بتازیش ضفدع خوانند کذا فی القنیه نقل از جون سید ناصر شیرازی۔

وشاق ۔ بالضم خدمتگار فقیران و درویشان و بمعنی غلام نیز آید۔

وسق ۔ بفتحتین پوستی ست که سپیدی زنند در ترکستان شود و آن جانوریست چون روباه از پوست او پوستین سازند۔

وقواق ۔ بالفتح در عجائب البلدان مرقوم ست که کوهی ست که معدن زرست و مردم آنجا جمیع ظروف و ردائی خود و زنجیر و قلاده سگان از طلا سازند و آنجا بوزنه بسیار می شوند و آنجا

ونگ — بالفتح درویش و گدا —

ونگ — رسنی که یک سرا و بجائی بندند و سر دیگر بجائی و هندش الگنی نامند و در فرهنگ فخر قواس بمعنی آونگ گوست —

باب اللام
فصل فی العربی

واصل — پیوسته و رسنده —

وبال — بسختی و بمعنی سبب هلاکی نیز آمده —

وحل — بفتحتین خلاب —

وصل — پیوند —

وکیل — معروف یعنی آنکه کار غیری بر خود گیرد و نام خدای تعالی —

ویل — وای و نهی کلمه بالفتح و نام وادی در دوزخ کذا فی التاج و در شرفنامه ویل بالفتح فرصت یافتن در کاری و ظفر و هنگام یافتن کاری بمراد خویش —

فصل فی الفارسی

وال — ماهی بزرگ در صد وار —

ورل — بفتحتین جانوریست مانند سوسمار و اطراف او منقش ست کذا فی زفانگویا —

وزول — بالفتح و الضم با دوم فارسی و شپیل با واو فارسی مشعله —

وشکول — بالفتح و بضم چابک و بکار و تیل با واو فارسی —

وشپول — گوسپند کذا فی فرهنگ فخر قواس

وکال — بالکاف فارسی انگشت مرده —

باب المیم
فصل فی العربی

ورم — آماس —

وسیم — خوبروی —

وشم — بالفتح بخاری که از آب گرم و زمین عفن خیزد و هندش بهاپ خوانند کذا فی شرفنامه اما در تاج ست وشم نقش کبود بر پشت دست و اهم کمان —

فصل فی الفارسی

واسطه عقد نجوم آفتاب —

والی مهر سپهر — با هر دو منتهیان فلک سپهر مریخ

وام — ترجمه دین و هر چیزی که باشد و مانند بهر سه معنی نام نیز آمده است و بمعنی اخیر مرکب استعمال کنند —

باب النون
فصل فی العربی

وثن — بفتحتین بت —

وزن — سنجیدن و ستاره ایست در جنوب که پیش از سهیل برآید —

ونان — بالکسر معروف —

وطن — معروف و آن دو قسمست یکی وطن اصلی که آنجا زاید و دوم وطن اقامت —

وهن — سستی —

فصل فی الفارسی

والپسپیدن - با سوم فارسی یعنی باز پسپیدن

واچیدن - با سوم فارسی جدا از روی ره برگرفتن دانه بمنقار و بدست برگرفتن کذا فی شرفنامه

واشیدن - از هم جدا کردن کذا فی زفانگویا -

واقیان - گیاهی ست بوستانی و گویند که آن والان ست کذا فی زفانگویا -

وادی ایمن - وادیست که آواز ندا بحق بموسی رسید یعنی وادی مقدس -

وارن - بفتح را و مهمله بندگاه که میان ساعد و باز و دست و آنرا رسغ نیز گویند و بضم را مهمله گور لغتی ست در واردن بحذف واو -

وارون - بدخوی و بدبخت و نحس و شوم و باژگونه این هر دو معنی از زفانگویاست -

والان - داروئیست و آن بر دو گونه بود والان بزرگ که بتازی آنرا رازیانج و بهندوی سونف گویند و والان خرد که بتازیش شبت و بهندوی سویا مند کذا فی زفانگویا -

واهران - با جیم معروف گیاهی ست معروف که او را چین آرند -

وام زمین - یعنی آن ذرهٔ خاک پاک که در ذات مردم مرکب ست و حیوان و نباتی و کانی هر یکی وام زمین ست -

وثاق پیرزن - یعنی آن حجره که در بارگاه کسری پیرزنی داشت هر چند کسری به بها خواست او نفروخت -

وجوه ساز معادن آفتاب -

ورخچین - بالفتح با خای معجمه جانوریست آبی که چشم ندارد و گردن دراز و باریک و دندان دراز و در آب تیره و شور قرار گیرد و بهندوی بو بو گویند کذا فی زفانگویا -

ورزیدن - اقبال کردن و بکاری -

ورشیان - بفتح یکم و کسر سوم و بفتحتین ایضا

ورزکن - کوزهٔ پر آب کذا فی القواس و در فرهنگ نون معجمه است -

ورفان - بفتح یکم با را مشدد مفتوح شفیق آرزو خواهش کننده -

وزیدن - جزیدن -

وسن - بفتحتین خواب سگ -

وشاقان چمن - نهالهای نوشانده و درختان گل -

وشکردیدن و شکریدن - کلاهها بالفتح جست کردن و ساختن -

وشکولیدن - بالفتح با چهارم فارسی جلد بمعنی دریکا

ولایتستان - ای اولیاء الله تعالی کذا فی الاصطلاح و در قنیه بمعنی ولایت ستانیست

ویدیدن - بالفتح چاره جستن -

باب الواو
فصل فی العربی

وضوء - بالضم آب دست و بالفتح آب که بدان آب دست کنند -

فصل فی الفارسی

ورگو – بالفتح با دوم مهمله و چهارم فارسی نام شهری در زمین خراسان است که بالای کوه آباد است و در کرانهٔ آن شهر بر چهار طرف از زیر آن سنگی چشمه‌های آب روان است کذا فی القنیه و نیز بمعنی برگو آید۔

باب الواو فصل فی العربی

واسطه – میانه قلاده و بهترین هر چیزی که در وی بود و دست آویز آماج کذا فی المنتخب اما اکنون در استعمال به میانگی و به دست آویز نیز را گویند۔

واقصه – نام جائیست در سر حد دریا و در قنیه هست در سر حد مکه نزدیک پایان حجر است۔

واقعه – حادثهٔ عظیم و قیامت۔

واله – بکسر لام آنکه شیفته باشد از فرزند یا از دوست

وثیقه – استواری۔

وجه – روی النهار اوله و الوجه مستقبل کل شیء و الوجه یعبر عن ذات الشیء و حقیقته کذا فی التاج و نیز بمعنی چونکه گویند و آنچه برای معاش از سلطان و بادشاه معین شود از ده و زمین و مال گویند فلان وجه الفعام ندارد یعنی چیزی معین ندارد۔

وجاهت – بزرگی و سروری۔

وجه – رخساره و وجه بالضم قبله۔

وجیه – اسپ من الخیل الذی یخرج بان بواجه التاج

وکودکی که در شب زاید کذا فی التاج و نیز بزرگوار را گویند و وحدت تنهائی۔

وحدانیت – یگانگی۔

وخمه – بالضم طعام ناگوارنده۔

ودیعه – زینهاری یعنی امانت۔

ورطه – گلی که ستور در وی افتد و خیزد و قیل الورطه ارض مطمئنه لا طریق فیها و قیل الورطه اهویه منصوبه یکون فی الجبل یشق علی من وقع فیها ثم صار مثلا لکل شدة وقع فیها الانسان و الورطه الهلاک کذا فی التاج و در فارسی بمعنی گرداب نیز می آید بدین که آن هم مهلک است

ورقه – بالفتح نام عاشق گل شاه و نیز ذی القعده را در جاهلیت ورقه میگفتند۔

وساده – بالکسر بالش۔

وسیله – نزدیکی بچیزی یا بکسی۔

وصله – بالفتح پاره و بالضم پیوند و خویشی

وصمه – بالفتح عیب۔

وصیفه – کنیزک کذا فی التاج و در قنیه است وصیفه و خبر ایام نادیده۔

وظیفه – آنچه مقدر کرده شود هر روز از طعام و غیر آن۔

وفاه – مرگ۔

وقاحه – بالفتح شوخی و بی‌شرمی و درشتی و تیزی

وقایه – بالکسر معروف یعنی غلاف مانند آن

وکاله – وکیلی۔

ولایة - تصرف کذا فی التاج و نیز قربت و دست یافتن و والی شدن و بازووود و بمعنی ملک و پرگنه هم آید و در حدیث ست که کافر را بر مومن هیچ ولایتی نیست یعنی هیچ حق نیست و دست نیست -

وله - بفتحتین شیفتگی -

ولیمه - مهمانی و عروسی -

وهله - معروف یقال لقیته اول وهلة ای اول شیء -

فصل فی الفارسی

وارونه - بمعنی وارون مذکور بجمیع معانی اما در شرفنامه بمعنی بدبخت ست فقط -

وادی کده - ای جای وادی -

والغونه - بالام معروف سرخی که زنان بر رخسار مالند تا رنگ روی شان سرخ نماید و گروهی سرخی و سپیدی را گویند -

واله - شراب -

وامانده - یعنی درمانده -

وانه - ترجمه بشارت در فرهنگ فخر قواس

واو معدوله - یعنی واوی که نه خوانده شود و نه در وزن آید اما در کتابت آید چنانچه واو خود و خور و خواب و خوش و خوشی -

وایه - حاجت -

وخشیمه - سپیده کذا فی شرفنامه و در زفانگویا مذکورست و خشیته بالفتح با خا و شین معجمه هم نیست سپید در وقت بهار در باغها نشینند و در فرهنگ فخر قواس وخشنبلایه بشین معجمه آخر ست قیل اصل همان وخشینه ست چنانچه بالا گذشت لیکن در زفانگویا بجای شین دوم نون ست تصحیف کاتب ست -

وردپوشه - با بای و واو فارسی سرپوش چون دامنی و چادر و امثال آن -

وزولیده - بر وزن خروشیده شور و غوغا و تقاضا کننده و نیز آنکه آینده بجنگ را گویند -

وژده - چکیدن باران را گویند -

وزواژه - بالفتح بنای معروف که بتازیش عرقه نامند و بهندیش چهپر نامند -

وسمه - بالفتح خیار سیاه و نیز گیاهی ست سبز که ابرو بدان کشند چنانکه سرمه در چشم کذا فی شرفنامه و در ادات نیز میگوید گیاهی ست که ترکان بدان ابرو کشند اما از شیخ محمد خضری تحقیق ست که معروف نام آن رستنی ست که برگ او خرد و لاغر که چون آب او آن سبز میشود ولی سیاهی زنان آن شیره بر آتش نهند بعده بر ابرو مالند چون خشک میشود زیبا و لطیف می نماید اما بمعنی داغ و داغ کردن عربی ست -

وسه - بفتحتین چوب دستی کذا فی زفانگویا و بمعنی قوت و قدرت هم آمده -

وشکرده - بالکسر با جد و کوشش و بالفتح چست و ساخته و با جد و جهد و صاحب قوت قوی هیکل

کذا فی شرفنامه۔

وشکله بالفتح دانهٔ انگور۔

وشکمنه بفتحتین با کاف عورت مرد یعنی ذکر و در ادات بدین معنی وشکنه است۔

وشینه بالفتح جوش۔

والانه بالفتح و الکسر ریش که تا بازیش حیرت (?) نامند کذا فی زفانگویا۔

ولغونه بروزن و معنی گلگونه۔

ولوله شور و غوغا۔

وله بوزن کله و قیل بالام مشدد و له زده آمد عاشق و دیوانه و خشم۔

ویده بالفتح چاره جستن۔

ویره بالکسر درخت خرزهره۔

ویژه بایای و زای فارسی خالص و در زفانگویا بایای عربی نیز آمده است۔

ویسه بالکسر نام معشوقهٔ رامین و نیز پدر پیران سر لشکر افراسیاب را ویسه نام بود۔

ویشه بروزن و معنی بیشه است۔

ویچیده بروزن و معنی پیچیده است۔

ویله بالفتح وای وای کردن۔

باب الیاء
فصل فی العربی

وادی بیابان و رود خانه۔

واشی دروغ گوئی۔

واصی زمین پیوسته گیاه۔

والی معروف یعنی امیر

واهی گمراه کذا فی الادات و شرفنامه و در تاج بمعنی سست ست۔

وثنی بت پرست۔

وحی الهام و پیغام در از نبشته و آواز آهسته (?) کذا فی التاج و در مواید بمعنی فرشته وحی و اشارت و سخن پنهان نیز مذکور است۔

وحشی نخچیر وحشی

ودی آنکه بیرون آید بعد بول

وردی اسپ گلگون و گل فروش کذا فی القنیه (?)

وری بالف مقصوره خلق۔

وسطی بالضم بالف مقصوره میانگی و انگشت میانگی۔

وصی معروف و با ضاد معجمه خوبرو۔

وطی بی سپر کردن و جماع کردن و فی الالف مقصوره همان و تمام که در باب الف گذشت۔

ولی دوست و نزدیک و خویش و یاریگر و باران دوم در بهاری۔

فصل فی الفارسی

والی بالی میوهٔ ایست مثل کنار خوشتر ازین کذا فی اسحاق۔

وائی گمراه۔

واپادی یعنی شور و واقعه زدگان

وخشتی نام جامه ایست۔

وججی بفتحتین با جیم فارسی هیدی (?) و زشتی

وزیری - جنسی از آنچه لطیف و نیز وزیر بودن و وزیر هستی -

وسمی - بفتحتین چون دوزن درحبالهٔ یک مرد بونیهم یکی مر دیگری را وسمی باشد و بالضم و سکون و بفتح یکم و کسر دوم نیز آمده است -

وشی - بالفتح جنسی ست از جامهای ابریشمی که منقش باشد این منسوب است به کیو و شهر وشی و بتشدید شین نیز آمده است -

ولایت قالوا بلی - کنایه از ایمان یعنی ایمانی که ارواح مومنان با خدای تعالی بدان در میثاق عهد بسته کذا فی المؤید -

والوالی - بالفتح سراج و این لغت سمرقندیان است

وهی - بوزن کی بمعنی اوست و این فصیح تر از آنست -

ولیامی - مهمان ولیمه -

کتاب الها

الها مراد از طپانچه بر روی کسی زدن و بهایش فی وجه الطیر و بحساب ابجد پنج عدد باشد و هامی لاحقه برای چند معنی آید یکی برای اضافت و نسبت آید چنانچه رایت هر روزه و حساب هر عمر و همه سال یعنی هر روز از ان و همه عمر از ان و همه سال دوم برای تعقب چون آخر ماضی لاحق شود و بعد او ماضی دیگر واقع شود چنانچه گفته آمد و دیده رفت یعنی گفت بعده آمد و دید بعده رفت و اگر فعل مضارع و امر بعد او واقع شود پس فعل اول را نیز معنی مضارع یا امر کرده شود یعنی تعقیب چنانچه دیده آید و گفته دو معنی یعنی ببیند و بعده آید و بگو بعده برو و نیز نتیجه آید چنانچه درین ترکیبها گفته است و گفته بود و گفته شده و گفته خواهد شد و گفته شده است و گفته میشود و گفته شده و اند که لفظ بوده محذوف آید چنانچه گفته است و آورده شنیده شد یعنی گفته شده و شنیده شده و گفته هم ازین قبیل ست و نیز تا زائده عربی را در فارسی با ها ملحق خوانند چنانچه رساله نحو و صحیفه اما ها ساکن در عربی برای سکوت و نیز در حالت وقف

باب الالف
فصل فی العربی

هبا - گردی که از سم ستوران بر آید و در صراح است گردی که از روزن پیدا آید در آفتاب -

هجا - بالکسر معرکه -

هوا - میان آسمان و زمین کذا فی الصراح و نیز آرزو کردن و دوست داشتن و بی فرزند شدن و قال رجل هوا ای امر دلی عقل کذا فی المنتخب و در فارسی بمعنی عشق و دوستی و اشتیاق هم بالف ممدوده آورده اند اما در عربی بدین معنی بالف مقصوره است و نیز خوش آمد نفس و خلاف شرع در قنیه است هوا ایک فصل از چهار فصل ست

هیجا - بالفتح جنگ جا کذا فی القنیه و در تاج بمعنی کارزار است -

فصل فی الفارسی

هرا - بوزن غرا ساختن اسپان و بمعنی آواز نیز آید و بمعنی هر چیز هم آمده است کذا فی شرفنامه و در قنیه بمعنی شور و جلبه نیز ست و آواز زه کمان

هزارا - آواز یعنی بلبل -

هزار پا - کرمیست معروف که بتازیش شیث گویند کذا فی زفانگویا -

هفت اژدها - کواکب سبعه -

هفت خضرا - هفت آسمان -

هفت دختر خضرا - مثله -

هفت قلعه مینا و هفت گنبد خضرا و هفت سیماب مینا و هفت الاخضر و هفت سما - هفت آسمان

هشت باغ بقا - این هشت بهشت و مرغان هشت بهشت -

هلا - بالفتح کلمه تنبیه است -

هما - بالضم نام جانوریست که استخوان پوسیده و پوشیده بخورد و سایهٔ او بر هر که بیفتد بادشاه می شود -

همانا - بالفتح پنداری کذا فی الادات و شرفنامه و در قنیه است همانا بالیقین و قیل همان و در زفانگویا بمعنی مانند نیز آمده است -

هیتا - هزار -

باب الباء الفارسی
فصل فی العربی

هاب - بکسر با اسم فعل ست واو لفظی ست که برای راندن اسپ گویند -

هارب - گریزنده -

هباب - بالکسر نشاط -

هبایب - جامهٔ بریده -

فصل فی الفارسی

هاون کوب - یعنی خرد و ریزه کرده طبیبانه که دارو کوبند

هر چهار کتاب - توریت و انجیل و زبور و فرقان

باب التاء
فصل فی العربی

هیهات - ای دور ست و در فارسی بجای افسوس و دریغ مستعمل ست -

فصل فی الفارسی

هاروت - نام یکی ازان دو فرشته که در چاه بابل معذب اند و نگون آویخته اند اگر کسی بطلب جادوئی درون چاه نزد هاروت میرود هاروت او را جادوئی می آموزاند و فرشته دوم را نام ماروت ست این لغت اکثر عجمی ست اما فارسی نیست -

هرات - نام شهریست از خراسان که آنرا هری نیز گویند هر چه خوشتر ست یعنی سخت و نهایت خوشتر ست -

هفت پیر شش پا شکست - ای از ثریا سقط کرده و هفت پرین میگویند که هفتم ستاره سخت خرد ست -

هفت پوست - ای هفت فلک -

هفت حکایت - ای خمسه هفت اندام و

ونیز آن هفت حکایت که دختران با بهرام گور گفتند

هفت در هفت - یعنی زیب و آرایش -

هفت خاصیت - در هفت اعضا و هفت ستاره و در هفت فلک و هفت کشور و در هفت زمین و هفت ستاره که در هفت کشور عامل اند -

هفت و هشت - کنایه از گفتار مخصوص فتنانه -

همدست - همسر در مرتبه و در قوت و عظمت و همنشین -

هملخت - پای افزار چوبین و آن را ملخت نیز گویند -

همه گلزار زیر پیکانست - هوای مال مغلوب و خوار -

همنفس صبح قیامت - کنایه از طول مدت -

هنگفت - با تای قرشت و بضم یکم و سوم ... هفت - والله اعلم -

باب الثاء
فصل فی العربی

هلاث - زهم شدن و سست شدن عضو

هلبوث - مرد گول -

هلپایث - کارهای سخت -

هبیث - چیزی اندک دادن -

باب الجیم التازی
فصل فی العربی

هزج - بحری از عروض تقطیع مفاعیلن هشت بار -

هودج - بالفتح عماری -

فصل فی الفارسی

هیوانج - بوزن و معنی توابل کذا فی العلمی اقول اصل آن حوائج است فارسیان حا را بها بدل کردند

هیلج - بالفتح اسپیکو و تنه و ختلی و در لسان الشعرا با خای معجمه آورده است -

هیداج - بالفتح منجمان دلیل عمر را گویند و این هندوی مستعمل در فارسی شده است -

باب الجیم الفارسی
فصل فی الفارسی

هنچ - بالفتح و قیل بالضم نصب نیزه و علم و راست کردن آن و اگر چیزی بر زمین افتادنی و راست باشد گویند هنچ کرده است و در فرهنگ قواس است نصب و علم -

هیچ - با یای فارسی معدوم و چیزی و چیزی نه -

باب الحاء
فصل فی الفارسی

همخانهٔ مسیح - آفتاب -

همسایهٔ مسیح - مثله -

باب الخاء
فصل فی العربی

هبیخ - پسر فربه -

فصل فی الفارسی

هزار میخ - بارانی مدفون خرقه ایست که در آن بسیار پکنده زده باشند -

هیلخ - همان هبلخ -

ہفتاد و دو وشاخ - ای ہفتاد و دو فرقہ
ہفتاد و دو ترتیل قرآن -
ہفتاد چرخ - چشم کواکب سبعہ -
ہفتاد و نوبتی چرخ - مثلہ واللہ اعلم -

باب الدال
فصل فی العربی

ہدہد - پرندہ ایست معروف بر سر تاج دارد و فی شرفنامہ اقلیمی ست -
ہد - بالفتح والتشدید شکستن عمارت -
ہداہد - نام قبیلہ ایست از یمن -
ہود - نام پیغمبر علیہ السلام -

فصل فی الفارسی

ہمیلد - بفتحتین بالہ کہ بدان کشت ہموار کنند و بعضی بذال معجمہ و بعضی با بای فارسی گویند کذا فی علمی و زفانگویا -
ہرمزد - بضم اول و سوم نام ستارہ ایست ستارہ کہ تازیش مشتری و ہندویش برسپت گویند و نیز اول روز فارسیان ست از ہر ماہ -
ہزار نقش بر آرد - یعنی ہزار تعبیہ پیش آرد -
ہفت چرخ کبود - کنایہ از آسمان -
ہفت پارچہ - یعنی ہفت کشور -
ہفت گنبد - آسمان و نیز ہفت گنبد بہرام گور
ہفت مرد - یعنی اصحاب کہف و آن تملیخا و مکسلمینا و مشلینا و مرنوش و دبرنوش و شاذنوش و مرطونش باشد کہ نشان ستۂ اخیار را

نیز گویند کہ قطب غوث و اخیار و ابدال و اوتاد و نقبا و نجبا باشند -
ہلد - بکسر اول و فتح ثانی بمعنی بگذارد -
ہلند - بیکار -
ہماد - بمعنی ہمہ -
ہمانند - بالفتح مخفف ہم مانند -
ہمآورد - بالفتح ہم کوشش و در فرد و سے بدین معنی ہمراہ مذکور ست -
ہمای آزاد - نام دختر بہمن کہ زن پدر خود بود
ہمزاد - یعنی ہم تن -
ہنرمند - یعنی خداوند کسبہای علوی کذا فی الادات والشرفنامہ -
ہنگار د - تندی -
ہوا ہمچو پشت سنجاب بلغار کرد - ای ہوا از کثرت ابر ہمچو پشت سنجاب گوناگون بنماید کذا فی الاصطلاح -
ہورمزد - با رای موقوف ہمان ہرمزد -
ہوید - بضم اول عبارتست از گوسفندان بمنزلہ پالان اوست -
ہیربد - بالکسر با یای فارسی و سوم موقوف خادم آتشکدہ و قاضی گبران و در لسان الشعرا با یای تازیست و در زفانگویا نام بستانی ست در سیستان -
ہیرمند - با رای موقوف نام رودی ست در سرحد ولایت نیمروز و در تاج بمعنی نخست ہم

ا ذال معجمه است۔

باب الذال
فصل فی العربی

هذ ـ بالفتح بشتاب بریدن و بشتاب خوردن و بشتاب خواندن و کار رو۔

هذوذ ـ بالفتح برنده۔

هیربذ ـ خادم آتش۔

هنوذ ـ سنگ خوار۔

باب الراء
فصل فی العربی

هجر ـ بالفتح منع و در فارسی بجای فراق مستعمل است بدین که دران منع وصال است و فی التاج الهجیر گرمگاه۔

هجیر ـ نام پهلوان ایرانی پسر گودرز پدر او رگیو که سهراب او را زنده گرفته و در جنگ دوازده رخ هجیر کهرم پهلوان افراسیاب را در میدان کشته کذا فی شرفنامه۔

هدر ـ بفتحتین باطل و هدر شدن حق کسی و بیهوده شدن خون کسی و جوش زدن شراب و شیر یا رسیده شدن و باطل شدن ـ

هدیر ـ بکسر کم و فتح دوم جوشیدن شیر و شراب

فصل فی الفارسی

هر سه دختران سه ستاره که متصل بنات النعش است۔

هر هفت کرده یار ـ یعنی یار خود را آراسته و زیور پوشیده کذا فی شرفنامه و نیز بمعنی از پا آسخته شد باشد یعنی هر هفت آرایش را یکجا کرده چنانکه گویند فلان دو را شده یا که چون درکار رند و شاید قصد در اصطلاح الشعرا هم بدین معنی است بعده ترجمه لفظ ارشاد و بدین چنین گفته یعنی آراسته و زیور پوشیده ـ

هزار ـ بالفتح ده صد که بتازیش الف گویند و نیز بلبل و هزار دستان ست ـ

هزیر ـ بازاء فارسی نوعی از علفهای اسپانخ و بیماری و علامت زیادتی دندان که بیاری آن بود تا آنرا شکسته بفراغ علف بخورند۔

هژیر ـ بالفتح بازاء فارسی زیرک و فرخ و نیکو و ستوده ـ

هشیر ـ بفتحتین و فتح تا بنیش جهد و جلید گویند

هشت شتر ـ ای هشت بهشت هشت فلک است

هشوار ـ بالضم هشیار ـ

هفت ایوان اخضر ـ هفت آسمان ـ

هفت آبگون چتر ـ کنایه از هفت آسمان ـ

هفت پدر ـ هفت ستاره ـ

هفت پیر ـ ای هفت ستاره و هفت قراء قرآن

هفت حجاب نور ـ کنایه از هفت پرده چشم

هفت کرسی زرنگار ـ کنایه از هفت آسمان

هفت پیکر در سفر ـ یعنی هفت ستاره که سیاره اند و در سیر فرو و اند و در هر ستاره هفت هزار سال است مجموع چهل و نه هزار سال بشود و حکما گویند که چون

هر هفت دور با خر رسد قیامت قائم شود۔
هفت دور۔ یعنی هفت ستاره۔
هفت دریای اخضر۔ ای هفت فلک
هفت دور۔ ای دور سیارات سبعه بهان
شرح که بالا گذشت۔
هفت و شش و پنج و چهار۔ یعنی هفت
آسمان و ستاره و شش جهت و پنج حس
و چهار طبع۔
هفتم کشور۔ یعنی هند۔
هلال عنبر۔ ای ابروی شاهد۔
هلندور۔ بالفتح گیاهی که براهی دارو بکار آید
کذا فی لسان الشعرا و در ادات الفضلا هلندور با
زای معجمه مرقوم ست۔
هماور۔ بالفتح ولایت هاماوران را گویند۔
همبر۔ همکنار۔
همدگر۔ ای یکدیگر هم شریک و موازی۔
همزه مسمار۔ ای میخ زدن که بدشوار
بیرون آید یعنی مسدود و مضبوط و سخت۔
همواره۔ همیشه و چیزی که دران کژی نباشد۔
هنجار۔ بالکسر راه کار و ترک کردن راه برایران
رفتن و سمت کذا فی الادات و الشرفنامه اما
در لسان الشعرا [illegible] قاضی شده بمعنی اخیر صفت کرده
هندوبار۔ یعنی هندوستان و دوات۔
هندوی چرخ۔ یعنی زحل۔
هنر۔ بضم اول و فتح دوم کسب علوی

چنانچه خواندن و نشستن و بافتن و دوختن
که این غیر قدرست۔
هنگار۔ بالفتح تندی۔
هنگامه گر۔ یعنی بازیگر۔
هوا افشانده در۔ ای باران تقاطر کرده۔
هودر۔ با واو فارسی زشت و در لسان الشعرا
بوزن نودر مرقوم ست و بلغتی بوزن جوشن
آمده است و بعضی بذال معجمه خوانده اند۔
هوبر۔ گفته کذا فی القواس۔
هور۔ با واو فارسی ستاره ایست که پس از
هزار سال برآید و نیز آفتاب را گویند۔
هیر۔ بالکسر آتش۔
هیگر۔ بالفتح با کاف فارسی بکسر آب سیاه
که بسرخی زند۔

باب الزاء
فصل فی العربی

هامز۔ بکسر سوم ازپس مردم عیب کننده
و سخن چینی کردن۔
هز۔ بالفتح والتشدید جنبانیدن۔
هاز۔ جنبنده۔
هزیز۔ جنبانیدن درخت۔
همازه۔ بالفتح والتشدید عیب و سخن چینی کردن

فصل فی الفارسی

هرمز۔ بضم اول و کسر سوم همان هرمز یعنی مشتری
و نام شهریست بکناره دریا و نام پسر نوشیروان

که پدر خسرو پرویز بود۔

هرموز۔ همان شهر هرمز ناه نا کور۔

هراهر۔ جنبشی که از ترس خصم در لشکر افتد۔

هفت پرکار تیز۔ هفت فلک۔

هلندورز۔ همان هلندورند کور یعنی گیاهی ست که دوای دارو بکار آید۔

هم آواز۔ یعنی آنکه آواز او موافق آواز دیگری بود۔

همباز۔ حریف۔

همراز۔ محرم اسرار۔

همنباز۔ بوزن و معنی انباز۔

هنوز۔ بفتح یکم و ضم دوم تا اکنون و تا این دم بتازیش بعد بضم الدال ست۔

هنیز۔ بیای فارسی لغتی ست دران و استعمالش در شاهدی اکثر ست و در قنیه بضم و بفتح دوم منقول از قاضی محمود دهر که ست و بفتح یکم و کسر دوم غیر منقول ست بمعنی اکنون و زیادت۔

هیوز۔ بواو فارسی آواز تند و تیز و صدائی که از طاس برنجی و امثال آن برآید و نام مقامی و جائی نیز هست۔

هورمز۔ نام فرشته و نام روز۔

هوشاز۔ تشنگی اسپ و شتر۔

هیز۔ بالکسر مخنث کذا فی زفانگویا۔

باب الزای الفارسی

هلاژ۔ سرگشته و فرومانده۔

باب السین
فصل فی العربی

هرامس۔ نام فرشتی ست سه برغار دائره در نار [illegible]

هرمس۔ نام حکیمی که انیس و جلیس سکندر بود و گویند که یونانیان ادریس علیه السلام را گویند که واضع حساب ست۔

هواس۔ بالفتح والتشدید شیر درنده۔

فصل فی الفارسی

هرنفس۔ ای هردم۔

هفت چشمه خراس۔ کواکب سبعه و قیل هفت فلک کذا فی القنیه و در اصطلاح الشعرا هفت چشمه خراس فلک سیارات تمامی۔

هفت خراس۔ ای هفت فلک۔

هفت مروارید کوس۔ مثله۔

همنفس۔ یعنی مصاحب موافق در جمیع امور۔

همه چیز و کس۔ ای همه کذا فی القنیه اقول از همه چیز غیر عقلا مراد اند و از کس عقلا۔

هوس۔ بفتحتین میل طبع که هندش ساده گویند۔

باب الشین
فصل فی العربی

هراش۔ بالفتح سگان را در انداختن برای جنگ۔

هشاش۔ شادی کننده۔

هش۔ بالفتح والتشدید برگ از درخت ریختن برای گوسپند۔

هوش۔ بالفتح جنبیدن به آمیختن و فتنه کردن۔

فصل فی الفارسی

هراش هرارش — کلاها بالفتح ق۔
هربنات النعش — ای هر متفرق الاجزا۔
هش — بالضم ذهن کذا فی شرفنامه ودراصل هش مختصر هوش وعرب آنرا ذهن خوانند۔
هشتوش — پنجم روز از فروردین کذا فی زفانگویا۔
هفت فرش — یعنی هفت زمین و هفت اقلیم کذا فی الاصطلاح۔
هنوش — بالفتح چیزیست خوردنی که برنج کرده میکوبند و در جاره بسته بالای آب گرم در آوند مهر کرده و مقداری در آن سوراخ کرده میدارند از بخار آن پخته شود و هندش بهاک نامند کذا فی فرهنگ نخز قواس۔
هوای حسمان هوش — یعنی هوای ابرناک۔
هوش — با واو فارسی همان هش در محل آگاهی و شعورست چنانچه گوئی فلان مست و بیهوش افتاده است ازین معلوم میشود که ذهن نیز بمعنی شعورست لیکن در محل استعمال فرق است۔

باب الصاد
فصل فی العربی

هبص — بفتحتین شتابی نمودن۔
هص — بالفتح مع التشدید فشردن۔
هصهص — گرگ۔
هصیص — پدر بطنی از قریش کذا فی الصراح۔

باب الضاد

فصل فی العربی

هرض — دانه های خرد مانند آبله۔
هض — شکستن۔
هضیض — شکسته۔

باب الطا
فصل فی العربی

هبط — لاغر۔
هبوط — فرود آمدن۔
هبیط — شتر ماده لاغر۔

فصل فی الفارسی

هفت خط — یعنی هفت اقلیم
هفت محیط — هفت فلک۔

باب العین
فصل فی العربی

هجوع — بالضم خوابگاه و آرام۔
هجیع — بالفتح پارهٔ از شب۔
هریع — بشله۔

فصل فی الفارسی

هرسه نوع — یعنی هرسه موالید۔
هفت شمع — ای هفت ستاره۔
هفت قطع — یعنی هفت زمین و هفت کشور کذا فی القنیه۔

باب الغین
فصل فی العربی

هبوغ — خفتن۔

همیغ - مردن -

فصل فی الفارسی

هفت چراغ - هفت ستاره -

هشت باغ - هشت بهشت -

باب الفا
فصل فی العربی

هاتف - آواز کننده کذا فی القنیه اما این زبان
غالب آمده است بر ملکی که آوازی بدید از غیب -

هدف - آماج و نشانهٔ تیر و هر چیزی
عریض و مرتفع -

فصل فی الفارسی

هفت سقف - هفت آسمان -

هف - بالفتح کارگاه جولاهه که آنرا الفتری نیز گویند و فخر قواس گوید هفت چوبی که جولاهگان در بافتن بر جامه زنند این معنی اخیر از زفان گویا
هندش هاتهه نامند -

باب القاف
فصل فی العربی

هبنق - بفتحتین و تشدید نون نام مردی که در نهایت حمق بود و بجدی که میگویند عقدی در گلوی خود انداختی برای نشانی خود تا گم نشود روزی یکی در خواب دیدآن عقد از گلویش کشیده در گلوی خود انداخت او چون بیدار شد فریاد بر آورد که من گم شدم بعده این ضرب المثل شد که احمق من هبنق -

هبیق - جیا کر -

هدق - شکستن -

هرق - ریختن -

هزق - بسیار خندیدن -

همق - گیاه نرم و تازه -

هیق - شتر مرغ نر -

فصل فی الفارسی

هفت پردهٔ ازرق - هفت آسمان -

هفت رواق - مثله -

هفت طبق - هفت آسمان و هفت زمین -

باب الکاف
فصل فی العربی

هلاک - تباه و فوت -

هلاک - بالضم هلاک شدن -

هیت لک - ای هم سا درین مذکر و مؤنث و جمع و مفرد برابرست -

فصل فی الفارسی

هیاک - با دوم فارسی و در زفان گویا با دوم تازی است بمعنی تارک سر -

هراک - بالضم ابله و نادان که آسان فریفته شود

هساک - بفتحتین غله افشان و قبل بیکوازی مشهور
هندش چهاج نامند -

هفت محراب افلاک - هفت مدار افلاک کواکب سبعه -

هلک - بالکسر آنکه بهندی چکلی نامند -

هویپایک - نام شخصی از ملحدان-

هوالک - بوزن کوناک و قیل با واو فارسی گردون بازی کذا فی شرفنامه و در زفانگویاست هوالک بوزن کوچک گردون بازی اما در اداة بدین گونه هست هوالک بازیست در ملک بالا-

هیرک - چنانچه بچه گوسپند را بره گویند شتر بچه را هیرک نامند-

فصل فی الکاف الفارسی

هفت اورنگ - بالفتح آن هفت ستاره که آنرا بنات النعش خوانند و آن دو است یکی هفت اورنگ بزرگ دوم هفت اورنگ خرد که گرد قطب گردند و چهار ستاره ازین که شمال چهار پایهٔ تخت اند آنرا نعش نامند و دو ستاره ازین چهار ستاره که مقدم اند بپارسی این را فرقدان نامند این ترکیب اضافی است یعنی هفت ستاره از ان تخت که آنرا اورنگ تخت نامند-

هفت رنگ - تا بار موقوف آرایش زنان چنانچه سرمه و سرخی و مانند آن کذا فی زفانگویا و در شرفنامه بمعنی بنات نعش است اما گمان من آنست که خطای کاتب است هفت اورنگ را بسهو هفت رنگ نوشت والله اعلم بالصواب-

هفتورنگ - بفتح یکم و سوم همان هفت اورنگ لیکن بکثرت استعمال الف ساقط شد کذا فی الملتقط-

هم سنگ - هم وزن و هم قدر-

هنگ - بالفتح زیرکی و هوشیاری عار

و قوم و سپاه و در زفانگویا بمعنی نر کام نیز است-

هوشنگ - با واو فارسی نام پسر کیومرث پسر سیامک که آهن از کان کشیده و آلات زرهیت را پیدا آورده و آهنگری کرده و جویها ساخته و رباطها و شهرها بنا کرده و شیاطین و دیوان را از مخالطت آدمیان پراگنده ساخته و بعد از کیومرث بر تخت نشسته چهل سال ملک رانده و بعد او سه صد سال ملک محل بود و در زفانگویاست نام پادشاه از پیشدادیان-

باب اللام

فصل فی الهاء

هابیل - نام پسر آدم علیه السلام که قابیل قاتل او بود این لغت عجمی است بدانکه هرچه قابیل قاتل هابیل بود قاف علامت قاتل بر سر نام او آمد و هرچه هابیل بر هدایت ماند های هدایت بر سر نام او شد-

هائل - ترساننده مشتق از هول-

هرقل - بکسر یکم و فتح دوم پادشاه روم را گویند هر که باشد و دیریست که آنرا هرقل خوانند و در شرفنامه بفتح یکم و کسر سوم نیز است-

هزل - بالفتح مسخرگی و بیهودگی-

هلال - بالکسر نام غلام مغیره بهشت مشتاق دیدار او بود و حضرت رسالت او را نخل بستان داده و بالکسر ماه نو تا سه شب از ماه هلال گویند و بعد از آن قمر خوانند و سرگزه و نیزه باریک دو شاخ که بدان وحشی صید کنند و غلام خوبرو و قبیله ایست بوزن ان

هان - کلمه تنبیهست و از شیخ محمد خضری منقول
بمعنی بلی ای آری -
هاوبان - هدیه و نذرانه یعنی آن نقد که
فقرا را بعد طعام خورانیدن بدهند -
هراسیدن - ترسیدن -
هراسندگان - تائبان و خائفان و متقیان
کذا فی اصطلاح الشعرا اما در قنیه یعنی شاعر گفته است
و آن ملائم نمی آید -
هرمان - بفتح یکم و ضم دوم قلعه ایست بمصر
هرین - بالفتح با رای مشدد آواز مهیب هرا
نیز بدین معنی آمده است -
هزار استین - دریا -
هزاران - جمع هزار بر خلاف قیاس و نیز
بازی چهارم نرد را نامند و آن از جمله هفت بازیست
چنانچه در لغت خانه گیر گذشت -
هزارجشان - گیاهی ست مانند خوشه انگور
میوه او پوست گران دارد و با عنب بکار دارند
تبازیش فاشرا گویند کذا فی زفانگویا -
هزاردستان - با رای موقوف یعنی بلبل و
گویند فاخته و صحیح آنست که جانوری دیگرست
کذا فی زفانگویا -
هزبان - مختصر هزبران -
هشت بستان - هشت بهشت -
هشت عدبان - با تای موقوف گیاهی ست
و اصح آنست که گلی ست که آنرا خیر و نیز گویند -

هشتن - بالکسر فرو گذاشتن و در زفانگویا
بمعنی گذاشتن و آویختن و رها کردن است -
هشیدن - بالکسر مثله کذا فی زفانگویا -
هشت هیکل صفوان - یعنی هشت بهشت
هفت اختران - کواکب سبعه -
هفت ایوان - فلک -
هفت آینه خود بین - کواکب سبعه -
هفت بنیان - هفت آسمان -
هفت تنان - یعنی اصحاب کهف و نیز
هفت اخیار که قوام عالم از برکت ایشانست
و ایشان مخصوص نامزد اند برای آبادانی و قوام
عالم از اجناس ایشانست قطب و غوث و اخیار
و اوتاد و ابدال و نقبا و نجبا و در اصطلاحات
ایشان را هفت مردان نیز گویند کذا فی شرفنامه
و در بحر المعانی مذکورست این سه صد و پنجاه و
شش کس به شش مراتب اند سه صد در یک مرتبه
هفت در یک پنج در یک یکی در مرتبه بالا همه است و قطب است
هفت چتر آبگون - هفت آسمان -
هفت خوان - با تای موقوف دو عقبه بوده اند
یکی آنکه در آنجا که کیکاوس در مازندران به بند
افتاد و رستم برای مخلصی او قصد کرد و در اثنا
راه دو راه پیش آمدند یکی راه امن بود که بچند ماه
توان رفت و راه دوم هفت روزه بود اما در آن
راهها بلاها بوده اند جاهای جادوان جای دیوان
و همچنین چیزهای دیگر چنانچه در شاهنامه مشروحست

ویرین ناگاه -

هِن - بالکسر هست بلغت شیراز -

هنا هین - هجوم مردان و آواز اسپان و این در شور و غوغا و آواز استعمال کنند کذا فی القنیه

هنبان - بوزن و معنی انبان یعنی زنبیل درویشان که تبار ریش چراب خوانندش -

هنجیدن - کشیدن

هندوی باریک بین - زحل -

هندوی شش گزین - مبشله -

هندوی گنبد گردون - ایضاً مبشله و بجای گردون گردون نیز آمده است -

هنگامه طفلان - یعنی دنیا -

هوای سنجاب گون - یعنی هوای ابرناک -

هوخشن - با واو فارسی و خاء موقوف بیرون کشیدن و آمدن و پیدا شدن -

هوخیدن - مثله -

هوشاریدن - با واو فارسی بغایت تشنه شدن

هومان - نام برادر پیران و نیز پهلوان توران که در جنگ کوه گنابد و رسید بدست بیژن گشته شد

هون - بفتحتین و قیل بسکون دوم زمین کشت با کلوخ -

هیوفارقون - مردهٔ بهشتی و آن گلیست کذا فی القنیه اقول مرده گل نیست بلکه گیاهیست باریک و خوشبوی -

هیون - بالفتح شتر و اسپ رونده و گویند شتر مبارزه بغیر تند که بسیار دود و چندش ساند گویند کذا فی زفانگویا -

هلیدن - فروگذاشتن و ترک دادن چیزی و رها کردن خویش

هین - بالکسر سیلاب و اینک و بگذار و بشتاب کذا فی شرفنامه در قنیه است هین بالکسر کلمه تنبیه که مراد از خبرست -

باب الواو
فصل فی الفارسی

بازرو - فرومانده و حیران -

هرزو - مرد و بر کذا فی زفانگویا و در فرهنگ مخزن فواید هر دو مشدد و یعنی کریه است -

هستو - مقر -

فصل فی الفارسی

هفت بانو - کواکب سبعه و هفت کشور -

هلبو - بالفتح سیل -

هم ترازو - یعنی برابر در قدر و مرتبه -

هندو - بالکسر معروف و نیز بمعنی بنده آید -

هندوی تو - ای شیخ تو و بنده تو -

هو - بالفتح ریم و زرد آب -

باب الهاء
فصل فی العربی

هاله - خرمن ماه -

هامه - تارک سر -

هاویه - دوزخ -

هبنقه - نام زنی که ضرب المثل ست در حماقت -

و نیز کنیزک و دختر خرد۔
هجره۔ بالکسر فرو گذاشتن وطن۔
هجیج۔ بالفتح آنچه کسی بفرستند۔
هزیمه۔ گریختن و شکست خوردن در حرب۔
همه۔ بالکسر اندوه و اندیشه کذا فی التاج و در قنیه بمعنی دغاست۔
همزه۔ معروف یعنی الف متحرک با ساکن منقوطه و آنکه مردمان را بسیار طعنه زند۔
هیئه۔ بالکسر علمیست که از آن معرفت اشکال و مقادیر آن حاصل شود و نیز از تمام عدد و بحساب جمل کار بندند و بمعنی شکل نیز آید۔
هقعه۔ منزلی از منازل قمر در برج جوزا۔
هیضه۔ رفتن شکم ناگوار طعام۔
هیئه۔ بالفتح با همزه ساکن مفتوح بمعنی صورت و شکل مردم و
هیبه۔ ترس۔

فصل فی الفارسی

باهمراه۔ با میم موقوف یعنی همراه کذا فی شرفنامه
باهمینه۔ بودن هم آئینه ناچار جستن کذا فی شرفنامه
هجبده۔ هژده۔
هره۔ بالضم فایده و سود۔
هراسه۔ بالفتح و الکسر آنچه کسی را بترسانند و نیز چیزی که در کشتها مثل صورت شیر و امثال آن راست کنند تا جانوران کشت نخورند۔
هره۔ همان هریوه۔
هراینه۔ ناچار و بیشک۔

هرروزه۔ با واو فارسی پیوسته بتازیش فرزدق
هرزه۔ بالفتح بیهوده و زوان گفتن کذا فی زفانگویا۔
هر هفت کرده۔ ای آراسته و زیور پوشیده
هرکاره۔ بالفتح دیگ آهنی که در و حلوا پزند و بتازیش طو المنجر گویند کذا فی زفانگویا و نیز آنکه در هر کاری پرسد۔
هرواشه۔ بیمارستان۔
هریسه۔ بالفتح معروف یعنی آنچه گوشت و گندم یکجا کرده می پزند۔
هرلیچه۔ شیشه که تفتین کنند برای کذا فی زفانگویا۔
هزار چشمه۔ با را موقوف و جیم فارسی ریشی که در پشت بیرون آید و سوراغ کند نعوذ بالله بتازیش سرطان خوانند و درد که در چشمی سست پوست اندام را آواره کند و معنی اخیر از زفانگویا
هزار خانه۔ آنچه میان شکنبه باشد کذا فی زفانگویا
هزینه۔ بالضم همان هرروزه یعنی پیوسته و در زفانگویاست هزینه آنچه بدان روزگار و روز بگذرانند یعنی نفقه در سوراغ و نیز مترجمه نفقه هزینه نوشته است۔
هشته۔ بالکسر فرو گذاشته۔
هفت خزینه۔ یعنی هفت عضو باطن هفت آسمان
هفت خلیفه۔ ای خلفاء روح و آن هفت عضو باطن اند دل شش جگر زهره شیر گرده

قیل بروج حیوانی و بعقل و حواس خمسه و قیل هفت عضو
ظاهر که سجده اند کذا فی شرح مخزن الاسرار—
هفت دانه — با سوم معروف طعامی معروف
که در عاشورا می خورند —
هفت ده — بفتح دال یعنی آراسته و زرده
زیور پوشیده و بکسر آن هفت کشور و هفت فلک
هفت تعلیم خانه — هفت کشور و هفت ستاره
هفت گاه — هفت کشور و هفت فلک —
هفت کرده — کواکب سبعه و هفت کشور —
هفت میوه — یعنی کشمش و مغز انگور و مغز پسته و
انجیر و زرد آلو و شفتالو و امرود و آلوچه این هر هفت
میوه را یکجا می خورند و هفت میوه می نامند —
هفت نقطه — یعنی هفت سیارات فلک
هفت ونه — یعنی آرایش زیور —
هکه — بالکسر والتشدید هکهک —
همباره — همیشه —
هم پیشه — با بای فارسی یعنی هم کار —
همخانه — همجنس —
همخوابه — یعنی آنکه با او یکجا بخسپند —
همکاسه — آنکه با او یکجا طعام و شراب خورند —
هم گوشه — همجنس و مشابه کذا فی الاصطلاح و القنیه
هندسه — اندازه و شکل و نیز عدد و هایی که در تحت
حروف ابجد بنویسند مثلا (ابجد هوز حطی)
۱ ۲ ۳ ۴ ۵ ۶ ۷ ۸ ۹ ۱۰
هندوانه — بالکسر خربزه هندی از شیخ محمد خضری
شیرازی مسموع است که تخم خربزه هندی را چون

در زمین جا امیان کشتکار زند هندوانه بار آرد
و درختش تشنه ندارد پس چون چنین نباشد چرا نباشد
که شی و اجار بسبب منافعها مختلف هم هیچ چندین
صور و اشکال برآمد —
هنگامه — با کاف فارسی انجمن و مجمع بازیگران
و افسانه گویان و قصه خوانان —
هوبه — بالفتح و قیل با واو فارسی و بای موحده
دوش که تبارزیش کدو خوانند و بمعنی حمایت نیز
آید و در زفانگویا بدین معنی با یای حطی است و در
ادات نیز با واو فارسی است —
هوده — همان هده —
هوشارزده — با واو فارسی اسپان و شتران که
بغایت تشنه باشند —
هوشبه — با واو فارسی همان هوبه —
هه — بالفتح چون نخواهند که بوی کسی دریابند
بگویند هه کذا فی القنیه —
هیاسه — بالفتح چه آنچه زین کشند کذا فی زفانگویا
هیاطله — نام شهری که والی او را خوش نامند —
هیمه — گوشتابه برگرده و با بای فارسی و قیل بالفتح هیزم

باب الیاء
فصل فی العربی

یاهی — راهنمای —
یهی — بالضم با الف مقصوره راه راست
یهی — بالفتح گذارنده —
یهندی — بالکسر منسوب بسوی هند و شمشیر هندی

وآهن پولاد۔
هی هی۔ بالفتح آواز خواندن اهل عرب
شتر را بجهت علف خورانیدن چنانچه جا یا بر آ
آب خورانیدن خوانند کذا فی القنیه۔

فصل فی الفارسی

ها یا هاهی۔ یعنی شور و واقعه زدگان۔
ها یا هوی۔ یعنی شور و غوغای شادی و میزبانی
کذا فی الادات و در شرفنامه بمعنی هی هی و هو هو
آمده است۔
هرزه لامی۔ یعنی بیهوده گویی کذا فی زفانگویا
هر شی۔ یعنی هر شیء
هری۔ نام شهری بنا کرده اسکندر و همان هریوه
هزار پایی۔ کرمی ست معروف که تا رشش شش
گویند کذا فی زفانگویا۔
هزار میخی۔ همان هزار میخ گذشته۔
هشت ماهی۔ بالف مقصوره هشت هشت
هفت پرده کحلی۔ آسمان۔
هفتاد و کشتی۔ یعنی هفتاد ملت کذا فی القنیه
منقول از لغات شاهنامه۔
هکدی۔ بالضم آن گشت که از باران آب خورد
هلوی۔ بالفتح سرگشته و متردد۔
هلیوی۔ بالفتح با یای فارسی گردون بازی
کذا فی شرفنامه اما در فرهنگ فخر قواس ست
هلوی بغیر یای اول بمعنی آن گردون بازیست
هولک همامی۔ بالضم همان هماسی و نام

کیخسرو و خواهر اسفندیار که ارجاسپ اسیر کرده
برده بود و در روئین دژ موقوف داشته و نام
دختر بهمن که اسفندیار در حبالهٔ خویش آورده بود
چون در دین باطل گبران دختر خویش روا بود
همای از پدر خود حامله شده بود که پدرش مرده
بعد بهمن بحکم وصیت پدر قایم بعض ملک همای
شده و سی سال در ملک ایران چنین فرماندهی
کرد آخر الامر هم در حیات خویش پسر خویش را که
داراب نام داشت ولی عهد خویش کرده و نام
شاهزاده که عاشق همای بود و حبشی ست از علم
که بر سر آن همای رهبت کرده بدارند و نام دختر
قیصر روم که بهرام گور در حبالهٔ خویش آورده بود
همهوی۔ با واو فارسی یعنی همخوی همرو
همخانهٔ عیسی۔ همسایهٔ عیسی۔ یعنی خورشید
همکده هم خسپی۔ یعنی هم خاکی و هم روحانی
همگی۔ بفتحتین با کاف فارسی یعنی تمام۔
هنری۔ کسی که هنرمند باشد۔
هواجوی۔ یعنی طالب و عاشق۔
هواداری۔ دوستداری۔
هواری۔ بادگاه۔
هو یا هوی۔ همان یاهوی و بالفتح هست
و بمعنی تاکید و زجر نیز آید۔
هیلوی۔ بالفتح با واو فارسی قبل یا یا پاره
چار مغزی گردکان بازی و آن نام بازیست
در خراسان کذا فی زفانگویا و انرا هولک نیز گویند

کتاب الیاء

الیاء یکه شده کلمات و یا ثانی برای خطاب آید چنانچه گردی و یاء فارسی برای تنکیر چنانچه مردی و یکسان نیز بود باشد۔

باب الالف
فصل فی العربی

پیرا — بالفتح شلغم که در اندام و جز آن است یعنی ترنجیدگی و گنجلکی کذا فی القنیه۔

یغلشا — تحقیق نشد که این لغت عربی یا فارسی بگمان عرب این را در تحت عربی آورده دیگر تحقیق نیست۔

یوم محمی — یعنی روزی که گرم کرده شود نال و بدان داغ داده شود در روی پیکر هم سگان۔

پیرنیا — بالضم چنانکه کذا فی القنیه۔

فصل فی الفارسی

یارا — ای یار و زهره و قوت و مجال و حوصله عرف یارا هم دریای بزرگ۔

ید بیضا — دست حضرت موسی علیه السلام سوخته بود و او را معجزه شد و آن سپید بود و کذا فی زفانگویا و در شرح فنامه است که در کف مبارک نوری بود و هر که می نمودی طریقه جادو گشتی چون دست را از بغل میکشیدی نور پیدا شدی و تا آسمان رفتی آن نور کافران چشم می دیدند۔

یغما — غارت و نام شهری از ترکستان خوبان منسوب بخوبرویان۔

یکتا — یک عدد و یک تو و نام جامه که پوشش ترکش همدان است و آن تعلبند میشود و قت دیوان داری پوشند۔

یلدا — بالفتح شبیست تاریک و درازترین شبهاست در تمام سال یک شب میباشد و در زفانگویاست که شب یازدهم بود چون در جدی آفتاب باشد و آن شب در غایت نحوست است و گویند که آخرین درجه از قوس است۔

باب الباء
فصل فی العربی

یارب — یعنی ای پروردگار و فارسیان بمعنی آه و ناله استعمال کنند و برای تعجب و تحیر نیز آید۔

یباب — خراب۔

یعسوب — حضرت امیر زنبوران شهد۔

یعقوب — کبک نر کذا فی التاج و نام پدر یوسف علیه السلام بمعنی عجمی است و نیز نام مردی صاحب مذهب ترسایان مجتهد و صاحب قول علم ایشان۔

ینبوب — بوزن یعقوب نام درختی که آن را بهندی بغش بالفتح گویند کذا فی القنیه و در تاج ترجمه ششم شد نوشته است که درخت کوکنار است و کوکنار درخت خشخاش را گویند اما در تاج بمعنی ینبوت آنار و شت نوشته است چنانچه می آید از این معلوم میشود که شاید این از تصحیف کاتب است۔

یاقوت — ذهاب یعنی می و خون اشک ...

فصل فی العربی

یسر — بضمتین و بالضم آسانی —

یسار — بالفتح دست چپ و توانگری —

یشکر — بفتح یا و ضم کاف نام پسر نوح علیه السلام و کیفیتا و در لغت ساکر گذشت —

یعفور — بر وزن یربوع آهو بره مذکور شده و نام خری که مصطفی صلعم غنیمت از فتح خیبر بحضرت خود برداشت این خر بحضرت رسالت در سخن آمد پیغمبر صلعم فرمود ترا چه نام ست گفت غفیر و از نسل من چیزی نمانده هست امیدوار بودم که روزی بر من سوار شوی و پیش ازین بر دست یهودی مبتلا بودم از ینجا بدی بعده حضرت صلعم فرمود که نام تو یعفور کردم ای یعفور گفت لبیک فرمود که ترا شهوت ماده هست گفت نیست پیغمبر صلعم بر و سوار میشدی چون حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم وفات یافت یعفور خود را از و چاه انداخت و هلاک شد و در ترغیب الطالبین ست آن خر میان مومنان و منافقان فرق کردی و چون منافقی را دیدی سر خود بسوی او نمودی و می گویند که دیگر میگویند که چونکه حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم کسی نبودی و حاجت بطلب یاری میشدی آن خر را امیر فرمودی که برو فلان را طلبیده بیار او میرفتی و بر در آن سر خود می زدی تا که او از خانه بدر آمدی و پیش حضرت آوردی —

فصل فی الفارسی

یاور — همروز ازما و —

یادگار — بادال موقوف و کاف فارسی آنکه بر سبیل تحفه فرستند اعتبار را —

یار — معروف و یاوند و یاری کننده —

یافر — بازیگر

یاور — یاری ده

یرمر — انتظار —

یکسر — یعنی تنها و ناگهان و از یکسر تا سر دوم —

یک سوار — یعنی مجرد و تنها —

باب الزاء

فصل فی العربی

یاز — قصد و قصد کن —

یغما ناز — نام دختر خاقان چین که بهرام [illegible] در حباله خویش آورده بود —

یغز — بفتحتین معروف یعنی یک نوع رنگ ست —

یک انداز — بر وزن سر انداز نام تیری ست زبون که چون بیندازند تفحص و جستجوی آن نکنند و بعضی گویند تیر کوچکی ست که پیکان باریکی دارد و مقابل آورده و بعضی دیگر گویند تیری ست که پیکان دو شاخی دارد و جایی از کوه و کنار رود خانه و امثال آن را نیز گفته اند که از بالا تا پائین برابر و هموار باشد چنانکه اسپ آدم و غیره بالا توانند رفت و پائین نتوانند آمد که ناهی [illegible] و در عرب یک انداز پیکان را نامند —

یک و نیم ساز — بمعنی صفتی باشد از صفات

پیراغ - مرد بدل و جان نوریست که شب برد
چون چراغ نماید کذا فی التاج و در فرهنگ یاست که
پیراغ قلم ناتراشیده -
پیشغع - چشمهٔ بزرگ و بچهٔ دراج -

باب الغین
فصل فی الفارسی

پیراغ - بالفتح اتفاق و مصالحت کذا فی القنیه
منقول از امیر جان خسروانی -
پیغ - بالضم آنچه بر گردن گاو در حفت رانی
و دیگر گاوشی بندند و در فرهنگ [illegible]

فصل فی الترکی

پیرلغ - بچاره [?] بالفتح یکم و ضم سوم فرمان پادشاه
و پرلیغ و پرلق نیز درین لغت است -
یغلغ - تیر -
پیشلغ - زاغ -

باب الفاء
فصل فی الفارسی

یاعت - ای گم شده و این یک لغت ترکی است
یوسف - نام پیغمبر معروف و نیز نام مردی
در دو گر که مریم رضی الله عنها را بدو منسوب کرده بود
بعضی بد گمانان -

باب القاف
فصل فی العربی

یلق - بالفتح سپید سخت -
یلمق - بالفتح یعنی قبا این لغت عربیست

فصل فی الفارسی

یاشق - نام درختی ست -

یساق - شریعت مغلان -

یتاق - بالفتح پاس داشتن و پاس -

یرمق - بالفتح درم -

یرنداق - رودکانی و دوال کفشگر در قنیه بفتحتین دوال مطلق ست -

فصل فی الترکی

یاخشاق - روشنائی -

یارق یاروق - دست بند -

یرق - گناه -

یرلیق - بفتح یکم و سوم فرمان پادشاه -

یشق - سالوس -

یغناق - بالفتح زهریست که آنرا الغلناق و یغلطاق نیز گویند -

یغریلق - سنگ فوارک -

یغشاق - بخشش -

یلارق - نام پادشاهی و غلام را نیز گویند

یلماق - همان یلغق مذکور -

یمشق - نرم -

یلق - فسانه -

یوق - نزدیک -

ییلاق - خانهٔ سرد که از جهت تابستان سازند -

باب الکاف الفارسی
فصل فی الفارسی

پارگی - بروزن شارک پوستی که بر روی شتر پیچند تا بچه گردید تا از پیش سلا خوانند و سلا بالفتح آ و نیز مصغر پار و بمعنی بچه وان زبان نیز ست -

یزک - بفتحتین یکی از چهار فوج سواران اندک که مقدمهٔ لشکر باشند تا از لشکر خصم با خبر بوند از شیخ محمد خضری منقول ست که این لغت ترکی ست -

یشک - بالفتح یکی از چهار دندان تیز و سرکج دندان پیشین چه از آدمی و چه از جانوران و در فرهنگ فخر قواس بمعنی ناب بمعنی نیش نیز ست چنانچه ناب اقول ناب در عربی بمعنی دندان سگ ست و هم وله داسگ اذی ناب گویند و ناب در فارسی بمعنی خالص ست و ضعفا -

یکبارگی - یعنی ناگمان -

یلدک - آب شیر گرم -

یلبک - کلاهی ست ملوکانه و آن کلاهی ست با جعد و گوش کذا فی زفانگویا -

یمک - بضمتین نام شهری باشد و نیز نام ولایتی که منسوب بخوبرویان ست و نیز پادشاه یغور را گویند هر که باشد -

یورک - با واو فارسی مصغر یوز و سگ بچه که برابر کبک بسوراخ در رود و آنرا بگشد کذا فی شرفنامه اقول در معنی آخر نظر ست زیرا چه یوز جانوریست خرد مانند سگی که کبک را از سوراخ بیرون آرد چنانچه بالا گذشت و سگ بچه -

یوگ - آنچه بر و پاکان نهند و در تنور زنند کذا فی الفقنیه

فصل فی الفارسی

یارتناک - یعنی فی لفاق و تخاصم بی بها -

ینگ - بروزن رنگ بالفتح شکل و مانند -

فصل فی الترکی

یاکی - اسب دونده -

یساکی - نام غلام ترکان -

باب اللام
فصل فی العربی

یذبل - نام کوهی ست -

یرملی - روسی مردم -

یعلول - حباب آب -

یل - شتر غر -

یلل - کوتاه شدن دندان های بالا این

فصل فی الفارسی

یال - موی گردن اسپ کذا فی الادات و در فرهنگ فخر قواس بمعنی گردن آدمی ست در شرفنامه ست یال [illegible]

یساول - نقیب -

یل - بالفتح پهلوان و مبارز و شجاع -

فصل فی الترکی

یل - بالفتح محکم -

ینال - نام ترکی ست -

باب المیم
فصل فی العربی

یاسم - یاسمین -

یقه - با قاف مشدد گریبان یکی در حدیث گرفته

یکه - اسپ یعنی تنها سوار و آفتاب -

یگانه - با کاف فارسی بی مثل و مانند -

یک تنه - یعنی تنها -

یگانه یک دله - یعنی موافق بی ریا -

یک رشته - یعنی یک حال -

یک ره - یعنی بی ریا و بی نفاق کذا فی اصطلاح

و در قنیه بمعنی یکبارہ و یک طریق نیز ست -

یک سواره - یعنی یکبارگی -

یک سو - یعنی سکون ست -

یکسره - یکبارہ -

یلمه - بالفتح قبا و جامه پوشیدنی -

یله - رها و رها کرده شده -

یمروه - بالفتح گیاهی ست که آنرا سایه برگ نیز گویند بتازیش مرجح خوانند -

یوبه - بالضم آرزو و امید و یوجه و یویه و یوک چشم و گوش مترادف این اند -

فصل فی الترکی

یرغه - بالفتح اسپ تیز رو و رهوار که در قبار غلط نکند

یلمه - باد بیزن -

یونه - اسپ -

یوبله - چنین -

باب الیا

فصل فی العربی

یحیی - نام پیغمبر علیه السلام و نام وزیر هارون رشید که پدر او خالد برمکی بود -

یمانی - منسوب بسوی شهر یمن و نیز شمشیر -

یهودی - منسوب به یهود -

فصل فی الفارسی

یارگی - توانائی کذا فی رفائلوبا -

یاغی - زمین -

یافه درائی - بفتح دال یعنی یاوه گوئی -

یاوری - یاریگری -

یتاقی - بالفتح پاسبان -

یحیی برمکی - نام جوانمردی -

یخنی - آنچه بدانداز آن و اسباب تا در وقت حاجت بکار آید بتازیش ذخیره گویند و نیز چیزی از طعام در غایت شهرت و آن از گوشت جوشانیده و پرورده و ریزه ریزه آنرا می شود و معروف ست -

یزدانی - حیثیت و تخم مرغ مذکور -

یک رنگی - یعنی اخلاص که در و شایبه و نفاق نبود -

یک روئی - یعنی بی ریائی -

یک پیرن کشتی - یعنی دین اسلام چنانچه هفتاد و دو کشتی کنایه از هفتاد و دو ملت کذا فی القنیه اقول پیرن کشتی بدین معنی باید که تن کردن اگویند زیرا چه ایشان هفتاد ملت کافری اند ولیکن دین اسلام را پیرن گویند هر که درآید خلاصی یابد -

فصل فی الترکی

یارلی - دارنده -
یخشی - نیکو و خوب -
یرلقچی - رحمت کننده -
یرسقی - شب پرک -
یزقلی - گناهگار -
یکلی - دلاور -
یغشانچی - جوانمرد -
یوقری - بالا -
یکندی - سجده کرد -
یابی - راهبر -
یلقی - گله -
یلقچی - گله بان -
ینقشی - صعود -
یری - ازین سو -

الکتاب فی الاعداد

کتاب در بیان اعداد و حساب و ارقام عربی و غیر آن

باب اول در بیان عدد عربی

واحد احد یک اثنان دو ثلث سه
اربع چهار خمس پنج ست شش سبع هفت
ثمان هشت تسع نه عشر ده احد عشر
یازده اثنا عشر دوازده ثلثة عشر سیزده
اربعة عشر چهارده خمسة عشر پانزده ستة عشر
شانزده سبعة عشر هفده ثمانية عشر هژده
تسعة عشر نوزده عشرون بیست احد وعشرون
بیست و یک اثنان وعشرون بیست و دو
ثلث وعشرون بیست و سه همچنین تا ثلثون سی
احاد را هم بران عشرات آرند اربعون چهل
خمسون و خمسین پنجاه ستون و ستین
شصت سبعون و سبعین هفتاد
ثمانون و ثمانین هشتاد تسعون و تسعین نود
مائة صد مائتان و مائتین دویست ثلثمائة سه صد
اربعمائة چهار صد خمسمائة پنج صد ستمائة شش صد سبعمائة
هفتصد ثمانمائة هشتصد تسعمائة نهصد الف هزار
الفان و الفین دو هزار ثلثة آلاف
سه هزار همچنین تا مائة الف صد هزار مائتا الف
دویست هزار ثلثمائة الف سه صد هزار
همچنین تا الف الف هزار بار هزار باید دانست که عدد مفرد
از سه تا ده بعکس تانیث است یعنی برای مذکر و برای مونث
بغیر تا و معدود این هم بلفظ جمع آید چنانچه
ثلثة رجال تا عشرة رجال و در واحد و اثنان
برای مونث واحدة و اثنتان آید و در اثنتان ثنتان
نیز آمده است و در مرکب می احد عشر رجلا
اثنا عشر رجلا احدی عشرة امرأة
اثنتا عشرة امرأة و در باقی بتانیث جزو اول
اکتفا نکنند بلکه برای مذکر بعکس آن مونث پس
بگویی در ثلثة عشر رجلا الی تسعة عشر رجلا و ثلث عشرة
امرأة الی تسع عشرة امرأة و در لفظ مائة و الف هزار
تذکیر و تانیث برابر است پس بگویی تو مائة رجل و
الف امرأة و عشرون رجلا و امرأة و بیجا

شصت هزار ترشمناک — هفتاد هزار سلمناک — هشتاد هزار ترقشمناک — نود هزار تمن لکه من فی حساب سیحق وبون هم من تمن یک من — نسخه مثاله سیرا ریش یک سیر سیر سیار ریش یک —

باب چهارم در بیان قواعد تصرفات فارسی

قسم اول در بیان استعمال افعال و آنچه مشتق ازوست و آنچه متعلق بدوست بدانکه آخر ماضی در فارسی همیشه موقوف باشد و در آخر او نباشد مگر تا یا دال چنانچه گفت و شنید و اندکی ست که دال ساکن آید چنانچه زد و آمد و شد و در آخر مضارع نباید مگر دال ساکن و ماقبل مفتوح چنانچه گوید و شنود و زند و ستاند و برای حالیه لفظ می افزایند چنانچه میگوید و می شنود و برای استقبال لفظ خواهد بر ماضی آرند چنانچه خواهد گفت و خواهد شنید و برای تراخی لفظ انجام [illegible] دید و سرانجام خواهد کرد و در آخر مصدر نون ساکن آید چنانچه گفتن و شنیدن و دیدن و کشتن و یای ساکن با لفظ کی با کاف فارسی مکسور نیز برای مصدریه آید چنانچه می آید و در آخر اسم فاعل لفظ انده بوزن زنده آید لیکن الف بوصل ساقط شود چنانچه گوینده و شنونده و اندکی ست که لفظ ا هم برای فاعلیه آید چنانچه دانا و شنوا و گویا لیکن این مطرد نیست و دیگر ادوات فاعلیه آید چنانچه در محل آن گفته آید ان شاء الله تعالی

و در آخر ماضی مجهول لفظ شد بعد ها آید چنانچه گفته شد و کرده شد و در مضارع مجهول بجای شد شود آید چنانچه گفته شود و شنیده شود و در آخر اسم مفعول لفظ شده بعد ها آید چنانچه گفته شده و شنیده شده و اندکی ست که اکتفا بر ها وقت نماید یعنی بزیادت ها در آخر ماضی چنانچه گویند گفته اوست و شنیده اوست و آخر امر ساکن باشد یا موقوف چنانچه بزن و بکوب و برای امر غائب لفظ گو آید بر مضارع چنانچه گو بزند آن مرد و برای نفی غائب گو مزند آن مرد آید اما در شرح یعنی شرح کافیه معنی لیضرب باید که بزند آورده است اما از شیخ محمد خضری نیز همچنین تحقیق ست پس ازین معلوم می شود که برای امر غائب و نهی آن لفظ باید که می آید و صحیح همین ست زیرا چه لفظ گو در آخر متکلم درست نمی آید و این زبانی نماید و نهی چو امر غائب بزیادت میم در ابتدا چنانچه مزن و مکوب

باب پنجم در بیان بای زائده

که بالای ماضی و مضارع و امر بای مکسور زائده آید برای تحسین کلام و اگر ابتدا و ضمه باشد مضموم آید چنانچه بزد و بزند و بزن و بگفت و بگوید و بگو اگر فعل منفی بود و شیخ ابراهیم گفته اند با را بر نون مقدم بیاورند اگرچه عوام برعکس خوانند یعنی نه بزنند و نه بگویند اما در کلام فصحا بر فعل منفی بای زائده نمی آید بدانکه لفظ می برای معنی حالیه می آید و در امر هم بمعنی حکم وضعی ست برای تاکید آن نمی آید و کلمه که

ادبی هر دو آید بی مقدم باشد بر با چنانچه گوئی بیفزا
ونیز لفظ می با نون نفی جائز نیست و اگر لفظ خواهد
بر ماضی آید بمعنی مستقبل گردد چنانچه خواهد گفت و در
ماضی مجهول نون نفی بر شد آید چنانچه گفته نشد
والله اعلم بالصواب —

باب ششم در بیان ماضی از مصادر

بدانکه چون خواهند که ماضی بنا کنند از مصدر نون
بیفکنند اگر ما قبل نون تا باشد وقف کنند چنانچه
گفت از گفتن و کوفت از کوفتن و اگر دال باشد
ساکن خوانند و اگر ما قبل دال ساکن یا موقوف باشد
چنانچه زد از زدن و ستد از ستدن باشد یا موقوف
میخوانند چنانچه داد از دادن و کشاد از کشادن
و افشارد از افشاردن و گذارد از گذاردن و چون
خواهند که مضارع بنا کنند بر ساکن مده پیش از
دال بیفزایند چنانچه از انداز انداید و از سوزد
سوزاید اگرچه ایشان را ماضی سماعی آمده است چو
آن انداخت و سوخت ست —

باب هفتم در بیان ها

اگر در آخر ماضی ها آید و بعد آن فعلی دیگر آید
مفید معنی عطف باشد یا وصل چنانچه گوئی فلان
دیده رفت ای دید و رفت و اگر اضافت کنند
بمعنی اسم مفعول گردد چنانچه دیده او و شنیده او
ای دیده شده او و شنیده شده او و اندکی ست
که بغیر اضافت هم بمعنی مفعول آید چنانچه مرده
و افگنده و دیگر بعد ها آید مفید ولعه معنی بود چنانچه
گوئی گفته بود و شنیده بود و اگر بعد آن لفظ است
آید برای تقریب مع التحقیق بود چنانچه گوئی گفته است
شنیده است این است محذوف آید و اگر بعد
لفظ شود آید بر ماضی مجهول چنانچه گفته شود و اگر
می شود آید مضارع مجهول بمعنی حال بود چنانکه
گفته میشود و اگر لفظ خواهد شد آید مستقبل مجهول با
چنانچه گفته خواهد شد بعد آن ها لفظ شده آید اسم
مفعول بود چنانچه گفته شده است زده شده است
و اندکی ست که محذوف آید —

باب هشتم در بنای مضارع از ماضی

بدانکه مضارع در فارسی دو نوع است یکی سماعی دوم
قیاسی اما سماعی اکثر در ثلاثی آید مانند گفت
گوید و رفت رود و زد زند و آمد آید و داد
دهد و زاد زاید و بود بود و آورد آرد و کرد
کند و نوشت نویسد و گشت گردد و شد شود
و ستد ستاند و گرفت گیرد و نشست نشیند اما قیاسی
بدانکه در آخر هر ماضی که تا باشد در مضارع دال
گردد چنانچه شگافت شگافد و گشت کشد و ...
که او را مضارع موضوع نبود و چون خواهند که مضارع
بنا کنند دال در آخرش افزایند چنانچه نهفت نهفتد و
سفت سفتد و خفت خفتد و اگر ما قبل تا
فا یا خا باشد مده افتد در مضارع زا گردد چنانچه
ساخت سازد و باخت بازد و افراخت افرازد
و تاخت تازد و افروخت افروزد و سوخت سوزد
و ریخت ریزد و انگیخت انگیزد و بیخت بیزد

شناخت شناسد و فروخت و فروشد و گسیخت گسلد
شادست و اگر بدو مذکور واو باشد در مضارع آن واو
با گردد و پیش از با الف آید چنانچه نمود نماید و ربود
رباید و گشود گشاید اما آسود آساید چنانچه کشاید لغتی ست
در گشود و اگر بعد از الف مذکور نون غنه باشد آنرا
در بعضی جای مثل ضائع نمانده در مضارع ثابت و مفتوح
گردد چنانچه خواند خواند و راند راند و اگر بعد از الف
مذکور را موقوف بود مفتوح گردد چنانچه گذارد و آزار
و افشار و افشارد و اگر یا لامی تا سین ساکن بود
در بعضی چنانچه دانست داند و توانست تواند و
بایست باید شایست شاید و در ثلاثی مضموم الابتدا
آن چنین با شود و واو فارسی پیش وی است شود
چنانچه رست روید و شست شوید و جست جوید
و از مفتوح الابتدا بها بدل شود و فتحه کسره گردد
چنانچه جست جهد و رست رهد و اما خست را مضارع
وضعی نیامده و همچنین ها گردد آن سین چون موقوف
بعد الف آید چنانچه خواست خواهد و کاست کاهد
اما خاست خیزد شاذست و اگر بعد یا آید حذف
گردد چنانچه زیست زید و گریست گرید اما نگریست
نگرد شاذست و اگر فا موقوف در مضارع اغلب
با بدل شود چنانچه کوفت کوبد و آشوفت آشوبد
و شتافت شتابد و دریافت دریابد و فریفت فریبد
اما در کافت کاود و بقلب بفا بواو آمده است
فا را بواو بدل میکنند بسبب قرب مخرج چنانچه شنفت
شنود و رفت رود و اگر بجای فا شین موقوف
باشد در مضارع را گردد چنانچه داشت دارد و کاشت
کارد اما در افراشت افرازد و بقلب را با زا آمده است
می آید شاذست بر ماضی که با دال موقوف باشد
در مضارع ساکن شود و ماقبل او مفتوح بود چنانچه
خورد خورد و شمرد شمرد و اگر پیش از دال مذکور الف
باشد با یا در مضارع بیفتد از بهر اجتماع ساکنین چنانچه
فرستاد فرستد و افتاد افتد و نهاد نهد و رسید رسد و
رسید رسد و خمید خمد و زاید است که بعد الف یا
افزایند چنانچه زاد زاید و گشاد گشاید و اگر بعد مذکور
واو باشد در سکی یا گردد و با لامی آن الف زائده
آید چنانچه افزود افزاید

باب ششم در بنای مصادر

باید دانست که مصدر اصلی بنون است و هرکه میگوید مصدر
ماخوذ از فعل است او میگوید چون خواهند که مصدر بنا
کنند در آخر ماضی نون ساکن بیفزایند و ماقبلش فتحه دهند
چنانچه گفتن و شنیدن از آن گفت و شنید آمده است
که شین ساکن برای مصدر نیز آید چون لاحق شود
بامر و ماقبل آن مکسور بود چنانچه دانش و جنبش و آمیزش
و همچنین یا اگر لاحق شود در آخر اسم فاعل یا آنچه بمعنی
فاعل یا مفعول است چنانچه دانائی و شنوائی و
بیماری و غمگساری و مادری و خوبی و سالاری و
اندکی است که ماضی بمعنی مصدر آید بالحاق الف
ساکن و را موقوف در آخر چنانچه گفتار و رفتار
و نیز در این نوع مصدر بمعنی فاعل آید چنانچه خریدار
بمعنی مفعول چنانچه رفتار و گفتار و سه قوله دلال

گرفتار شد یعنی گرفته شد و این دیوان گفتار
فلان است یعنی گفته شده فلان است و ماضی
در مثل این ترکیب نیز معنی مصدر آید چنانچه گوئی
با فلان نشست و خواست و گفت و شنید نیست
یعنی نشستن و خواستن و گفتن و شنیدن نیست
و ماضی با مضاف نیز معنی مصدر گردد چنانچه امر
در مثل این ترکیب خرید و فروخت او بسیار است
یعنی خریدن و فروختن او و چنانچه گوئی انگیز فلان
و پندار او یعنی انگیختن فلان و پنداشتن آن
نیز برای مصدر لفظ گی با کاف فارسی مکسور آید
و این نباید مگر در آخر کلمات که دال یا ها باشد
چنانچه بندگی و پایندگی که معنی بنده بودن و پاینده
بودن است

باب دهم در بنای اسم فاعل

بدانکه اسم فاعل یا خود کلمه است از ماضی بحذف دال
که علامت مضارع است و بزیادت لفظ نده است
و بر وزن زننده در آخر آن الف لیکن الف وصل
ساقط شود لفظاً و خطاً و کسره آن بما قبل باشد و
بعد از آن حرکت ما قبل ما قبل باشد هر چند و آن الف
وصل چنانچه از گوید گوینده و از زند زننده و آمده
که الف برای فاعلیت می آید در آخر بعد حذف
دال چنانچه گویا از گوید و شنوا از شنود و دانا از داند
و این قیاسی لیکن این مطرد نیست زیرا چه از زند زنا
و از گشاید گشایا درست نیست و همچنین الف و نون
برای فاعلیت آید چنانچه گویان از گوید و شتابان از شتابد
و چیان از چید و جهان از جهد و کشان از کشد و
روان از رود و این نوع بسیار می آید اما از زند
زنان نمی آید و از شنود شنوان نمی آید و نیز
ترکیب با مفعول مقدم مفید معنی فاعلیت باشد
چنانچه کارکن ای کارکننده و جان آفرین ای آفریننده
جان بکسر لفظ جان خواه اگرچه لفظ امر است لیکن
مفید معنی فاعلیت است و در مثل این ترکیب فصل
بچیزی دیگر درست نیست زیرا چه در معنی مضاف
و مضاف الیه است لیکن مضاف الیه مقدم شده است
یعنی کننده کار و آفریننده جان اگر گوئی در بوستان
آمده است حکیم سخن بر زبان آفرین معنی آن آفریننده
سخن بر زبان است لفظ بر زبان وصل آمده است
جواب گویم در اصل نسخه حکیم سخن در زبان آفرین است
بجای جا گویم که آمده است غلط است نوشته اند
که شیخ واحدی شیخ ابراهیم فاروقی صحیح خوانند لفظ
حکیم کرم قدیر را شیخ واحدی آن را حکیم خوانند
نسخه ها که از آن پارگی یافتند در آن حکیم نوشته اما
نسخه کهنه که قدیم اند در آن حکیم است و معنی آن
مستقیم است یعنی چه سخن گویم برای آفریننده زبان
اگر گوئی شیخ و امثال هم اهل لسان بود او سکوت
چنین خواند البته خطائی ولیکن همچنین است چه ترکیبی
که مفید وصف باشد چنانچه نیز باده رو و فروش خود و ساکن
و پلیدش و بهر لفظی که در آخر آن لفظ گار یا کاف فارسی
و بان آید معنی فاعل باشد چنانچه خدمتگار و نگاهبان
ای خدمت کننده و نگاه دارنده و آفریدگار

پروردگار ای آفریننده و پرورنده و کشتیبان ای دارندهٔ کشتی و لفظ خداوند مترادف گار ست لیکن گار آخر آید و خداوند بالا چنانچه گوئی خداوند کشتی نه و خداوندبال و خداوندمال اما لفظ گار چون با خداوند بود نتیجه و زائده باشد چنانچه خداوندگار و نیز همچنین ست لفظ وار در امیدوار ای دارندهٔ امید اما لفظ وار که در بنده وار و روشنا هوار ست بدین قبیل نیست و همچنین لفظ ور چنانچه پیشه ور ای خداوند پیشه لیکن این ور اول هم آید چنانچه زرسازنا ای خداوند ساز و هم ازین قبیل ست لفظ آور چون دلاور و همچنین ست لفظ ور لیکن در وصل الف ساقط شود چنانچه رنجور ای خداوند رنج و مانند این ست لفظ مند چنانچه دانشمند و همچنین ست لفظ گر با کاف فارسی مفتوح چنانچه زرگر و آهن گر ای راست کنندهٔ زر و آهن و همچنین ست لفظ گین با کاف فارسی چنانچه خشمگین و اندوهگین یعنی خداوند خشم و اندوه و اندکی ست که بحذف یا نیز آید چنانچه فرهنگن و بر طریق ندرت بحذف کاف نون هم آید چنانچه درشگین۔

باب یازدهم در بیان امر

بدانکه امر ماخوذ ست از مضارع بحذف دال آخر او موقوف بود اگر ملاقی ساکن باشد بعد از الف روا باشد که حذف کنند چنانچه بکشای از بکشاید و بگذار از بگذارد و الا ساکن بود چنانچه بنون برد از برند و بده از بدهد و اگر در آخر امر یا باشد بعد از الف روا باشد که بیفتد چنانچه بکشا و بنما و در اول امر اکثر بای زائده آرند چنانچه در اول فعل مضارع اما در اول فعل ماضی اندک ست و آن مکسور باشد و مضموم برای موافقت ما بعد و اگر مضموم باشد چنانچه بزن و بکن و بنا رہنی مانند رست

باب دوازدهم در بیان افعال عامه متعدی کردن لازمی

بدانکه هرچه غیر مشتق باشد یعنی آنرا ماضی و مضارع نیامده باشد آنرا بفعل عام مبدل کنند یعنی لفظ کرد و کند و بود و بود و شد و شود و گشت و گردد و بسیار و چنانچه گوئی فلان نیک کرد و نیک کند و او بد کرد و او نیک بود و همچنین در دیگر الفاظ چنانچه چون کرد و از الم شد و اشکارا کرد۔

باب سیزدهم در بیان تعدیه

اگر خواهی تعدیه کنی در فعل مضارع پیش از دال نون مفتوح یا الف ساکن در آری چون کنند و کنانند و در خورد و خوراند و در افروزد و افروزاند و اگر خواهی که بنا ماضی کنی ماضی را هم بر بنای مضارع بناکن بزیادت یا مده پیش از دال پس بگو کنانید و خورانید و افروزانید و امر و نهی او را از مضارع بدستور بنا کن۔

باب چهاردهم در بیان تعریف فعل از تثنیه و جمع و ضمائر

بدانکه متکلم اگر فاعل واحد باشد میم ساکن آید در آخر فعل ماضی چنانچه گفتم و در مضارع بجای دال چنانچه بگویم و اصل این الف وصل افتاده و غلطا از بهر کثرت استعمال افگنند بعد وی آشنا است اصل آمد

چنانچه گفته ام و گوینده ام و زده ام و روا است که
بعد از میم من هم آید چنانچه گناهم من بگناهم من و برای
تثنیه و جمع متکلم فاعل میم متحرک بعد یا ساکن آید
و ما قبل او مکسور بکسر فارسی چنانچه گفتیم و بگوییم و
روا است که بعد این ها آید و اصل این هم است از هم
از بهر این بعد ذی الها به اصل آید چنانچه گفته ایم
و گوینده ایم و برای اصل غائب واحد لفظ آن چه
او آید و برای تثنیه و جمع آن غائب لفظ ایشان
آید و علامت تثنیه و جمع در فعل لفظ اند یا و ست که
اما در مضارع بعد از حذف حرف آخر لیکن الف
وصل ساقط شود و خطا نیز چنانچه گفتند و کردند و
بکنند تذکیر و تانیث در فعل برابر است اما الف
وصل در ذی الها ساقط نشود چنانچه گفته اند ایشان
و برای مخاطب لفظ تو آید و علامت آن یا ساکن
آید در آخر چون کردی و گفتی و رفتی و جمع آید یا و
دال چنانچه گفتید شما و میگویید تان اما در ذی الها
الف مذکور سلامت ماند چنانچه گفته شود و اگر متکلم
مفعول بود لفظ مرا آید چنانچه گفت مرا و از ضمیر متکلم
مذکور متکلم آید همین میم ساکن آید چنانچه گفتم و گوید مرا
گفتیم یعنی گفت مرا و گوید مرا و اگر با ضمیر خطاب بعد
ساکن متصل متحرک بود چنانچه گفتیم ای گفتی مرا و اگر
مفعول ضمیر غائب باشد او را و آنرا باشد چنانچه
گفتم او را و طلبیدم او را و اگر متصل بفعل بود پس
شین ساکن آرند چنانچه گفتمش و گویدش و بگفتش
ای گفت او را و گوید او را و اگر بعد ساکن آید
متحرک بود چنانچه گفتش ای گفت او را و اگر مخاطب
مفعول بود لفظ ترا آید چون گفت ترا و گوید ترا و
و اگر متصل بفعل بود تا ساکن باشد چنانچه گفتت
و گویدت ای گفت ترا و گوید ترا و معنی شما را نیز آید
اگر متکلم مضاف الیه باشد و اگر متصل میم ساکن آید
متحرک بود چنانچه غلامش غلام او و غلامم او را و اگر
بعد ساکن افتد متحرک خوانند چنانچه بی نوائیش ای
بی نوائی از و در مضاف الیه بجای تو ساکن آید
و متحرک بعد ساکن بدانچه علامت شمارند —

فصل در بیان تصرف اسما

بدانکه چون خواهند اسمی را جمع کنند ببینند و به بینند
و اگر حیوان یا خداوند جان باشد در آخر آن الف
و نون زیاده کنند و اگر ذو الها باشد چنانچه آدمیان
و پریان و کروبیان و سروشان و روحانیان
و مردان و زنان و آهوان و گوسپندان و جاموسان
و کرگان همچنین است جز آن اما اگر ذو الها باشد
در آخرش لفظ گان با کاف فارسی بیفزایند بعد
حذف ها چنانچه فرشتگان و آیندگان و روندگان
و پیادگان همچنین غیر آن و اگر معدن و نبات
باشد و یا افلاک و اجزاء حیوانات باشد در آخر
آنها الف زیاده کنند چنانچه کوهها و دریاها
و آسمانها و گلها و گیاهها و نخلها و مرواریدها باشد
و دستها و پایها و چشمها و گوشها و اگر در آخر این همه
ها زائده باشد آن ها را فتحه دهند و آخر الف افزایند
چنانچه جامها و پیالها برخلاف این آید شما دست

چنانچه اسمها و کرمها و درختان و لبان و چشمان
اما در ترکی چون خواهند جمع کنند و بر آن زیاده
کنند یعنی موم و شب

فصل در بیان نسبت

چون خواهند که نسبت بچیزی کنند در آخر آن یای
ساکن آرند چنانکه شهری و دهی
و بعد از یا نون نیز آید چنانچه سیمین و مشکین و سنگین
یعنی از آن سیم و از آن مشک و از آن سنگ
بعد یا و نون یا هم موقوف هم آید برای نسبت چنانچه
چوبینه و پشمینه یعنی از آن چوب و از آن پشم و
همچنین است دوشینه و دیرینه و اندکی است که برای
نسبت لفظ گی با کاف فارسی مکسور آید بر کلمه
که روا باشد چنانچه خبرگی و خانگی و جاگی و بندگی
یعنی از آن خبر و از آن خانه و از آن جامه
و ها مجرد برای نسبت آید در آخر جمعی که الف و نون
ساکن چنانچه گوئی طرز شاعرانه و فاضلانه است
یعنی طرز از آن شاعران و فاضلان و هم ازین
قبیل است جامه زنانه و کودکانه و بچگانه و مردانه و سوم
بیگانه و ناظرانه و هم ازین باست غایبانه و اندکیست
که در غیر جمع نیز آید چنانکه گوئی یک روزه ای از آن
یک روز و یکماهه و یکشنبه هم ازین قبیل است

فصل در بیان تصغیر

بدانکه تصغیر خرد گردانیدن است و خوار و اندک
که برای مدح و شفقت و تلطف و ملاحت آید و ساخت
سازد و افروخت افروزد و پخت پزد و انگیخت انگیزد

مگر در فروخت که فروشد آمده است و خلاف قیاس
آرند و نوع القیاس یعنی اگر مضارع این فروز گفتی
معلوم نشدی که مضارع افروخت است بحذف
الف وصل یا مضارع فروخت اما شناخت شناسد
و گسیخت گسلد شاذ است یا از باب تداخل است
و اگر سین فا باشد با گردد چنانچه کوفت کوبد و آشوفت
آشوبد و شتافت شتابد و دریافت دریابد مگر دریافت
که دریافد آمده است بر خلاف قیاس بهر اسن
اجتماع الساکنین که الف ساکن هم هست است اما
کافت کاود از باب تداخل است از قبیل ثلاث لغات
که فارسیان بجای یا واو هم خوانند چنانچه در کلام
صاحب القضات شایع است بزیر آورده و از نحو آسته
چنانچه در کلام درین باب یا برنیامده است مگر در فرسید
فرسید و اگر بجای آن را شین بود را شود چنانچه
داشت دارد و کاشت کارد و دو را فراشت که فرازد
آمده است بر خلاف قیاس قرار من اجتماع الرایس
در باب وادی و یا کم آمده اند و اگر پیش یا شین بعد
از الف آمده باشد ها شود چنانچه خواست خواهد
کاست کاهد اما خواست خیزد شاذ است و اگر شین
مذکور بعد یا آمده افتد و آن یا مفتوح گردد چنانچه
زیست زید و گریست گرید اما نگریست که نگرد
آمده است بر خلاف قیاس از بهر دفع القیاس
با مضارع منفی گریستن یا از باب هذا السلاست
و اگر سین در ثلاثی ذوالثار مضموم الابتدا آید
در مضارع آن سین یا گردد و پیش از وی زائده آید

چنانچه جست جوید و شست شوید و رست روید و
اگر در مفتوح الابتدا واقع شود با بود فتحه بکسره بدل
شود چنانچه جست جهد و رست رهد اما جست را
مضارع نیامده است۔

فصل در آخر ماضی که دال موقوف باشد در
مضارع ساکن شود یا قبل او مفتوح بود چنانچه خورد خورد
و شمرد شمرد و اکثر در مزید ثلاثی پیش از دال الف مده
باشد نیفتد از جهت اجتماع ساکنین چنانچه فرستند و
نهادند آید چنانچه در عربی مشهور است و چون خواهند
که در فارسی تصغیر کنند آخر کلمه کاف ساکن لاحق کنند
چنانچه مردک در تصغیر مرد و نغزک در تصغیر نغز
و چوبک برای ملامت هیچ است و پسرک برای
شفقت است برای تلطف نیز و لفظ چه با جیم فارسی
مفتوح برای تصغیر آید چنانچه باغچه و مورچه و سنگچه یعنی
باغ خرد و مور خرد و سنگ خرد و بازیچه هم ازین قبیل
و اما گاهی است که الف نیز برای تصغیر آید چنانچه در
قنیة الطالبین مذکور است در لغت بابا بازار یعنی مصغر
بازار است و خوشا و درویشا و بدا و سلطانا نیز هم
ازین قبیل است ولیکن در درویشا برای مدح است
و در سلطانا برای تاکید تحقیر۔

فصل بدانکه در مرکبات فارسی جزو اول را
موقوف کنند چنانچه کارکن و خداوندگار و کوهسار
و سهمگین و امثال آن مگر در ترکیب اضافی و توصیفی
که جزو اول را مکسور و اگر بعد مده دو حرف متحرک آید
اول موقوف خوانند چنانچه اوستاد و استرباد و ایستاد
بدانکه بعضی ترکیب مفید معنی وصفیت باشد چنانچه
گذشت نیکو روی و زشت خوی خداوند روی نیک
و خداوند خوی زشت و نیز بعضی ترکیب مفید معنی تشبیه
باشد چنانچه ماه روی و مشکبوی است یعنی روی
همچو ماه و بوی همچو مشک۔

فصل بدانکه یای فارسی در آخر برای نکره آید
یعنی برای فردی غیر معین چنانچه مردی و شهری و
شخصی یعنی یک مرد غیر معین یا شهر غیر معین و یک
شخص غیر معین۔

فصل هشت حرف در فارسی نیاید صاد و ضاد و
طا و ظا و عین و ثا و حا و قاف۔

فصل هر دال که در فارسی بعد مده آید ذال شود چنانچه
استاد و استاذ و در عربی پای فارسی و جیم فارسی و
ژای فارسی و کاف فارسی نمی آید و آنچه در فارسی
آید در ترکی هم می آید مگر پای فارسی و کاف فارسی
و ژای فارسی والله اعلم بالصواب الیه المرجع والمآب

تمت تمام شد

کتب لغات فارسی و ہم عربی مستعمل فارسی
دو قسم کی ہین
ایک قسم وہ ہی جسکا بیان معانی کا فارسی زبان مین ہی
تفصیل قسم اول

(١) **غیاث اللغات** مصنفہ مولوی غیاث الدین مصطفے آبادی یعنی رامپوری کہ باعانت تدریس کتب فارسیہ درسیہ کے نہایت کار آمد ہی ہر صفحہ مین تین کالم ہین مانند فارسی ہر لغت کا آغاز سر سطر سے ہی صفحات چار سو کا کاغذ رسمی پیمانہ ۱۴×۱۱ انچہ مطبوعہ ۱۸۷۸ع اجزا [illegible] کلان قیمت ایک روپیہ آٹھ آنہ (عہ)

(٢) **برہان قاطع مع تکملہ** دو جلدین یکجا خاص زبان فارسی کی لغت مصنفہ محمد حسین [illegible] مرحوم ہر صفحہ مین تین کالم ہر لغت کا آغاز بقلم ممتاز سر سطر سے ہی صفحات [illegible] کا کاغذ رسمی پیمانہ ۱۳×۱۰ انچہ مطبوعہ ۱۸۷۴ع اجزا [illegible] کلان قیمت تین روپیہ آٹھ آنہ (سہ)

(٣) **بہار عجم** دو جلدین یکجائی جامع لغات و مصطلحات و استعارات و کنایات فرس مصنفہ ٹیکچند بہار تخلص بترتیب حروف تہجی واسطے آسانی برآمد لغت مطلوب کے مولانا مولوی ہادی علی اشک مرحوم نے مرتب کیا ہر صفحہ مین تین کالم ہر لغت و اصطلاح بقلم ممتاز آغاز سطر سے ہی صفحات ایک ہزار چار کا کاغذ سفید پیمانہ ۱۴×۱۱ انچہ مطبوعہ ۱۸۷۹ع اجزا [illegible] کلان قیمت دس روپیہ (لعہ)

ایضاً حسب مراتب صدر کا کاغذ رسمی حنائی قیمت نو روپیہ (لعہ)

(٤) **ہفت قلزم** سات حصے ہین اور حصہ ہفتم مین سوا ہی لغات و مصطلحات کے صنائع بدائع بہت ہین مصنفہ شاہ ابوالمظفر غازی الدین حیدر بادشاہ اودھ لکھنؤ مولوی قبول محمد نے مرتب کیا ہر صفحہ مین تین کالم ہر لغت کا سر سطر سے آغاز صفحات ایک ہزار ایک سو بائیس کا کاغذ رسمی پیمانہ ۱۴×۱۱ انچہ مطبوعہ ۱۸۹۲ع اجزا [illegible] کلان اور ورق قیمت دس روپیہ (لعہ)

(٥) **کشف اللغات** دو جلدین مصنفہ مولوی عبد الرحیم صفحات ایک ہزار [illegible] کا کاغذ رسمی پیمانہ ۱۱×۹ انچہ مطبوعہ مطبع [illegible] ۱۸۷۸ع اجزا [illegible] کلان قیمت تین روپیہ (سے)

(٦) **فرہنگ جہانگیری** دو جلدین مصنفہ مولوی جمال الدین انجو ملقب عضد الدولہ صفحات آٹھ سو باسٹھ کا کاغذ رسمی پیمانہ ۱۰×$6\frac{1}{2}$ انچہ مطبوعہ ۱۸۷٦ع اجزا [illegible] قیمت ایک روپیہ گیارہ آنہ (عہ)

کتب لغات سنسکرت و بھاشا خط دیوناگری مین

(۱) امرکوش مع ترجمہ بھاشا لغات سنسکرت کے معانی و ارتھ بھاشا زبان مین ترجمہ پنڈت مہیش دت شکل صفحات چار سو چون کاغذ رسمی پیمانہ ۱۰×۶½ انچھ مطبوعہ ۱۸۷۵ع اجزا ۱۳ قیمت چودہ آنہ تین پائی۔ (۱۴ ؁ ۳)

(۲) انیک ارتھ بنایا پنڈت نند داس جی کا لغات سنسکرت کا بھاشا مین بیان صفحات بائیس کاغذ رسمی پیمانہ ۹×۶½ انچھ مطبوعہ ۱۸۷۴ع اجزا ایک قیمت نو پائی (۹ پائی)

(۳) منگل کوش دو جلد مین بنایا ہوا لغات بھاشا زبان کے معانی بھی بھاشا مین صفحات ایک ہزار بارہ ۱۰۱۲ کاغذ رسمی پیمانہ ۷×۴½ انچھ مطبوعہ ۱۸۷۷ع اجزا ۶۳ قیمت ایک روپیہ چار آنہ (عہ)

کتب لغات انگریزی بخط انگریزی

(۱) اسکول ڈکشنری اسمین لغت انگریزی بخط انگریزی کا بیان زبان فارسی عربی اردو بھاشا مین بخط انگریزی ہے بستدیان انگریزی خوان کو بہت فائدہ مند ہے صفحات تین سو چھبیس کاغذ رسمی پیمانہ ۸×۵½ انچھ مطبوعہ ۱۸۶۸ع اجزا ۲۱ قیمت بارہ آنہ فی جلد (۱۲)

(۲) ڈکشنری سندا آکھ لال جی مترجم گورنمنٹ اسمین لغات انگریزی بخط انگریزی اور معانی متعدد اسکے اردو زبان اردو خط مین ہین صفحات ایک ہزار چون کاغذ رسمی پیمانہ ۸½×۵½ انچھ مطبوعہ ۱۸۶۸ع اجزا ۶۳ قیمت تین روپیہ دو آنہ فی جلد (۳)

غلطنامهٔ مؤید الفضلا جلد دوم

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۸	۴	زدن از غایت	زدن و نازان از غایت
۱۱	۱۴	الشریفة	الشریعة
۲۶	۶	خربزه	خرزهره
۲۹	۸	اسفل	سفل
۴۱	۱۳	فروشش	+
۵۰	۹	بود معنی	بمعنی
۵۱	۲	من اهل	یوم لا اهل
۵۳	۱۱	فراوند	فراوار
۵۴	۱۵	تیره	تیر
۵۶	۱۹	الفعل	الفحل
۶۵	۱۲	نادرم	نادر
۷۹	۲۳	شربیبا	تشریبا
"	۲۵	العطیرا	والقطیرا
۸۰	۲	صلعم	و
۸۲	۲۱	قوه	قرة
۸۸	۶	یکشب	×
۹۹	۲۳	کنار دربند	کنابد
۱۰۱	۲۰	فسهر	شهر
۱۰۳	۱۹	پون دست	چون درخت
۱۰۴	۳	افر	ابر
۱۰۶	۹	مکس	کس
۱۱۴	۸	مو	دو
۱۱۹	۱۶	هیز	حیز
۱۲۱	۲۰	مزارح	مزارع
۱۵۲	۱۷	خوننابه	خونابه
۱۶۴	۱۸	هم را	حمرار

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۱۶۵	۱۳	لامی	لالی
"	۲۱	حلف	علف
۱۶۹	۱۴	افریشمین	ابریشمین
۱۷۱	۲۱	موئی	موسے
۱۷۷	۱۸	اربع الصباع	ربع الصاع
۱۸۲	۱۹	اوار	ازار
۱۸۸	۱۱	فرو	مرو
۱۹۱	۱۰	موز	اموز
۲۰۵	۶	مخزاه	مخلاة
۲۰۶	۵	دریچه	بیچه در
۲۰۷	۲۳	بلعقة	ملعقة
۲۱۲	۱۵	کیفیتش	کنیتش
۲۱۷	۱۹	فره	فرو
۲۳۱	۱۶	فی العربی	فی الفارسی
۲۳۴	۲۴	آخرش	آخر شب
۲۴۶	۲۰	کونهاسے	لونهائے
۲۵۰	۲۱	بالائے	والائے
۲۷۳	۱۹	درسید	×
۲۷۶	۶	بهمن	همای
۲۸۰	۱۳	چین	چوبین
۲۸۴	۹	کلی	کل ها
۲۹۳	۲۲	سهم	میم
۲۹۶	۱۰	نیکتر	تنکایر

شرح نصاب الصبیان - بہت مستند شرح ہی مشہور بشرح دشت بیاضی شارح مولوی کریم الدین دشت بیاضی

کشف اللغات دو جلدین -

۱- جلد - لغت ہمزہ سے طاے مطبقہ تک -

۲- جلد - طاے مہملہ سے یاے مثناۃ تحتیہ تک - مصنفہ مولوی عبد الرحیم بن احمد سور -

غیاث اللغات مع تکملہ کہ مصنفہ مولوی غیاث الدین مع چراغ ہدایت در اصطلاحات فارسی مصنفہ سراج الدین علی خان آرزو -

برہان قاطع مع تتمہ - لغات و مصطلحات فارسی بڑی سندی کتاب ہی مصنفہ مولوی محمد حسین دو جلد

۱- جلد اول - ہمزہ سے زاے فارسی تک -

۲- جلد دوم - سین مہملہ سے یاے مثناۃ تحتیہ تک

ایضاً برہان قاطع - بطرز جدید کہ ہر لغت آغاز سطر سے ہی

بہار عجم - لغات و اصطلاحات فارسیہ مین ٹیک چند بہار کی مشہور کتاب ہی جسکو بر عایت ترتیب حروف تہجی بعنوان برہان قاطع مولوی ہادی علی نے بکمال شفقت اصل مسودہ و نسخئہ مصنف سے لفظ بلفظ مطابق کیا بصحت تمام چھپی -

ہفت قلزم - بہ ترتیب خاص جامع لغات و اصطلاحات و استعارات فارسی انتہا درجہ کی کتاب ہی جسکی سات جلدین جلد اول سے چھ جلد تک لغات و مصطلحات کا بیان ہی بترتیب حروف تہجی خوشخط اور ہر لغت آغاز سطر سے بقلم ممتاز ہی کہ ناظرین کو نکالنے

لغت کی بہت آسانی ہوتی ہی الخ [illegible] ذکر لفظی اور معنوی کی حاوی ہی جملہ اقسام صنائع مع امثلہ کا بیان ہی کہ کوئی صنعت فروگذاشت نہین ہوئی سابق یہ کتاب مطبع شاہی عہد دولت ابو المظفر غازی الدین حیدر شاہ غازی بصرف خزانہ بیشمار باہتمام و ترتیب مولوی قبول محمد چھپی تھی فی الحال بنظر خواہش خریداران بطرز پسندیدہ سات جلد یکجائی ہوکر بصحت کامل طبع ہوئی -

فرہنگ گلستان - لغات عربی و فارسی گلستان ردیف وار بالتشریح اور اسکے معانی کا بیان ہی مصنفہ مولوی عبد اللہ صاحب -

فرہنگ جہانگیری - مولفہ جمال الدین حسین انجو الملقب بعضد الدولہ دو جلد -

۱- جلد باب ہمزہ سے فا تک -

۲- جلد باب کاف فارسی سے تا یای کتانی -

فرہنگ سکندر نامہ - جسمین لغات و محاورات مخصوص سکندر نامہ ردیف وار ہین یہ فرہنگ جدید الترتیب کاشف مطالب سکندر نامہ ہی مولفہ سید ابن حسن ملازم مطبع -

لطائف اللغات - فرہنگ لغات و مصطلحات خاص مثنوی مولانا روم مصنفہ مولوی عبد اللطیف -

کتب لغت مختص بمفردات طب اردو

مخزن الادویہ - اردو جسمین ہر ایک دوا کی ماہیت و طبیعت مضر - بدل - قدر شربت - افعال و خواص کمال بسط و شرح سے لکھے ہین مع رسالہ تعداد ادویہ مرکبہ حکیم محمد نور کریم دو جلدین -

مجموعۂ میزان الادویہ۔ الفاظ الادویہ فرہنگ نصیریہ
مخزن الادویہ یہ مجموعہ تین کتاب کا علی الترتیب تصنیف
حکیم نور الدین شیرازی و حکیم طالع محمد و حکیم احمد علی عظیم آبادی کا ہے
مفرح المطلب۔ مولفہ حکیم مہتاب راے جلد اول مین
نام دوا اور اسکے مضر و مصلح کا بیان ہے
مقالات احسانی مفردات طب کا بیان مولفہ حکیم احسان علی وکیل

کتب غیر مختص

منتخب اللغات مولفہ سید ضامن علی متخلص بہ جلال۔
امان اللغات مصادر عربی کے مشتقات کا بیان مولفہ
مولوی محمد امان الحق مدرس۔
کریم اللغات۔ کلان حاوی الفاظ لغت عربی و فارسی یہ
بیان معنی اردو مصنفہ مولوی کریم الدین ڈپٹی انسپکٹر
مدارس پنجاب۔
ایضاً خورد۔
نفائس اللغات۔ کلان لغت عربی و فارسی کے بہرہ آور
معانی کا اردو مین بیان ہے مولفہ مولوی اوحد الدین بلگرامی
ایضاً خورد۔
لغات سروری۔ عربی فارسی الفاظ کا اردو مین ترجمہ
مولفہ مفتی غلام سرور لاہوری۔
خیابان گلشن۔ نصاب لغت ہر زبان دری و
فارسی کی مولفہ مولوی محمد علی۔
اربع عناصر۔ اسمین جلد اول کے چار خانے ہین خانہ
اول لغت اردو خانہ دوم لغت فارسی خانہ سوم
لغت عربی نسخ خط مین خانہ چہارم لغت انگریزی انگریزی
خط مین مولفہ مولوی محمد ناصر علی کتاب نادر الوجود ہے
اسمین ترتیب اسطور پر ہے کہ مثلاً لغات اعضا
کے ایک جگہ ہین اور نام اہل قرابت اور رشتہ
جو جو رشتہ ہوا الگ الگ ہین و علی ہذا جسقدر ج
مذہب حنفی مین حلال ہین وہ یکجا اور اسی طرح
پرند بہر حال سب لغت اپنے مناسبات کے
مذکور ہین یہ طریق فائدہ مندی کا ہے ا
کتاب اس صورت خاص سے کہ لغت اردو
فارسی خط نستعلیق مین ہو اور خط عربی
نسخ مین اور لغت انگریزی خط انگریزی مین
فائدہ متصور ہے کہ ہر زبان کے اور ہر خط کے
ہو سکے اور طالب علمون کو تلفظ ہر لغت کا
ٹھیک ٹھیک دریافت ہو۔
فرہنگ دستور الصبیان درحقیقت یہ فرہنگ
شرح دستور الصبیان کے ہے اسمین سب مطالب
اور کلی کو حل کیا ہے مصنفہ منشی گردھاری لال
مدرس مڈل کلاس اسکول ضلع فرخ آباد۔
تیسیر القرآن لتخریج لغات القرآن۔ اسمین
لغات قرآن ہین اب قرآن کے معانی سمجھنا اسکے ذ
بہت سہل ہو گئے مصنفہ مولوی محمد مسیح صاحب
لغات ناصری۔ بہت سود مند مختصر نسخہ ہے
جلد اول اسمین جسقدر لغات عربی فارسی کے متداول ا
کتب درسی فارسی کے ہین انکی ترتیب حروف تہجی
ہے بلحاظ حرف آخر لفظ اردو کے۔